

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FILOZOFICKÁ FAKULTA
Ústav světových dějin

ZAHRANIČNÍ POLITIKA MAJOROVY VLÁDY

PŘÍSPĚVEK KE STUDIU DĚJIN OSTROVNÍHO STÁTU V POSLEDNÍM DESETILETÍ 20. STOLETÍ

Diplomová práce

Vypracovala: Ing. Barbora Fialová
Vedoucí práce: Prof. PhDr. Martin Kovář, Ph.D.

ČESTNÉ PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Zahraniční politika Majorovy vlády – příspěvek ke studiu dějin ostrovního státu v posledním desetiletí 20. století“ vypracovala samostatně. Veškerou použitou literaturu a další prameny jsem řádně označila v příloženém seznamu.

V Praze, dne 30. července 2013

Podpis:

PODĚKOVÁNÍ

Ráda bych tímto poděkovala mému vedoucímu Prof. PhDr. Martinovi Kovářovi, Ph.D. za podnětné rady a komentáře v průběhu psaní této práce. Rovněž bych ráda poděkovala Michalovi Hronešovi a Alžbětě Rybákové za korekci textu.

OBSAH

Úvod	1
První kapitola - Cesta poválečné Británie ke konzervativním vládám Johna Majora	7
1.1 Poválečný vývoj Velké Británie.....	7
1.1.1 Obnova válečných škod a jejich následky.....	8
1.1.2 Rozpad Britského impéria.....	11
1.1.3 Suezská krize jako symbol úpadku světové velmoci.....	13
1.2 Velká Británie a Evropa po druhé světové válce	15
1.2.1 Britské iniciativy k vytvoření evropské spolupráce.....	16
1.2.2 Cesta Velké Británie do Evropských společenství	18
1.2.3 „Obtížný člen“ evropské integrace	20
1.3 Vybrané aspekty britské zahraniční politiky po druhé světové válce	23
1.3.1 Zvláštní vztah s USA a zahraniční politika	23
1.3.2 Válka o Falklandy v kontextu prvních let vlády M. Thatcherové	26
1.3.3 Přístup Margaret Thatcherové k evropským otázkám	29
Druhá kapitola - Konec éry thatcherismu ve Velké Británii?	33
2.1 John Major jako nástupce Margaret Thatcherové	33
2.1.1 Pád Margaret Thatcherové	34
2.1.2 Zvolení Johna Majora	36
2.1.3 Výzvy domácí a zahraniční politiky v počátcích Majorovy vlády	40
2.2 Zahraniční politika v prvním funkčním období Majorovy vlády	42
2.2.1 Přístup vlády Johna Majora k zahraniční politice.....	43

2.2.2 Operace Pouštní bouře jako příklad spolupráce Británie s USA.....	44
2.2.3 Evropská politika Johna Majora	45
2.3 Evropská integrace jako destabilizující prvek Majorovy vlády.....	47
2.3.1 Členství v Evropském mechanismu směnných kurzů	47
2.3.2 Konzervativní strana a otázka role Británie v evropské integraci	50
2.3.3 Britský euroskepticismus	51
Třetí kapitola - Vzestup a pád Majorovy vlády	52
3.1 Maastrichtská smlouva a její následky pro Majorovu vládu	52
3.1.1 Jednání o měnové unii.....	53
3.1.2 Jednání o politické unii	55
3.1.3 Následky Maastrichtské smlouvy pro vládu Johna Majora	57
3.2 Poslední konzervativní kabinet po třinácti letech vlády.....	58
3.2.1 Předvolební kampaň v roce 1992	59
3.2.2 Rozporuplný výsledek voleb	60
3.2.3 Vyústění problémů Majorovy vlády v rezignaci a novou volbu předsedy Konzervativní strany.....	61
3.3 Pád Majorovy vlády a zhodnocení jeho zahraniční politiky	63
3.3.1 Důvody prohry Konzervativní strany ve volbách v roce 1997	64
3.3.2 Severní Irsko jako úspěch Majorovy zahraniční politiky	65
3.3.3 Odkaz Majorovy vlády	66
Závěr	68
Prameny a literatura	72

SEZNAM ZKRATEK

CIA	Ústřední zpravodajská služba USA
DPH	Daň z přidané hodnoty
EHS	Evropské hospodářské společenství
EMU	Evropská měnová unie
ERM	Evropský mechanismus směnných kurzů
ES	Evropská společenství
ESUO	Evropské společenství uhlí a oceli
ESVO	Evropské sdružení volného obchodu
EURATOM	Evropské společenství pro atomovou energii
HMU	Hospodářská a měnová unie
JEA	Jednotný evropský akt
NATO	Severoatlantická aliance
OECD	Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj
OEEC	Organizace pro evropskou hospodářskou spolupráci
OPEC	Organizace zemí vyvážejících ropu
OSN	Organizace spojených národů
SALT	Rozhovory o omezení strategických zbraní
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik
TASS	Tisková agentura Sovětského svazu
USA	Spojené státy americké

ÚVOD

Velká Británie ztratila postavení největší světové velmoci postupně během dvacátého století. Ještě na jeho začátku ovládalo toto ostrovní království rozsáhlá území po celé zemi, vyrábělo nejvíce průmyslové produkce a vlastnilo největší loďstvo, pomocí kterého ovládalo převážnou většinu světových moří a oceánů. Po druhé světové válce se však britské impérium poměrně rychle rozpadlo a hospodářství této země se dostalo do velkých problémů. Britové se museli vyrovnat s jeho ztrátou a najít svou novou roli na světové scéně.

Po celou druhou polovinu dvacátého století byl ekonomický růst Spojeného království ve srovnání s ostatními evropskými státy a se Spojenými státy americkými pomalý. I přesto se zde však objevil v osmdesátých letech ekonomický směr, thatcherismus, a s ním spojený ekonomický liberalismus, který měl dalekosáhlý vliv na vývoj ekonomik po celém světě. „Úspěšná privatizace získala mnoho následovníků v Evropě, v Africe, v Asii, v Severní i Jižní Americe a v Austrálii, ve vyspělých zemích typu Japonska i v zemích středě rozvinutých (například v Turecku) a také v mnoha chudých zemích třetího světa. (...) Takový pronikavý vliv Británie už dávno nezaznamenala.“¹

Další možnost, jak uplatňovat své postoje a politiky, měla a má Velká Británie v evropské integraci, jejíž je dodnes plnoprávným, i když často zpochybňovaným členem. Tato země je totiž velmi často považována za hlavního představitele tzv. euroskeptického proudu a již mnohokrát si dokázala vyjednat výjimky ze smluv týkajících se evropské spolupráce. Především šlo o trvalou výjimku ze třetí etapy Hospodářské a měnové unie, kterou byla vyjednána v rámci Maastrichtské smlouvy za vlády Johna Majora.

Kromě angažovanosti v Evropských společenstvích, později v Evropské unii, Britové udržovali v průběhu druhé poloviny dvacátého století významné zahraniční styky především s USA. Příkladem spolupráce těchto dvou zemí je První válka v Zálivu na počátku devadesátých let. Třetí hlavní oblastí zájmu britské zahraniční

¹ Johnson 2012: 402.

politiky pak bylo Společenství národů, které ale mělo ve srovnání s předchozími dvěma oblastmi pro Británii menší význam.

Na počátku devadesátých let dvacátého století procházela Velká Británie obdobím značných politických a sociálních změn. V důsledku ukončení studené války došlo k uvolnění mezinárodních politických a ekonomických vztahů, skončilo bipolární rozdělení světa a světová ekonomika se začala globalizovat. Británii proto potřebovala redefinovat vztahy se svými zahraničními partnery, které byly dosud determinovány vymezením se vůči Sovětskému svazu a jeho satelitům.

V roce 1990 skončilo jedenáctileté období vlády Margaret Thatcherové. Ačkoliv se jí díky rozsáhlým neoliberálním změnám v britském hospodářství podařilo dosáhnout úspěchu a v ekonomických ukazatelích začala Velká Británie předhánět své obchodní partnery z Evropy, objevily se nepříznivé sociální následky těchto strukturálních změn. Především se ostrovní stát musel vyrovnat se stoupající nezaměstnaností a z toho vyplývajících problémů.

Nástupcem Margaret Thatcherové se stal díky vítězství ve vnitrostranických volbách konzervativec John Major. Jeho styl vedení byl velmi odlišný od Thatcherové. Tam, kde jeho předchůdkyně nestrpěla diskuzi, se nový ministerský předseda snažil o konsenzus a o zachování dlouhodobých dobrých vztahů se svými politickými partnery. Možná proto je velmi často vnímán jako poněkud nekompetentní a nerozhodný premiér, neschopný řídit efektivně ani svou politickou stranu. Této domněnce navíc napomáhá fakt, že Major byl předsedou britské vlády v období mezi vládami takových osobností, jako byla Margaret Thatcherová a Tony Blair. Nutno však zdůraznit, že devadesátá léta dvacátého století byla dobou plnou zvrátů v mnoha oblastech světové i domácí politiky a ekonomiky a vláda Johna Majora se proto musela vyrovnat s mnoha novými problémy a výzvami.

Téma zahraniční politika Majorovy vlády jsem si vybrala v návaznosti na mou bakalářskou a diplomovou práci, které jsem obhájila na Katedře světové ekonomiky Fakulty mezinárodních vztahů Vysoké školy ekonomické v Praze a které se týkaly zahraničních vztahů Velké Británie.² Ačkoli John Major vládl v Británii v tak na události bohatém období jako byl počátek devadesátých let dvacátého století, není mu

² Práce jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

dle mého názoru věnována dostatečná pozornost a je poněkud zastíněn svou předchůdkyní a nástupcem v úřadě ministerského předsedy Velké Británie. Dalším důvodem pro zvolení tohoto tématu byla skutečnost, že v českém prostředí nebylo zatím ve větší míře zkoumáno.

Vládou Johna Majora a její zahraniční politikou se zabývají především současní britští politologové. Peter Dorey z *Cardiff University* studuje britskou politiku po roce 1945 a věnuje se rovněž soudobé historii, filosofii a politice Konzervativní strany. Systémem britské vlády a především britskými ministerskými předsedy se zabývá Kevin Theakston z *University of Leeds*. Tento autor rovněž přispívá do periodika *British Politics Review* od *British Politics Society* z Norska. V redakční radě tohoto žurnálu pracují norští autoři píšící o zahraniční politice vlád Johna Majora, jako například Kristin Haugevik nebo Øivind Bratberg. Z českých autorů se problematikou zahraničních vztahů Velké Británie zabývají například Bořivoj Hnízdo z Institutu politologických studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy nebo Lenka Rovná a Jan Váška z Katedry západoevropských studií FSV UK.

Poměrně rozsáhlý je současný výzkum týkající se vztahu Velké Británie k evropské integraci v souvislosti s Maastrichtskou smlouvou. Z britských autorů se tímto tématem zabývá Anthony Forster z *University of Essex*, Philip Cowley z *University of Nottingham* anebo J. Barry Jones z *Cardiff University*. Z německých autorů studuje toto téma Kyrill Schwarz z univerzity ve Würzburgu. Z českých autorů se tímto vztahem zabývá profesor Goněc ve svých Dějinách rozšiřování Evropských společenství/Evropské unie.

Co se biografií Johna Major týče, nejvíce jich bylo vydáno ve Velké Británii v prvních letech Majorovy vlády. Už v roce 1990 vyšla kniha Johna Jenkina *John Major - The Rise to Power*. V roce 1991 byl vydán Majorův životopis od Bruce Andersona *John Major. The Acclaimed Biography*. V tom samém roce byla vydána kniha autora Nesty Wyn Ellise *John Major. A Personal Biography*. O dva roky později vyšla kniha od Penny Junor *John Major Enigma* a ke čtvrtému výročí Majorovy vlády byl vydán *The Major Effect* od Dennise Kavanagha a Anthonyho Seldona. V roce 1998 pak vyšla biografie od Anthonyho Seldona s názvem *Major*:

A Political Life, a to jako jediná dostupná Majorova biografie pokrývající celé období jeho vlády.

Cílem této práce je přispět ke studiu soudobých dějin Velké Británie odkrytím hlavních trendů zahraniční politiky Majorových vlád mezi lety 1990 a 1997. Ačkoliv je mým primárním zájmem zahraniční politika, její studium se neobešlo bez zkoumání problémů politiky vnitřní. Příkladem interdependence zahraniční a domácí politiky je vztah Velké Británie k evropské integraci. Jedná o oblast zahraniční politiky, která ve velké míře ovlivňovala po celé zkoumané období britskou domácí politickou scénu. Druhým významným zkoumaným fenoménem je tzv. zvláštní vztah Británie a USA, který do jisté míry ovlivňoval i výše zmíněný vztah země k Evropským společenstvím a později k Evropské unii.

Práce je rozdělena do tří hlavních kapitol, přičemž každá obsahuje tři podkapitoly. Zatímco první kapitola se bude zabývat vývojem Velké Británie po druhé světové válce, druhá a třetí kapitola budou popisovat samotné období Majorových vlád v první polovině devadesátých let dvacátého století.

Cílem první kapitoly je tedy popsat hlavní trendy britské politiky a ekonomiky v obdobích před nástupem Johna Majora na post ministerského předsedy. Výchozím bodem je konec druhé světové války jako začátek nové éry ve světových a i britských dějinách. Důraz je kladen především na vzestup sociálního státu a rozpad britského impéria a z toho vyplývajícího hledání nového postavení země ve světové politice, které směřovalo jednak do tzv. zvláštního vztahu s USA, tak také do institucionalizovaných vztahů s evropskými státy.

Druhá kapitola se bude zabývat těmi aspekty Majorovy vlády, které byly ve velké míře ovlivněny předchozí vládou Margaret Thatcherové. I přesto, že Thatcherová odešla z vedoucí pozice ve vládě z důvodu nesouhlasu ve vlastní straně, podařilo se jí prosadit jako svého nástupce právě Majora. Z toho vyplývala mnohá očekávání i obavy, zda bude nový premiér pokračovat v politikách své předchůdkyně. Zatímco ve spolupráci s USA v První válce v Zálivu pokračoval v jí započaté práci, v otázce vztahu k Evropským společenstvím to tak jednoznačné nebylo.

Východiskem třetí kapitoly je jednání o Maastrichtské smlouvě jako úspěch Majorovy vlády a Majora samotného. Nicméně následky výjimek vyjednaných z této

smlouvy nebyly pro Konzervativní stranu a vládu nijak pozitivní, protože zhoršily stávající vnitrostranické problémy. Konzervativci skončili vládu v Británii v roce 1997 po osmnácti letech jako hluboce rozpolcená strana, která navíc ani neměla většinu v parlamentu. I přesto se ale Majorovi podařilo dosáhnout v zahraniční politice takového úspěchu, jako bylo uskutečnění kroků ke zlepšení situace v Severním Irsku.

Pro tuto práci jsem studovala především britské autory. Dějinami Británie po roce 1945 se zabývá David Childs z *University of Nottingham* ve své knize *Britain since 1945. A Political History*. Jde o výstižný přehled základních trendů britské zahraniční a domácí politiky v tomto období. Co se týče samotné Majorovy vlády, pod vedením Petera Doreyho byla napsána kniha *Major Premiership, 1990–1997: Politics and Policies under John Major*, která zkoumá, jak tyto vlády pokračovaly v reformách nastavených Margaret Thatcherovou a jak se vyrovnávaly s problémy Konzervativní strany týkající se především Evropy. Kniha je souborem dvanácti vědeckých statí, přičemž každá je zaměřená na jiný aspekt politik Majorových vlád, jako je například jednota Konzervativní strany, evropská politika, vzdělávání anebo vývoj veřejného mínění a popularity vlády a jejího předsedy. Velkou pomocí mi byl Oxfordský průvodce britskou politikou 20. století, který byl editován Johnem Ramsdenem a který jednak vysvětluje důležité pojmy z britské politiky, ale také obsahuje charakteristiky hlavních osobností spjatých s Británií dvacátého století.

Velké Británii jako členu evropské integrace se věnuje Anthony Forster ve svých knihách *Britain in the Maastricht Negotiations* a *Euroscepticism in the Contemporary British Politics*. První z nich je studií zabývající se vyjednáváním britské delegace vedené Johnem Majorem v Maastrichtu a na souvisejících konferencích, která je ale popsána i v širším kontextu britské evropské politiky. Druhá pak komplexně zkoumá vztah Velké Británie k evropské integraci v období po druhé světové válce.

Kromě odborné literatury jsem použila i primární prameny, a to především autobiografii Johna Majora, která byla poprvé vydána v roce 1999 v Londýně. Tato kniha je napsána ve velmi osobním tónu a odhaluje mnohé postoje a názory bývalého ministerského předsedy. Velmi podnětným zdrojem mi byla také kniha Simona Jenkinse *Thatcher & Sons. A Revolution in Three Acts*, která nahlíží na vlády

následující po Margaret Thatcherové jako na pokračování jejích politik a vychází z osobních vztahů autora k nejvyšším představitelům britské politické scény. Poměrně hodně jsem čerpala také z autobiografie Margaret Thatcherové nazvané Roky na Downing Street. Tento životopis je na rozdíl od toho Majorova napsán věcným stylem, zaměřeným na důležité okamžiky a události vlády jeho autorky.

PRVNÍ KAPITOLA

Cesta poválečné Británie ke konzervativním vládám Johna Majora

„Britain has lost an empire and has not yet found a role.“³

Dean Acheson, 1962

Období po druhé světové válce bylo pro Velkou Británii jedním z nejnáročnějších v její historii. Země se musela vyrovnat s těžkými následky války, což vedlo mimo jiné k vlně znárodnování průmyslu. Nejen díky ekonomickým problémům se postupně oslabovala pozice Británie jako světové velmoci a začalo se rozpadat impérium. Bez něj musela země najít své nové místo ve světové politice a ekonomice. Nastal čas tápání a hledání nové sebeidentifikace, kterou Britové nalézali například v tzv. zvláštním vztahu se Spojenými státy americkými a, později a mnohem složitěji, i ve svém členství v evropském integračním procesu.⁴

Na prahu devadesátých let dvacátého století, kdy nastoupil po Margaret Thatcherové do úřadu ministerského předsedy konzervativec John Major, byla jeho strana hluboce rozdělená, a to především díky rozdílným názorům na postavení Británie v Evropských společenstvích. I přesto se mu podařilo prosadit mnoho z politik, které jeho předchůdkyně nestihla, nebo nemohla provést. Ještě předtím ale musela Velká Británie ujit dlouhou cestu přes stávky v zastaralých a neefektivních průmyslových odvětvích v sedmdesátých a osmdesátých letech a následnou vlnou privatizací a uvolňování trhů. První kapitola se bude zabývat právě touto cestou.⁵

1.1 Poválečný vývoj Velké Británie

Druhá světová válka přinesla Britům mnoho zásadních změn. Válečným vypětím se společnost sjednotila a emancipovala. Už za války se začalo ukazovat, že budou muset být provedeny rozsáhlé změny v sociálním systému. Všeobecný příklon

³ „Británie ztratila impérium a doposud nenašla svou novou roli.“

⁴ Johnson 1991: 580–586; Rovná 2004: 31–32.

⁵ Jenkins 2007: 164.

k socialistickým myšlenkám nebyl v Evropě ani ve světě žádnou výjimkou. Jak je ale pro Velkou Británii příznačné, nedošlo zde k žádným větším revolučním otřesům, a to i přesto, že si země nejprve prošla poválečnou vlnou znárodnování nejdůležitějších odvětví průmyslu, a následně v osmdesátých letech rozsáhlou privatizací. Je otázkou, zda a jaké bouřlivá druhá polovina dvacátého století zanechala následky na sebevědomém národě vyznávajícím tradiční hodnoty, jakým bezpochyby Britové jsou.⁶

1.1.1 Obnova válečných škod a jejich následky

Všeobecné volby v roce 1945 přinesly přesvědčivé vítězství Labouristické strany, která od roku 1940 vládla v koalici s konzervativci.⁷ Ministerským předsedou se stal Clement Attlee⁸, do té doby člen válečné vlády, jenž se pustil do obnovy válkou zničené země. „Dva Attleeho poválečné labouristické kabinetů z let 1945–1950 a 1950–1951 lze označit za neaktivnější vlády v britských dějinách.“⁹

Cílem těchto prvních dvou poválečných vlád bylo především vyrovnat se s následky války. „Prudká sociální změna visela ve vzduchu, zejména se ozývalo volání po lepším systému zdravotní služby a vzdělání (...). Bývalí vojáci cítili, že kvůli tomu bojovali.“¹⁰ V tomto období došlo k mnoha hospodářským a sociálním reformám, byly zvyšovány daně, ale zároveň i sociální výdaje státu.¹¹

V roce 1946 prosadil ministr zdravotnictví Aneurin Bevan¹² zákon, který vedl k vybudování Národní zdravotní služby v červenci 1948. Každý Brit tak získal bezplatný přístup k základní zdravotní péči. V sociální oblasti zavedl tento politik zákon o národním pojištění, který vznikl na základě Beveridgeovy zprávy z roku

⁶ Moynahan 1997: 207–232; Judt 2010: 74–75, 543–544.

⁷ Podíl labouristických hlasů, který činil 48,3 %, byl do té doby překonán socialistickou stranou jen jednou, a to v roce 1940 ve Švédsku. „Dosud nikdy socialismus nezískal tak silný mandát“. Srv. Muravchik 2003: 176.

⁸ Clement Attlee (1883–1967) byl vůdcem Labouristické strany mezi lety 1935 a 1955. Srv. Ramsden 2006: 53–56.

⁹ Ramsden 2006: 431.

¹⁰ Moynahan 1997: 207.

¹¹ Moynahan 1997: 207–214.

¹² Aneurin Bevan (1897–1960) byl labouristický politik, jedna z klíčových postav v poválečné labouristické vládě. Jeho opozice proti pokusu Herberta Morrisona prosadit poplatky za lékařské předpisy vedla k jeho odchodu z vlády v dubnu 1951. Srv. Ramsden 2006: 79.

1942.¹³ Ministr zahraničí Herbert Morrison¹⁴ prosadil v roce 1946 znárodnění části britského průmyslu. Do státního vlastnictví byly převedeny například centrální banka, uhelné doly a civilní letectví. Znárodněno tak bylo za labouristických vlád v letech 1945–1951 20 % národního průmyslu.¹⁵

Vyčerpání z druhé světové války přineslo Británii velké finanční problémy, které nakonec vyústily až v definitivní ztrátu impéria a postavení světové velmoci. Náklady na účast ve válce byly vyčísleny na přibližně třicet miliard amerických dolarů, což představovalo asi čtvrtinu veškerého majetku království¹⁶. USA sice poskytly Velké Británii poválečnou půjčku ve výši 3,75 miliard dolarů, která ale nestačila pokrýt mezeru v obchodu a dokonce ani běžné výdaje. Ty ovšem byly velmi vysoké, což dokládá i srovnání s výdaji USA. V roce 1946 vynaložili Britové 19 % hrubého národního produktu na obranu, na rozdíl od USA, u kterých to bylo pouze 10 %. V prvních letech po druhé světové válce tak byl britský zahraniční dluh na nejvyšší úrovni za celé dvacáté století, v roce 1949 dokonce přesáhl hranici 250 % hrubého domácího produktu.¹⁷

Kromě všech těchto problémů způsobila podle Wassona ve Velké Británii orientace na krátkodobější výdaje na obnovení poválečné ekonomiky a udržení míru v zájmových oblastech odklad mnoha dlouhodobých systémových problémů. „Pokračovala nezdravá závislost na tradičních průmyslových oborech, jakým bylo např. ocelářství.“¹⁸

¹³ Beveridgeova zpráva byla vydána v prosinci 1942 pod názvem Sociální pojištění a přidružené služby. Jde o základní dokument sociálního státu ve Velké Británii po roce 1945. Zpráva doporučovala připravit univerzální systém jednotného sociálního pojištění zahrnujícího všechny nepředvídatelné události v životě člověka. Jednotný příspěvek s plošnou sazbou subvencovaný ministerstvem financí měl podle zprávy zajistit starobní penze, nemocenské a mateřské příspěvky nebo dávky pro nezaměstnané. Srv. Ramsden 2006: 81–82.

¹⁴ Herbert Stanley Morrison (1888–1965) byl labouristický politik, který patřil vedle Clementa Attleeho a Ernesta Bevina ke třem nejmocnějším osobnostem poválečných labouristických vlád. Srv. Ramsden 2006: 539.

¹⁵ Ramsden 2006: 431. Mezi lety 1946 a 1949 byla znárodněna postupně tato odvětví a instituce: *Bank of England*, letecká doprava, uhlí, *Cable and Wireless Ltd.*, doprava, práva na rozvoj půdy, elektřina, plyn a ocel a železo. Srv. Erva 2008: 34; Morgan 2010: 495.

¹⁶ Kromě finančních ztrát však Británii postihly hlavně lidské ztráty, i když relativně ne tak obrovské, jako ostatní válčící státy. Země ztratila 264 433 vojáků, 60 595 civilistů a 30 248 námořních dělníků. Srv. Childs 2006: 7–8.

¹⁷ Johnson 1991: 427–428; Pettinger 2012.

¹⁸ Wasson 2010: 322.

Naproti tomu byla domácí politická situace ve srovnání s ostatními zeměmi vyrovnávajícími se s následky války poměrně klidná. Británie byla v roce 1945 stále ještě velmocí, jednou z tzv. velké trojky na mezinárodních mírových konferencích. V roce 1948 se stala jadernou mocností¹⁹ a o necelé desetiletí později, v roce 1957, vyzkoušela Británie na Vánočním ostrově svou první vodíkovou bombu. Díky takto získané mezinárodní prestiži byla pak v červenci 1958 podepsána s USA smlouva o vzájemné obraně (*Mutual Defence Agreement*), která umožňovala výměnu informací v oblasti nukleárního výzkumu, což Britům velmi pomohlo v dalším vývoji svého jaderného arzenálu.²⁰

Na jednu stranu se tedy britská ekonomika velmi těžce vyrovnávala s následky války, na stranu druhou se ale stále chovala jako světová velmoc. Vlastnila efektivní obranné systémy, stála v čele šterlinkové oblasti²¹, stále ještě vládla poměrně velkému impériu. „Než si kumulativní efekt hospodářského poklesu vybral svou nevyhnutelnou daň, držela si Británie tuto tvář až do roku 1963, kdy byla podepsána Moskevská dohoda o zákazu jaderných zkoušek.“²² Tato dohoda pak byla průběžně rozšiřována a doplňována.²³ Dalšíh dohod o omezení zbrojení, jako byly například rozhovory

¹⁹ V roce 1948 byl v Risley a Harwellu spuštěn první britský nukleární reaktor. První britská atomová bomba s názvem *Hurricane* pak byla otestována v říjnu 1952 v blízkosti západoaustralského pobřeží u souostroví Monte Bello. Srv. Lukáš 2009: 6–7.

²⁰ Lukáš 2009: 10–11.

²¹ Šterlinková oblast libry byla skupina zemí, která na základě zákona o kontrole směny z roku 1947 svázala kurzy svých měn s librou, společně kontrolovala směnu se zbytkem světa a mohla bez překážek uzavírat běžné a kapitálové transakce s Velkou Británií. „Smyslem oblasti libry šterlinků bylo zajistit, že libra bude nejužívanější mezinárodní měnou, přičemž ti, kteří ji užívali, souhlasili, že nebudou čerpat britské zásoby zahraničních měn. Šterlinková oblast také umožňovala volný obchod ve velké části světa, a to v době, kterou charakterizovala vysoká cla.“ Přestala pak s konečnou platností fungovat v roce 1972, kdy byl zaveden plovoucí kurz britské libry. Srv. Ramsden 2006: 802.

²² Morgan 2010: 497. Moskevská dohoda o zákazu jaderných zkoušek (Smlouva o zákazu pokusů s jadernými zbraněmi v ovzduší, v kosmickém prostoru a pod vodou - *Treaty Banning Nuclear Weapon Test in the Atmosphere, in Outer Space and under Water- Partial Test Ban Treaty*, PTBT) byla podepsána v Moskvě 5. srpna 1963. V platnost vstoupila v říjnu 1963 uložením ratifikačních listin u sovětské, americké a britské vlády. V tomto dokumentu se smluvní strany zavázaly, že co možná nejrychleji uzavřou dohodu o všeobecném a úplném odzbrojení pod přísnou mezinárodní kontrolou. Zároveň se signatáři zavázali zakázat, předcházet a neprovádět pokusné výbuchy jaderných zbraní. „Smlouva má neomezenou platnost a může se k ní kdykoli připojit kterýkoli nezávislý stát. Do současnosti ji ratifikovalo 125 států, z jaderných mocností se nepřipojily Francie a Čína.“ Srv. Štěda; Štangel 2001: 8.

²³ Nálevka 2000: 203–204. V roce 1968 byla USA, SSSR a Velkou Británií podepsána Smlouva o nešíření jaderných zbraní, která byla o sedm let později rozšířena o francouzský závazek a v roce 1992 i o čínský. Dále byla v šedesátých letech dvacátého století podepsána Smlouva o bezatomovém pásmu v Latinské Americe. Velká Británie spolu se SSSR a USA rovněž podepsala

SALT v roce 1977 a později, se už Britové neúčastnili. Ve srovnání s USA a SSSR totiž vlastnili velmi málo nukleárních odpalovacích ramp. „V roce 1977 jich měla Británie 192, USA 11 300, SSSR 3 862.“²⁴

1.1.2 Rozpad Britského impéria

Druhá poválečná zima na přelomu let 1946 a 1947 přinesla Velké Británii hospodářský kolaps. Ekonomika ostrovního státu neunesla tíhu hospodářské krize a mnohostranné angažovanosti v rámci stále ještě existujícího impéria. Na takové závazky už ale válkou rozvrácená ekonomika neměla sílu. V únoru 1947 pak „učinila britská labouristická vláda tři zásadní rozhodnutí: o přerušení pomoci řecké vládě, dále o předání odpovědnosti v Palestině do rukou OSN a posléze i o konečném odchodu z Indie.“²⁵

Britské impérium, které v období své největší velikosti pokrývalo zhruba čtvrtinu zemského povrchu a vládlo přibližně čtvrtině veškeré populace, se začalo rozpadat v prvních letech po konci druhé světové války. „Britské impérium se rozpadlo s ohromující (...) rychlostí. Jakmile se Britové rozhodli, že ze svých bývalých kolonií odejdou, snažili se to udělat co nejdříve a bez ohledu na důsledky.“²⁶

Ještě ve čtyřicátých letech tak byla udělena nezávislost již zmíněnému indickému subkontinentu, čímž vznikly čtyři nové státy – Indie, Pákistán, Barma a Ceylon. Podle Morgana šlo o „jednoznačný výraz vojenské a finanční neschopnosti Británie, a především absence vůle udržovat vlastnictví vzdálených zemí násilím.“²⁷

Proces dekolonizace potom nabral spád v padesátých letech, kdy získala nezávislost především území v západní a východní Africe. Na mnoha místech došlo ke krvavým střetům a nacionalistickým povstáním. Rychlost dekolonizačního procesu dokládá i počet území pod britskou nadvládou ze začátku šedesátých let, který byl již

v roce 1971 Smlouvu o zákazu umístování jaderných zbraní a jiných zbraní hromadného ničení na dně moří a oceánů a v jeho podzemí. Srv. Nálevka 2000: 203–204.

²⁴ Johnson 1991: 456.

²⁵ Nálevka 2000: 210.

²⁶ Ferguson 2007: 371.

²⁷ Morgan 2010: 499.

velmi malý. Britskými koloniemi byly již jen Britský Honduras, Falklandské ostrovy, Gibraltar, Hongkong, Aden, Fidži a několik dalších nevýznamných oblastí.²⁸

Nicméně samotná špatná hospodářská situace nebyla jediným důvodem rozpadu impéria. Ferro uvádí, že „ctnosti, které impérium dříve ztělesňovalo, byly zdiskreditovány postupnou ztrátou prestiže Sněmovny lordů, poválečnou demokratizací a především zaváděním státu blahobytu“. ²⁹ Tím pádem se podle tohoto autora stala korupcí prolezlá koloniální říše pouze „jakýmsi charitativním podnikem“ a pro „pragmatické Brity“ se stala nepotřebnou.³⁰

Období po druhé světové válce tedy bylo pro Velkou Británii dobou plnou změn a hledání nového postavení v rodícím se bipolárně rozděleném světě. „Ve své postimperální éře se Británie více uzavřela do sebe, její role ve světovém dění byla nejistá. Jak svazky Britského společenství nabývaly spíše formální povahy (...) vztahy s Amerikou, i když v mnoha aspektech problematické, byly stále výraznější.“³¹

Od roku 1949 byly USA s Velkou Británií strategicky a geopoliticky svázány v Severoatlantické alianci. Od té doby se britská a americká zahraniční politika ubírala společným směrem, nezávisle na tom, zda byla u moci labouristická, nebo konzervativní vláda. Britové se velmi pyšili skutečností, že jde o tzv. zvláštní vztah mezi anglicky mluvícími národy. Nicméně Spojené státy měly v tomto partnerství jasnou vojenskou i ekonomickou převahu. Británie se snažila udržet si alespoň iluzorní nezávislost tím, že prosazovala velmi podobnou zahraniční politiku, jakou zastávali představitelé USA.³² Ojedinelý pokus o odklon od tohoto trendu, britská účast v Suezské krizi v roce 1956, o které pojednává následující kapitola, byl rychle potlačen.³³

²⁸ Tamtéž.

²⁹ Ferro 2007: 393. Stát blahobytu či sociální stát (*Welfare State*) je výraz označující „systém všeobecné sociální podpory, s jehož pomocí se za využití vládního aparátu stát snaží předcházet chudobě a zvýšit životní úroveň obyvatelstva.“ Srv. Ramsden 2006: 761–762.

³⁰ Tamtéž.

³¹ Morgan 2010: 501–502.

³² Příkladem shodných přístupů poválečné zahraniční politiky USA a Británie je válka v Koreji, jednání s komunistickou Čínou nebo politika vůči Evropě. Srv. Morgan 2010: 501–502.

³³ Tamtéž.

1.1.3 Suezská krize jako symbol úpadku světové velmoci

Suezská krize byla bezpochyby symbolem pádu britského impéria, i když její skutečný význam bývá někdy přeceňován. V jejím průběhu se totiž poprvé ukázalo, že bez podpory Spojených států amerických nejsou představitelé Velké Británie nadále schopni prosadit své mocenské aspirace ve Středomoří.³⁴

Egypt byl Brity ovládán od roku 1882, ačkoli oficiálně šlo o nezávislou zemi. V roce 1952 byl svržen král Farúk a moc převzali tzv. Svobodní důstojníci v čele s Muhammadem Nagíbem a Gamálem Abd an-Násirem, který se v roce 1954 stal prezidentem. Spojenými státy byl vnímán jako modernizátor s potenciálem sjednotit arabské národy a omezit sovětský vliv v oblasti, a proto byl finančně podporován americkou zpravodajskou službou CIA.³⁵

Poslední britské jednotky z Egypta odešly na jaře 1956, a to pod podmínkou, že bude zaručena svobodná plavba v Suezském průplavu. Prodej československých a sovětských zbraní Egyptu v letech 1955–1956 ale vyvolal politickou krizi a Spojené státy odmítly financovat Násirův projekt výstavby přehradní nádrže na Nilu u Asuánu. Potřebné zdroje byly proto poté hledány ve znárodnění Suezského průplavu, ke kterému došlo 26. července 1956.³⁶

Reakce NATO na toto porušení dohod egyptským prezidentem byla nejednotná. Američané chtěli záležitost tolerovat z důvodu svých snah zapojit Egypt do Bagdádského paktu, nového blízkovýchodního bezpečnostního systému³⁷, jehož členy byly Irák, Írán, Turecko, Pákistán a Velká Británie. Británie se proto společně s Francií rozhodly pro samostatný vojenský zásah, do kterého byl zapojen i Izrael, který nijak neskrýval záměr změnit své relativně nevýhodné hranice. Po tajných třístranných jednáních v Sèvres v říjnu 1956 byla naplánována operace Mušketýr, která ale nakonec díky nátlaku USA nebyla úspěšná.³⁸ Dne 7. listopadu 1956 pak

³⁴ Childs 2006: 64.

³⁵ Childs 2006: 64–65.

³⁶ Nálevka 2000: 81.

³⁷ Bagdádský pakt byl vytvořen v roce 1955 a jeho členy byly Velká Británie, Irák, Írán, Turecko a Pákistán. V roce 1959 byl po odchodu Iráku přejmenován na CENTO (*Central Treaty Organization*). Tato bezpečnostní organizace byla rozpuštěna v roce 1979 po íránské revoluci. Srv. britannica.com.

³⁸ V rámci operace Mušketýr byl naplánován nejprve masivní izraelský útok proti Gaze a Sinajskému poloostrovu s obsazením znárodněného Suezského průplavu. Izraelská armáda do

Britové a Francouzi ustoupili a konzervativní ministerský předseda Anthony Eden ještě téhož dne podal demisi. Jak Velká Británie, tak i Francie pak v důsledku toho, že nedosáhly předpokládaných cílů, musely utlumit svou aktivitu na celém Blízkém východě.³⁹

Je otázkou, zda události související se Suezskou krizí měly zásadní význam pro rozpad britské koloniální říše a postavení Velké Británie jako světové velmoci. Podle Johnsona se „často tvrdí, že Suezská krize zasadila definitivní ránu velmocenskému postavení Británie. Není to pravda. Ztratila je už v roce 1947. Suezská krize pouze odhalila tento fakt světu.“⁴⁰

Podle Wassona se výše popisované krizi všeobecně připisuje mnohem větší význam, než ve skutečnosti měla. Její hlavní dopady vidí tento autor na poli psychologickém, protože takovýto neúspěch vyvolal v Britech pocity ztráty jistoty a důvěry ve svou zemi, přicházející o postavení světové velmoci.⁴¹ „Ve skutečnosti Suezská krize nevedla k trvalému rozpuštění britsko-americké aliance, ani k náhlému přerušení tradičních vojenských zásahů v Asii a Pacifiku. Ještě v roce 1965 si 55 % populace myslelo, že by Británie měla hrát světovou úlohu.“⁴²

V tomto duchu se ve svých pamětech vyjadřuje i Margaret Thatcherová když obhajuje názor, že neúspěch v mezinárodní politice vyplýval z oslabené ekonomické pozice Británie po druhé světové válce. „Nejbolestivější zkušeností z omezených možností země byl neúspěch expedice do Suez v roce 1956. Byl spíše výsledkem politické a ekonomické slabosti než vojenským neúspěchem, protože vláda stáhla vítězní jednotky z oblasti v průplavu v odpověď na „útok na libru“, který povzbuzovala vláda USA. Ať už byly podrobnosti této porážky jakékoli, odrazily se na britském duchu a zkreslily náš výhled na místo Británie ve světě.“ Na dalších stránkách pak Thatcherová rozebírá jev, který nazývá „Suezským syndromem“.⁴³

čtyřicet hodin od počátku útoku již kontrolovala Sinaj. Následoval britsko-francouzský výsadek, ale na nátlak USA byly vojenské síly staženy a nahrazeny jednotkami OSN. Egyptská armáda mezitím pomocí potopených lodí zablokovala Suezský průplav. Srv. Nálevka 2000: 81–82.

³⁹ Nálevka 2000: 81–82.

⁴⁰ Johnson 1991: 480.

⁴¹ Wasson 2010: 330.

⁴² Tamtéž.

⁴³ Thatcherová 1996: 12–13.

I přes zpochybnitelný význam Suezské krize pro velmocenské postavení Británie byl rozpad někdejšího impéria po druhé světové válce krutou realitou. S tím souvisela i ztráta rozsáhlých trhů pro bezcelní a snadný přístup výrobků britských firem. Proto se britský obchod začal orientovat stále více na evropský kontinent a tento trend vyústil až ve členství Spojeného království v Evropských společenstvích.⁴⁴

1.2 Velká Británie a Evropa po druhé světové válce

Na počátku oficiálních dějin EU stojí projev v té době už bývalého britského ministerského předsedy Winstona Churchilla z Curychu z roku 1946. Po prohraných volbách v létě 1945 začal Churchill jako řadový poslanec organizovat síť za sjednocenou Evropu. Obával se totiž, že obsazení východní Evropy Rudou armádou by mohlo vést k další válce.⁴⁵ Součástí těchto Churchillových snah byl projev na shromáždění evropské mládeže v Curychu, ve kterém prohlásil: „Musíme vybudovat jakési Spojené státy evropské.“⁴⁶

Mezi sjednocenou Evropou v Churchillově pojetí a tou, která se pak v padesátých letech skutečně začala formovat, ale existovalo mnoho rozdílů. Churchill si představoval Evropu založenou na spolenectví svrchovaných států, vycházejícím z myšlenek internacionalistického idealismu dvacátých let a na spolupráci v rámci tzv. mezivládního přístupu⁴⁷. Postavení Velké Británie v tomto společenství mělo být pouze okrajové, jako hlavní pilíř sjednocené Evropy bylo předpokládáno nově nalezené přátelství mezi Francií a Německem.⁴⁸

⁴⁴ Judd 1999: 382. Podíl obchodu Velké Británie s Evropským hospodářským společenstvím narostl z přibližně 30 % v roce 1960 na téměř 57 % v roce 1980. Srv. tamtéž.

⁴⁵ Moynahan 1997: 207.

⁴⁶ Goněc 2006: 8–9. Winston Churchill sice nejmenoval žádné konkrétní země, nýbrž definoval některé skupiny států, které by se v budoucnu měly podílet na evropské integraci. Především mluvil o zemích, jejichž ekonomiky jsou již k integraci připraveny a zároveň k ní mají vůli. Navrhoval také, aby tato skupina s ničím nečekala a šla v integračním úsilí příkladem ostatním. O pět let později pak vznikla tzv. Šestka, jejímž prvním cílem bylo propojit své trhy s tehdy strategicky důležitým uhlím a ocelí. Srv. tamtéž.

⁴⁷ Mezivládní způsob spolupráce je založen na schůzkách vrcholných představitelů jednotlivých zemí, nevzniká zde nutnost zakládat společné instituce. Naproti tomu nadnárodní neboli federalistický způsob implikuje vznik společných orgánů, které mohou disponovat poměrně široce určeným rozsahem moci. Srv. Pajas; Rossiter 2000: 35.

⁴⁸ Booker; North 2006: 55–56; Fialová 2012: 6–7.

Nicméně Churchillův mezivládní přístup vycházel z předpokladu, že velmocenské postavení Velké Británie do budoucna nijak neochabne a tato země bude schopna nadále ovlivňovat dění v Evropě z pozice vzdáleného nezávislého pozorovatele, udržujícího si své zájmy rovněž mimo Evropu.⁴⁹

1.2.1 Britské iniciativy k vytvoření evropské spolupráce

Předtím, než vzniklo Evropské sdružení volného obchodu, Brity iniciovaná organizace pro evropskou obchodní spolupráci, proběhlo z jejich strany několik pokusů angažovat se v evropské integraci jinak. Všechny tyto snahy vyplývaly z již popisovaného přesvědčení o zvláštním postavení Británie v Evropě i ve světě.⁵⁰

Za prvé šlo o členství v Organizaci pro evropskou hospodářskou spolupráci.⁵¹ Jednalo se o mezivládní organizaci, v jejímž hlavním orgánu, Radě ministrů, byla Brity prosazena jednomyslnost rozhodování. To znamenalo, že jakýkoliv návrh mohl být prosazen pouze se souhlasem všech členských států. Velká Británie se sice zasloužila o vznik této organizace, dále se v ní ale už aktivně nehodlala zapojovat. Jako důvod tehdejší britská vláda uvedla, že se pouze 25 % obchodu realizovalo s evropskými státy.⁵²

Druhým příkladem britské angažovanosti v poválečné Evropě byla Západní unie, také označovaná jako Bruselský pakt, která vznikla v březnu 1948. Zakládající členské státy se kromě vojenské pomoci zavázaly ke spolupráci v hospodářské, sociální a kulturní oblasti. Všechna rozhodování byla přijímána stejně jako v OEEC jednomyslně. Západní unii dokonce považovali někteří představitelé Británie za vhodný nástroj všeobecné evropské spolupráce. Nakonec ale byla podřízena NATO a její působnost v hospodářské oblasti přenesena na výše zmíněnou OEEC.⁵³

⁴⁹ Wasson 2010: 328, Fialová 2012: 6–7.

⁵⁰ Fialová 2012: 7.

⁵¹ OEEC původně vznikla za účelem nalezení způsobu pro rozdělování americké hospodářské pomoci pro Evropu v rámci Marshallova plánu. Srv. Pajas; Rossiter 2000.

⁵² Childs 2006: 42. OEEC byla ale nakonec hodnocena jako poměrně úspěšná, především byla zlepšena a prohloubena komunikace mezi členskými vládami v hospodářské oblasti. V roce 1957 se OEEC stala základem britského návrhu na rozšíření evropské spolupráce, který byl definitivně odmítnut v podobě podepsání Římských smluv v březnu 1957, a to bez účasti Británie. V roce 1960 pak byla OEEC přetvořena na OECD. Srv. Horčíčka; Kovář 2005: 136–137.

⁵³ Horčíčka; Kovář 2005: 49–64.

Za třetí byla Velká Británie aktivní v rámci Rady Evropy. Ta byla založena jako politické sdružení s poměrně vágně stanoveným cílem, jenž se týkal větší jednoty hospodářského a sociálního rozvoje členských států. Tato organizace však v oblasti reálné evropské politické integrace nebyla úspěšná, což bylo dáno již při jejím vzniku, kdy se „Britové snažili novou instituci odsoudit k bezvýznamnosti. Londýn byl stále přesvědčen, že jeho místo je vedle Evropy“.⁵⁴ Nicméně v oficiálních dějinách EU bývá toto uskupení charakterizováno jako předvoj integračního procesu v Evropě.⁵⁵

Všechny tyto tři organizace – Organizace pro evropskou hospodářskou spolupráci, Bruselský pakt a Rada Evropy – nebyly nakonec ohledně jejich původních poslání úspěšné. Mezitím se však naopak velmi zdárně začalo rozvíjet Evropské společenství uhlí a oceli a později Evropské hospodářské společenství a Evropské společenství pro atomovou energii.⁵⁶ Velká Británie zpočátku zaujímala k těmto formám nadnárodní integrace rezervovaný postoj. Jejím hlavním argumentem neúčasti v evropských společenstvích byla skutečnost, že patřila k předním exportérům uhlí a oceli, dále měla rozvinutý jaderný program a zemědělství na vysoké úrovni. V těchto třech oblastech však evropská integrace nemohla nabídnout Britům prozatím žádné výhody.⁵⁷

Obchod mezi členskými státy EHS mezitím rostl rychlým tempem a Velká Británie na něm začínala být stále více závislá. „Obchodování s rozsáhlejšími oblastmi světa včetně impéria a *Commonwealthu*⁵⁸ tak zřetelně pozbývalo na významu pro hospodářskou prosperitu a obchodní vyhlídky Velké Británie.“⁵⁹

Na pozadí těchto skutečností se britská vláda rozhodla iniciovat vytvoření zóny volného obchodu, která by jí umožnila profitovat na uvolnění celních bariér bez rizik spojených s nadnárodním řízením hospodářství a rovněž být protiváhou k EHS. Zóna

⁵⁴ Horčíčka; Kovář 2005: 64.

⁵⁵ Pajas; Rossiter 2000: 16.

⁵⁶ ESUO vniklo podpisem Pařížské smlouvy v roce 1951 s platností od roku 1952, EHS a Euratom pak podpisem Římských smluv v roce 1957 s platností od roku 1958. Srv. Pajas; Rossiter 2000: 18–24.

⁵⁷ Schelle; Veselá; Vojáček; Hloušek 2007: 118.

⁵⁸ *Commonwealth*, celým názvem *Commonwealth of Nations* (česky Společenství národů) je volné sdružení států s historickými či kulturními vazbami na Velkou Británii. Původně šlo o společenství Británie a jejích tzv. bílých dominií, jako byla například Kanada nebo Austrálie. Organizace je dodnes činná, a to především na poli humanitární pomoci a kulturní spolupráce. Srv. Ramsden 2006: 766–767.

⁵⁹ Judd 1999: 382.

volného obchodu měla zahrnovat volný pohyb průmyslových výrobků, avšak neměla se týkat zemědělství a rybolovu. Pro tento projekt našla Velká Británie partnery v Dánsku, Norsku, Švédsku, Rakousku, Švýcarsku a Portugalsku. Organizace podle výše zmíněného návrhu, Evropské sdružení volného obchodu, vznikla v roce 1960.⁶⁰

Hlavními problémy ESVO byly politická a ekonomická dominance Velké Británie, dále geografická roztržitost a politická různorodost. Členské státy spojovalo kromě odmítnutí členství v Evropském hospodářském společenství jen velmi málo.⁶¹ Kromě toho po transformaci OEEC v OECD v roce 1960 byla jejími členy⁶² upřednostňována spíše spolupráce s EHS, a to na úkor ESVO. Britský konkurenční projekt vůči EHS tedy neuspěl. Po podání britské přihlášky do EHS pak význam ESVO silně klesl.⁶³

1.2.2 Cesta Velké Británie do Evropských společenství

Od začátku šedesátých let dvacátého století bylo představitelům Velké Británie díky neúspěchům vlastních integračních seskupení a rovněž díky růstu vnitřního obchodu EHS stále zřejmější, že vytváření alternativ vůči EHS už není ekonomicky racionální. Začali proto zkoumat podmínky možného rozšíření této organizace. V červenci 1961 britský konzervativní premiér Harold Macmillan⁶⁴ oficiálně požádal o vstup do EHS. Velká Británie byla v té době přes všechny problémy zemí se silným průmyslem, efektivním zemědělstvím a vybudovaným jaderným potenciálem. Její členství by však bývalo na prahu šedesátých let pro EHS znamenalo strukturální změny, které by mohly případně ohrozit křehkou rovnováhu dříve dohodnutých

⁶⁰ Schelle; Veselá; Vojáček; Hloušek 2007: 118–120. Tato organizace dokončila budování volného trhu s průmyslovými výrobky již šest let po svém vzniku. Nezaváděla však žádné vnější společné bariéry a zachovávala dosavadní hospodářskou a exportní politiku jednotlivých členských zemí. Srv. tamtéž.

⁶¹ Kromě politických rozdílů se lišily především hospodářské politiky jednotlivých zemí. Británie, Švédsko a Švýcarsko podporovaly spíše nízká cla, v případě Rakouska tomu bylo naopak. Dánsko a Norsko prosazovaly umírněnou celní politiku s výjimkou několika chráněných průmyslových odvětví. Portugalský průmysl byl ve srovnání s ostatními členskými státy velmi slabý. Srv. Horčíčka; Kovář 2005: 142.

⁶² Zakládajícími členy OECD byly kromě evropských států USA, Kanada a Turecko. Srv. britannica.com.

⁶³ Horčíčka; Kovář 2005: 141–142; Horčíčka; Kovář 2006: 13; Fialová 2012: 7–10.

⁶⁴ Harold Macmillan (1894–1986) byl britský ministerský předseda mezi lety 1957–1963. Srv. britannica.com.

francouzsko-německých výhod. Toho se obával především francouzský prezident Charles de Gaulle,⁶⁵ který nakonec vstup Británie do EHS vetoval.⁶⁶

Ve Velké Británii zatím v říjnu 1964 vyhrála volby Labouristická strana, jež na britskou kandidaturu do EHS pohlížela všeobecně velmi negativně. Premiérem se stal její předseda Harold Wilson,⁶⁷ od kterého se očekávalo posílení vztahů s *Commonwealthem* a ESVO. Wilson se však rozhodl podat druhou britskou přihlášku do ES, a to především z ekonomických důvodů. Vstup do společného trhu EHS považovaly britské obchodní kruhy za zásadní z důvodu potřeby rozšíření odbytišť průmyslové produkce a pro konkurenci, která měla stimulovat stagnující britské hospodářství. Na začátku roku 1967 podnikli Harold Wilson a jeho proevropský ministr zahraničí George Brown cestu po členských státech EHS, aby obhájili svůj záměr přijmout Římské smlouvy.⁶⁸ Toto turné se nakonec setkalo s úspěchem a po schválení žádosti o vstup parlamentem požádala Británie v květnu 1967 podruhé o přijetí do ES.⁶⁹

Po podání druhé přihlášky byla nejvíce očekávána reakce Charlese de Gaulla. Ten nejprve vyjádřil určitou zdrženlivost, když na tiskové konferenci hned v květnu 1967 řekl, že formálně není proti, ale že vhodnější by bylo přidružení. Britská vláda ale reagovala prohlášením, že přidružení ji nezajímá. Nicméně britské podmínky byly

⁶⁵ Charles de Gaulle (1890–1970) byl francouzský generál, vůdce odboje proti německé Třetí říši za druhé světové války. V prosinci 1958 se stal prezidentem tzv. francouzské páté republiky. Na svou funkci rezignoval v roce 1969. Srv. britannica.com.

⁶⁶ Hansen 2008: 51. Jednání o vstupu Velké Británie do EHS začala na podzim 1961. Ve zprávě Evropské komise z roku 1962 je uvedeno, že hned na prvním setkání ministrů přijala Británie ustanovení týkající se harmonizace ekonomických aktivit, eliminace vnitřních obchodních bariér a společných institucí. Do roku 1962 Británie v podstatě souhlasila se společnou zemědělskou a obchodní politikou. Také oficiální dokument londýnského *Central Office of Information* uvádí, že počáteční jednání probíhala velmi rychle a bezproblémově. Navíc reakce na případnou britskou účast byly v členských zemích EHS povětšinou příznivé. O to větší potom bylo překvapení z francouzského veta proti vstupu Velké Británie do EHS z ledna 1963. „Stane-li se Británie členem EHS,“ řekl Charles de Gaulle na obhajobu svého veta, „bude hrát úlohu trojského koně a nakonec vznikne kolosální Atlantické společenství, závislé na Americe a fungující pod jejím vedením, které brzy EHS úplně pohltí. Ohrozí to přátelství Německa a Francie, jednotu Evropy, jak si ji oba státy přejí, i jejich společné akce ve světě, čemuž všemu se dostává nebývalého souhlasu obyvatelstva.“ Srv. Hansen 2008: 51; *Central Office of Information* 1983: 5–6; Gerbet 2004: 186; Davis 1997: 453; Johnson 1991: 581–582; Fialová 2012: 11–12.

⁶⁷ Harold Wilson (1916–1995) byl labouristický ministerský předseda v letech 1964–1970 a 1974–1976. Srv. number10.gov.uk.

⁶⁸ Římské smlouvy jsou zakládajícími dokumenty Evropských společenství. Podepsány byly na konferenci v Římě v roce 1957 Německem, Itálií, Francií, Belgií, Nizozemskem a Lucemburskem. Jde o smlouvy o EHS a o EURATOM. Srv. Ramsden 2006: 715.

⁶⁹ Gerbet 2004: 207–209.

nyňí daleko skromnější než při prvním jednání o vstupu. „Už se nejednalo o modifikaci Římských smluv ani již přijatých pravidel (...). Celkově vzato se jednalo o podstatnou změnu přístupu ve srovnání s první kandidaturou“.⁷⁰

Zatímco pět členských zemí a Evropská komise včetně tří francouzských komisařů byly přistoupení Velké Británie příznivě nakloněny, Charles de Gaulle opět nesouhlasil. Pro obhájení tentokrát už druhého veta řekl, že rozšíření EHS hluboce změní jeho podstatu, protože britské hospodářství je díky své odlišné struktuře nevhodné ke spojení se zeměmi EHS. „V podstatě si generál de Gaulle nepřál rozšířené Společenství: obával se, že se deset členů seskupí nově kolem Velké Británie, která by tak mohla prosadit své hospodářské zájmy a atlantickou orientaci; Francie by riskovala, že bude izolována...“⁷¹ Situace se nezměnila až do de Gaullovy demise v dubnu 1969.⁷²

1.2.3 „Obtížný člen“ evropské integrace

De Gaullův nástupce Georges Pompidou prakticky zrušil veto proti členství Velké Británie v ES již v prosinci 1969. Mezitím se v Londýně po všeobecných volbách změnila vláda a ministerským předsedou se stal předseda vítězné Konzervativní strany Edward Heath,⁷³ který s novým francouzským prezidentem zahájil rozhovory o rozšíření společného trhu EHS. Byly tak vyřešeny dosavadní problémy, např. tzv. přechodné období britského zemědělství.⁷⁴ Nic pak nebránilo podepsání smlouvy o členství Velké Británie v Evropských společenstvích v lednu 1972, s platností od 1. 1. 1973.⁷⁵

⁷⁰ Gerbet 2004: 209–210.

⁷¹ Gerbet 2004: 212.

⁷² Fialová 2012: 11–13.

⁷³ Edward Heath (1916–2005) byl předsedou Konzervativní strany od roku 1965. Po vyhraných volbách v roce 1970 se stal ministerským předsedou, kterým byl do roku 1974. Srv. Boulton 2013.

⁷⁴ Tzv. přechodné období je „dočasná výjimka z primárního nebo sekundárního práva ES/EU, která je dojednána v souvislosti s rozšířením ES/EU a zakotvena v přístupové smlouvě“. Přechodné období britského zemědělství měla na několik let udržet dotace zemědělských cen ze státního rozpočtu. Srv. Šlosarčík 2004: 50.

⁷⁵ Nálevka 2000: 210–211.

Prvním velkým mezníkem ve vztahu nového členského státu k ES bylo referendum o setrvání v této organizaci z roku 1975. Vypsala ho nová labouristická vláda, která se dostala k moci těsnou většinou ve volbách v roce 1974.⁷⁶

Harold Wilson, staronový premiér, ve svém předvolebním programu slíbil vyjednání zcela nových podmínek členství Británie v ES.⁷⁷ Tato jednání pak začala v červnu 1974. Zástupci Británie předložili čtyři požadavky. Za prvé změnu příspěvku své země do společného rozpočtu, dále zachování přístupu produkce zemí *Commonwealthu* na britský trh, reformu evropské společné zemědělské politiky a v neposlední řadě právo jednotlivých členských zemí podporovat průmysl a regiony nezávisle na ES. V případě *Commonwealthu* byla jednání úspěšná. V únoru 1975 byla podepsána smlouva z Lomé, dohoda o pomoci a obchodní smlouva mezi státy ES a jejich bývalými koloniemi, která nahradila dřívější smlouvu z Yaoundé.⁷⁸ V případě reformy společné zemědělské politiky se ale nesetkaly britské požadavky s úspěchem. V otázce příspěvků do společného rozpočtu prozatím došlo k dohodě částečně. Po dlouhých jednáních byl totiž až v roce 1976 schválen opravný mechanismus s cílem snížení britských příspěvků do rozpočtu ES.⁷⁹

Nakonec, když bylo dosaženo „čehosi jako dohody“, prohlásil Harold Wilson jednání za úspěšná a vláda následně odhlasovala setrvání v ES. Referendum se konalo dne 5. června 1975. 67,2 % britských voličů v něm podpořilo setrvání v ES.⁸⁰

Britové si sice odhlasovali setrvání své země ve společném trhu ES, řada z nich si však „myslela, že nejde o nic jiného než o zónu volného obchodu.“⁸¹ Na pořadu dne

⁷⁶ Kasáková; Váška 2007: 172.

⁷⁷ Prohlásil, že „Heathova vláda se dopustila vážné politické chyby, když přijala nabízené podmínky vstupu do společného trhu a přivedla do něj Británii bez souhlasu jejích obyvatel. Patří k nim zavedení daní z potravin (...) a drakonické omezení moci britského parlamentu (...). Labouristická vláda proto bude usilovat o zásadní přehodnocení vstupních podmínek.“ Srv. Booker; North 2006: 199.

⁷⁸ Ramsden 2006: 467.

⁷⁹ Horčíčka; Kovář 2006: 65. Jeho podstatou bylo ponechání stávajících příspěvků v platnosti a současné zavedení systému zpětného vyplácení peněz znevýhodněným státům. Tento korekční mechanismus však paradoxně nebyl vzhledem k jeho nastaveným podmínkám nikdy aplikován. Proto byl v roce 1979 přijat další korekční mechanismus, který už skutečně Velké Británii zajistil snížení jejího příspěvku do společného evropského rozpočtu. Srv. Bič 2011: 104.

⁸⁰ Booker; North 2006: 198–210. Kampaň konzervativců podporující setrvání země v ES vedla budoucí ministerská předsedkyně Margaret Thatcherová. Srv. tamtéž.

⁸¹ Booker; North 2006: 212.

byly spíše ožehavé domácí problémy, a tak začalo období, kdy si Velká Británie v ES získala pověst tzv. problematického partnera.⁸²

Co vlastně znamenalo pro Velkou Británii členství v EHS? V průběhu historie byla britská politika vůči impériu vždy podložena hospodářskými potřebami, které se ale nyní stávaly závislejšími na ekonomikách evropského kontinentu. Vstup Británie do EHS tedy významně urychlil rozpad imperiálního systému preferencí.⁸³ Členství v EHS také znamenalo konec šterlinkové oblasti.⁸⁴ V roce 1972 přešla britská libra na režim plovoucího kurzu. Jedním z hlavních důsledků tohoto rozhodnutí bylo, že libra přestala být rezervní měnou většiny zemí *Commonwealthu* a že obchodní svazky mezi Velkou Británií a bývalými zeměmi jejího impéria ztratily na významu.⁸⁵

Když Britové v referendu podpořili v roce 1975 vstup do ES, sužovala jejich zemi rozsáhlá hospodářská krize zapříčiněná především prvním ropným šokem z roku 1973. Průmysl procházel strukturální krizí a k tomu probíhala jedna odborářská stávka za druhou. Od začátku padesátých let sice rostla britská ekonomika ročně v průměru o 3 % a míry nezaměstnanosti a inflace se pohybovaly na nízkých hodnotách, v mezinárodním srovnání si ale Británie vedla stále hůře. Klesal i britský podíl na světovém obchodu s průmyslovými výrobky. Tento relativní pokles britského ekonomického významu se stal později podle Fajmona hlavní příčinou toho, že Británie jako první evropská země přijala v době vlády Margaret Thatcherové neoliberalní hospodářskou politiku.⁸⁶

Již v polovině sedmdesátých let se objevilo několik problémových bodů ve vztahu Velké Británie a ES, například těžkosti při harmonizaci předpisů o vypouštění odpadních vod a řek, rozpory ohledně přerozdělování Regionálního rozvojového

⁸² Tamtéž.

⁸³ Imperiální systém preferencí byl systém obchodních opatření mezi zeměmi Britského společenství národů. Pro tyto země platily snížené celní sazby. Při jednáních Británie o vstupu do EHS představovaly tyto výjimky vážnou překážku. Proto byl tento systém později zrušen. Srv. Ramsden 2006: 352.

⁸⁴ Viz poznámka č. 20.

⁸⁵ Judd 1999: 407–408. Např. v roce 1964 byla Británie největším obchodním partnerem Austrálie. Do roku 1977 však australský vývoz do Británie poklesl na necelou polovinu exportu do USA a osminu do Japonska. Srv. tamtéž.

⁸⁶ Fajmon 2010: 37.

fondů nebo rybolovu.⁸⁷ Nevyřešeným problémem však nadále zůstávalo neadekvátní nastavení systému příspěvků do společné pokladny ES, které sice jednorázově kompenzovalo vzniklý nesoulad mezi nepříznivou ekonomickou situací Británie a jejím podílem na rozpočtu, avšak toto řešení se jevílo jako nedostačující. Při nástupu do funkce ministerské předsedkyně požadovala po volbách v roce 1979 Margaret Thatcherová okamžité vyřešení tohoto problému, když podminila svou podporu novým integračním programům přijetím novým pravidel pro společný rozpočet, což se jí nakonec podařilo.⁸⁸

1.3 Vybrané aspekty britské zahraniční politiky po druhé světové válce

Po druhé světové válce se relativní váha Velké Británie v mezinárodních vztazích výrazně snížila a není divu, že se tato skutečnost promítla i do zahraniční politiky, která už nadále nemohla disponovat takovými prostředky jako v dobách britského impéria. Existovalo tu sice Společenství národů jako organizace sdružující státy bývalé koloniální říše, ale to už nebylo z ekonomického a politického hlediska pro Británii velmi důležité. Proto se britská zahraniční politika obracela stále více na Evropu, především ale na Spojené státy americké.⁸⁹

1.3.1 Zvláštní vztah s USA a zahraniční politika

Jednou z hlavních příčin rychlého britského vítězství s Argentinou, kterým se bude zabývat následující podkapitola, byla spolupráce s americkou armádou, a to i přesto, že se v té době ještě nedalo mluvit o později tak významném přátelství mezi

⁸⁷ Jeden z největších sporů se rozhořel díky jednání o společné politice v oblasti energetiky. Velká Británie zde měla díky svým zásobám ropy a zemního plynu, které zrovna v té době odkrývala v Severním moři, odlišné zájmy od zbytku ES, který zamýšlel jednat o cenách ropy s ropným kartelem OPEC společně. Velká Británie ale chtěla vyjednávat sama s podporou USA. Francouzští představitelé nakonec svolali konferenci na toto téma bez vědomí Britů, i přesto byla nakonec jako viník neshod chápána Británie. Ministerský předseda Harold Wilson nakonec ustoupil a souhlasil se společným zastupováním EHS po ujištění, že ES dojedná minimální spodní hranici ceny ropy. Srv. Booker; North 2006: 212–215.

⁸⁸ Schelle; Veselá; Vojáček; Hloušek 2007: 132–133, Fialová 2012: 13–18.

⁸⁹ Moynahan 1997: 208.

Margaret Thatcherovou a americkým prezidentem Ronaldem Reaganem. To začalo plně existovat až později, v důsledku britského vítězství nad Argentinou.⁹⁰

Republikán Ronald Reagan se stal prezidentem v lednu 1981 po demokratovi Jimmym Carterovi. Mezinárodní situace byla v té době velmi napjatá. Probíhala krize na Blízkém východě související s Íránskou revolucí a válkou této země s Irákem Saddáma Husajna, Sovětský svaz v roce 1979 provedl invazi do Afghánistánu, v Polsku narůstal odpor proti komunistickému režimu pod vedením Solidarity, a v neposlední řadě irští nacionalisté prováděli stále více bombových útoků, jímž padli za obět' i nejbližší spolupracovníci Margaret Thatcherové.⁹¹ Přátelství nového amerického prezidenta s britskou ministerskou předsedkyní přineslo v takto komplikované mezinárodní situaci mnoho příležitostí, jak problémy efektivně řešit.⁹²

Šlo především o politické přátelství, i když se později mohlo zdát, že Reagan a Thatcherová jsou „spřízněné duše“. Nejdůležitějšími aspekty tohoto vztahu byla podle Sharpa společná snaha vyjednávat s hroutícím se Sovětským svazem,⁹³ dále tradiční orientace britské zahraniční politiky na Spojené státy, a za třetí fakt, že silnější partner – americký prezident – měl sám velký zájem budovat pozitivní vztahy s britskou ministerskou předsedkyní.⁹⁴

Přátelství těchto dvou státníků bylo pevné, protože se pro něj v danou chvíli objevily příznivé podmínky a protože bylo pro obě strany výhodné. Margaret Thatcherová nikdy neprosazovala žádné své názory, které by byly v rozporu s již nastavenými americkými politikami. Američané naopak velmi efektivně využívali její podporu, především v jednáních s představiteli Sovětského svazu. Díky této podpoře

⁹⁰ Sharp 2002: 266.

⁹¹ Například její blízký spolupracovník Airey Neave byl zabit v Londýně ještě před nástupem premiérky do úřadu v březnu 1979, v srpnu byl pak v Irsku zavražděn Lord Mountbatten. Obětí atentátu irských nacionalistů se stal i britský ambasador v Haagu Sir Richard Sykes. Srv. Childs 2006: 217.

⁹² Sharp 2002: 266–267; Childs 2006: 216–218.

⁹³ SSSR byl pro thatcherovskou Británii stejně jako pro reaganovské USA hlavním protivníkem. Samotná ministerská předsedkyně byla hluboce přesvědčena, že komunismus je ve své podstatě špatný a proto musí být poražen. Taktika boje s komunismem byla změněna v roce 1984, kdy premiérka začala vést rozhovory s některými komunistickými vůdci, ale zároveň nepřestávala v kritice komunismu. Označení „železná lady“ pochází dokonce od sovětské tiskové agentury TASS. Důležitý byl ale především premiérčin přátelský vztah s Michaiilem Gorbačovem, který přispěl velkou měrou k vývoji vztahů mezi Východem a Západem a ke konečnému vítězství USA ve Studené válce. Srv. Fajmon 2010: 257.

⁹⁴ Sharp dokonce nazývá vztah mezi Thatcherovou a Reaganem za „dar amerického prezidenta“. Srv. Sharp 2002: 270.

získala Velká Británie v amerických vládních kruzích nejlepší reputaci od dob druhé světové války. Konkrétně pomohlo toto přátelství britským zájmům nejvíce ve výzkumech souvisejících s modernizací jaderného arzenálu. Dalšími konkrétními projevy tohoto vztahu byla velmi aktivní spolupráce zpravodajských služeb obou zemí, rozmístění sto šedesáti amerických raket na britských ostrovech nebo povolení k použití amerických letounů z území Británie k útoku na Libyi v roce 1986.⁹⁵

Jaké ale byly britské národní zájmy a co znamenaly pro zahraniční politiku? Hlavním determinantem jejich definice byl fakt, že se postavení Británie ve světě od konce druhé světové války až do šedesátých let kontinuálně zhoršovalo. Od tzv. tří navzájem se prolínajících kruhů Winstona Churchilla, které představovaly *Commonwealth*, Evropu a zvláštní vztah s USA a které předpokládaly velmocenskou roli Spojeného království, se britská zahraniční politika přesunula za vlády konzervativního ministerského předsedy Harolda Macmillana k novému cíli. Stále větší důraz začal být kladen na zvláštní vztah s USA. Význam druhého z původních tří Churchillových kruhů, Evropy, rovněž v průběhu druhé poloviny dvacátého století rostl. Naproti tomu třetí kruh, Společenství národů, mocenskopolitický i ekonomický význam pro Spojené království postupně ztrácel. Británie sice dokázala jako jediná bývalá koloniální mocnost přetvořit svou říši ve fungující společenství zemí, které k ní i ve dvacátém prvním století cítí nějaké pouto, nicméně toto uskupení nemá v současné době kromě humanitární pomoci pro své členy a kulturních kontaktů žádný větší význam.⁹⁶

„Celkově byla britská zahraniční a obranná politika za vlády Margaret Thatcherové v obhajobě britských národních zájmů úspěšná. Británii se podařilo dosáhnout dlouhodobého cíle, kterým byla porážka komunismu. Podařilo se také upevnit mezinárodní postavení Británie ve světě. Británie v roce 1990 měla daleko větší respekt než Británie v roce 1979. (...) Jediným velkým problémem britské zahraniční politiky za vlády Margaret Thatcherové byl vztah k ES.“⁹⁷

⁹⁵ Sharp 2002: 269–270; Fajmon 2010: 256.

⁹⁶ Fajmon 2010: 256; Fialová 2010: 39–40.

⁹⁷ Fajmon 2010: 261.

1.3.2 Válka o Falklandy v kontextu prvních let vlády M. Thatcherové

V šedesátých letech dvacátého století se začaly objevovat sílící ekonomické tlaky, které se naplno projevily v letech sedmdesátých, kdy „vážně ohrožovaly společenskou stabilitu, protože podpořily další sociální, komunální nebo etnické tenze. Nejznepokojivějším případem bylo Severní Irsko, kde nejvyšší míra nezaměstnanosti v celém Spojeném Království přiosťřila hluboko zakořeněné rasové a náboženské antagonismy mezi protestanty a římskými katolíky“.⁹⁸

Británie se v tomto desetiletí potácela od jednoho nápravného opatření k druhému s častými krizemi platební rovnováhy a mnoha útoky na libru. Došlo k výraznému zvýšení inflace, zejména na počátku sedmdesátých let. Navíc se k růstu cenové hladiny přidal i ekonomický pokles, což odporovalo dosavadním zkušenostem. Tento jev byl nazván stagflací a jeho existencí byly popřeny zásady do té doby používané ekonomické doktríny - keynesiánství.⁹⁹ Krize hospodářství se projevila na trhu práce, docházelo stále více k propouštění, především v zastaralých odvětvích, jako byl hutní průmysl.¹⁰⁰

V roce 1973 propukla ropná krize, která v Británii způsobila další vlny stávek. Menšinová vláda Harolda Wilsona, jež vznikla po volbách v roce 1974, vypsanych po neúspěšných vyjednáváních se stávkujícími horníky, slíbila, že se s hospodářskými problémy vypořádá. Nicméně již v roce 1975 překročila nezaměstnanost hranici jednoho milionu osob, daňové výnosy klesaly a státní výdaje stoupaly. Hlasování o důvěře vládě vyvolané v souvislosti s návrhem redukovat výdaje státu pak skončilo rezignací Harolda Wilsona a jeho nahrazením ve funkci ministerského předsedy Jamesem Callaghanem. Ani jeho vládě se ovšem nepodařilo zastavit růst nezaměstnanosti, která mezitím stoupla o další půl milion lidí. Situace dokonce dospěla tak daleko, že vláda musela požádat Mezinárodní měnový fond o půjčku.

⁹⁸ Morgan 2010: 507.

⁹⁹ Keynesiánství je „pojetí ekonomické politiky inspirované dílem J. M. Keynese. Za druhé světové války keynesiánství postupně převládlo mezi intelektuály a politiky ve Velké Británii a jeho vliv vydržel až do sedmdesátých let dvacátého století, kdy v důsledku jeho neschopnosti rozvinout vyhovující teorii inflace vznikly nové ekonomické teorie, především monetarismus (...). Podle volné definice zastává keynesiánství názor, že vlády mohou a mají využívat makroekonomickou politiku k řízení cyklické fluktuace trhu za účelem kontroly zaměstnanosti a maximalizace efektivity výroby.“ Srv. Ramsden 2006: 393.

¹⁰⁰ Morgan 2010: 504–507.

Ekonomické problémy se dále kumulovaly. Zima na přelomu let 1978 a 1979, označovaná také jako „zima nespokojenosti“, proběhla ve stínu stávek.¹⁰¹

V květnu 1979 se ve Velké Británii konaly další všeobecné volby. Opoziční Konzervativní strana do nich vstupovala s programem záchrany hospodářství, který vypracovala v průběhu let v opozici.¹⁰² Prioritou byla kontrola inflace a moci odborů, dále „podpora parlamentu a zákonnosti, udržení rodinného života, pomoc občanům, aby se stali vlastníky domů, zajištění lepšího vzdělání a zdravotnictví, posílení obranyschopnosti země.“¹⁰³

Volby konzervativci v čele s Margaret Thatcherovou vyhráli se ziskem 43,9 % hlasů. Nová vláda okamžitě začala přijímat opatření na snížení inflace, čehož chtěla dosáhnout prostřednictvím kontroly peněžních zásob a pevným omezením vládních výdajů. Po již zmíněném prvním ropném šoku v první polovině sedmdesátých let ale následoval v roce 1980 další, který zastihl Británii již jako ropného producenta. Zvýšení cen ropy mělo vliv na posílení libry, což ale snižovalo konkurenceschopnost ostatních britských výrobků, které byly stále více nahrazovány levnějším zahraničním zbožím. Nezaměstnanost proto dále rostla, v roce 1980 dokonce dosáhla výše tří milionů osob. I přes tyto problémy ministerská předsedkyně nepovolila a dále prováděla politiku v duchu nového směru, pojmenovaného přímo po ní.¹⁰⁴ Nakonec se tento způsob řešení krize ukázal jako správný, inflace se začala pomalu snižovat a produktivita práce se zvýšila.¹⁰⁵

Hlavním cílem první vlády Margaret Thatcherové bylo tedy zachránit ekonomiku. Nicméně ani zahraniční politika nebyla v době nástupu nové vlády v ideálním stavu. Sama Thatcherová definuje rostoucí hrozbu Sovětů vedle dlouhodobého ekonomického poklesu a oslabujícího vlivu socialismu v Británii jako největší výzvu na počátku svého prvního funkčního období. Všechny tyto tři výzvy pak staví do souvislostí, když píše tato slova: „Abychom mohli účinně odporovat

¹⁰¹ Rovná 2004: 37–40. Například stávka popelářů změnila britská města a vesnice ve smetiště odpadků. Srv. tamtéž.

¹⁰² Thatcherová 1996: 10.

¹⁰³ Rovná 2004: 40.

¹⁰⁴ Thatcherismus – „pravcový směr spojený s privatizací, deregulací, omezením veřejných výdajů, snížením daní, omezením vlivu státu (...), zdůrazněním osobní odpovědnosti individua za svůj osud.“ Srv. Rovná 2004: 42.

¹⁰⁵ Rovná 2004: 41–43.

Sovětskému svazu, bylo nezbytné nejprve obnovit vlastní sebedůvěru.¹⁰⁶ Skvělá příležitost k obnovení sebedůvěry Velké Británie se objevila v okamžiku, kdy Argentina 2. dubna 1982 obsadila Falklandské ostrovy.¹⁰⁷

V Argentině vládla v té době vojenská junta, pro kterou byla invaze pokusem o nalezení východiska z krize režimu. Argentinská vláda totiž předpokládala, že Velká Británie nebude kvůli tak vzdálenému území, jako jsou Falklandské ostrovy, riskovat závažný konflikt. Už za necelý měsíc ale britská armáda dobyla po nevyslyšených výzvách OSN ke stažení argentinských sil zpět ostrov Jižní Georgia. V polovině května byla válka definitivně ukončena jednoznačným britským vítězstvím. Vojenská junta padla a vláda Margaret Thatcherové se upevnila.¹⁰⁸

Válka o Falklandy přišla Británii na přibližně dvě stě padesát mrtvých a necelých osm set raněných. Argentinské ztráty však byly v porovnání s britskými mnohem větší. Navíc britská vláda dokázala tohoto vítězství náležitě využít. Televize vysílala šťastně navracející se vojáky a většina národa byla hrdá na svou zemi.¹⁰⁹ Pro premiérku byla tato invaze „velkým testem, ve kterém se proplétaly její vlastní politická kariéra, legitimita její vlády, statut a důvěryhodnost její země a budoucnost mezinárodního práva.“¹¹⁰

Velmi zásadní význam pak měly Falklandy pro výsledek voleb v roce 1983. Ještě v březnu 1982 v průzkumech vedli labouristé. Po válce už ale získali navzdory stále rostoucí nezaměstnanosti¹¹¹ převahu konzervativci, a to o devatenáct procentních bodů. Nakonec zvítězili konzervativci s menší převahou než v roce 1979, nicméně labouristé dosáhli nejhoršího výsledku od roku 1918.¹¹²

¹⁰⁶ Thatcherová 1996: 15.

¹⁰⁷ Sharp 2002: 262–263; Thatcherová 1996: 13–15.

¹⁰⁸ Nálevková 2000: 121.

¹⁰⁹ Childs 2006: 229–230.

¹¹⁰ Sharp 2002: 263.

¹¹¹ V květnu 1983 byly v Británii tři miliony nezaměstnaných. Když Margaret Thatcherová nastoupila v roce 1979 k moci, čítalo toto číslo 1,2 milionu. Inflace byla ale úspěšně snížena. Srv. Childs 2006: 230–231.

¹¹² Childs 2006: 230–232. Poměrně hodně hlasů získala aliance sociálně demokratické strany a liberálů, která ale díky většinovému volebnímu systému nedostala odpovídající množství křesel v dolní sněmovně. I přes to, že alianci volilo o jen o dvě procenta méně voličů než labouristy, tak aliance získala třiadvacet křesel ve srovnání s dvěma sty devíti labouristickými. Srv. tamtéž.

Podle Morgana však „hurávlástenectví války o Falklandské ostrovy opadlo téměř stejně rychle, jak vzplálo.“¹¹³ Velká Británie se opět vrátila ke stávkám, hospodářskému poklesu a nezaměstnanosti. Hornická stávka z roku 1984 trvala dokonce celý rok. Na druhou stranu se ale objevily i pozitivní důsledky ekonomických reforem Margaret Thatcherové. Například začala být Británie soběstačná v produkci ropy a nejen v důsledku toho se platební bilance dostala do přebytku. V roce 1987 měly vlastní dům následkem konzervativní politiky bydlení dvě třetiny Britů. Stále více jich také vlastnilo akcie, a to především z privatizovaných podniků. Prestiž odborů naopak začala na veřejnosti klesat a snižovala se i jejich členská základna.¹¹⁴

1.3.3 Přístup Margaret Thatcherové k evropským otázkám

Ačkoliv bývá Margaret Thatcherová často chápána jako zastánkyně vyhraněně europesimistických postojů, není možné ji jednostranně vnímat jako odpůrkyni evropské integrace. Jejím cílem vždy bylo vymoci výhodnější podmínky pro svou zemi v rámci jednání mezi suverénními evropskými státy. Usilovala o prosazování principů volného trhu do pravidel fungování ES a snažila se zabránit rozšiřující se politické, měnové a sociální integraci ES.¹¹⁵

Už při nástupu do funkce požadovala ministerská předsedkyně okamžité řešení problému rozpočtových pravidel. První příležitostí k vyjádření svého názoru na velikost britského příspěvku do evropského rozpočtu měla již necelý týden po svém jmenování, kdy proběhla oficiální návštěva německého předsedy vlády Helmuta Schmidta.¹¹⁶ V roce 1980 pak odmítla návrhy jednorázově snižující britský příspěvek, protože nešlo o komplexní řešení problému. Její tvrdý postoj se vyplatil, když dosáhla v roce 1984 zařazení projednávání rozpočtových pravidel mezi hlavní body programu

¹¹³ Morgan 2010: 510.

¹¹⁴ Ze přibližně třinácti milionů v roce 1980 na devět v roce 1987. Srv. Morgan 2010: 511.

¹¹⁵ Fajmon 2010: 259; margarettatcher.com

¹¹⁶ Thatcherová 1996: 31. Sama Margaret Thatcherová o německém kancléři napsala: „Setkala jsem se s Herr Schmidtem v opozici a brzy jsem o něm získala nejvyšší mínění. Do hloubky rozuměl mezinárodní ekonomice, v níž jsme dosáhli – přestože se považoval za socialistu – názorové shody. Chápal fakticky mnohem lépe než někteří britští konzervativci důležitost finanční ortodoxie – potřebu kontroly množství peněz a omezování veřejných výdajů a půjček, aby soukromý sektor dostal prostor k růstu. Ale bylo potřeba říci mu přímo, že i když chce Británie hrát silnou roli v Evropském společenství, nemůžeme tak činit, dokud se nevyřeší náš nespravedlivě přehnaný příspěvek do rozpočtu.“ Srv. tamtéž.

summitu ve Fontainebleau. Slavným výrokem „*I want my money back!*“ vyjádřila stručně a srozumitelně svůj cíl. Výsledkem byla dohoda, která zajišťovala návrat 66 % britského příspěvku do rozpočtu ES zpátky do země.¹¹⁷

Proč byl ale britský příspěvek do evropského rozpočtu považován za nepřiměřený? Finanční vztahy vůči Evropským společenstvím byly komplikované, protože Británie přistoupila v době, kdy byl pro ni systém příjmů a výdajů ES určený předchozími dohodami velmi nevýhodný. Především je nutno zdůraznit fakt, že Britové vzhledem k relativně malému podílu agrárního sektoru nečerpali velké prostředky v rámci společné zemědělské politiky, která v té době představovala okolo 70 % celého evropského rozpočtu. Velká Británie dokonce před vstupem do ES dovážela více zemědělských produktů ze zemí mimo Evropské hospodářské společenství. Navíc byli Britové znevýhodněni svou strukturou národních daňových příjmů, v jejímž rámci se příjmy z DPH, což je jedna ze složek příspěvků do společného evropského rozpočtu, podílely relativně více než v jiných členských státech. Proto se z Velké Británie stal jeden z největších přispěvovatelů do společného rozpočtu, ačkoliv dle ekonomické úrovně představovala v té době relativně spíše chudší zemi. Také se při vstupu Velké Británie předpokládalo, že dojde k reformě společné zemědělské politiky a že se tím pádem sníží pro Brity finanční náročnost. K reformě ovšem nedošlo a muselo být přistoupeno k jiným korekčním mechanismům.¹¹⁸

¹¹⁷ Schelle; Veselá; Vojáček; Hloušek 2007: 132–133; Fialová 2012: 19. Margaret Thatcherová využila všeobecné potřeby zvýšit příjmy evropského rozpočtu, jež se objevila po jižním rozšíření (v roce 1981 přistoupilo Řecko a v roce 1986 Portugalsko a Španělsko). Původně tvořily příjmy evropského rozpočtu 1 % DPH vybrané v jednotlivých členských zemích, což v roce 1984 už nebylo dostačující. Thatcherová podmínila na tomto summitu svůj souhlas se zvýšením příjmové části rozpočtu přijetím britského požadavku na snížení podílu příspěvků. Srv. tamtéž.

¹¹⁸ Bič 2011: 103–104. V letech 1975–1984 byly přijaty celkem tři korekční mechanismy společného evropského rozpočtu. „První platný pro léta 1976–1980 platil prakticky obecně pro jakoukoliv členskou zemi. Nebyl však vzhledem k nastaveným podmínkám nikdy aplikován. Proto byl na konci roku 1979 přijat druhý mechanismus, jenž zajistil Velké Británii snížení příspěvku do rozpočtu Společenství v rámci prozatímní dohody, která měla vytvořit časový prostor pro reformu zemědělské politiky. V 80. letech se Evropská společenství potýkala s nedostatkem zdrojů pro financování nově vznikajících aktivit (...). Požadavky na navýšení příjmů do evropského rozpočtu však narážely na neshodu ze strany Velké Británie, dokud nebude při stávající podobě společné zemědělské politiky vyřešen její problém ohledně výše příspěvku do rozpočtu. Vzhledem k tomu, že k reformě (...) nedošlo, dohodly se členské země na summitu ve Fontainebleau v roce 1984 na novém korekčním mechanismu, jenž umožnil Velké Británii snížit její příspěvky do rozpočtu. Jde o tzv. britský rabat, jehož podoba pozvolna krystalizovala tak, jak se měnila podoba příjmů evropského rozpočtu (...).“ Srv. tamtéž.

Dalším významným přispěním Margaret Thatcherové k budoucímu směřování evropské integrace, i když vnímaným z velké části velmi negativně, byla její reakce na silně federalistickou řeč Jacquesa Delorse po jeho znovuzvolení prezidentem Evropské komise v roce 1988.¹¹⁹ Ministerská předsedkyně zareagovala řečí pronesenou na půdě Evropské školy v Bruggách, kde vyjádřila nesouhlas s federalistickým směřováním ES. Hlavním bodem projevu byla její vlastní představa o fungování evropské integrace, založená na mezivládním způsobu spolupráce: „Dobrovolná a aktivní spolupráce mezi nezávislými suverénními státy je tou nejlepší cestou pro vybudování úspěšného Evropského společenství... Evropa bude silnější právě proto, že v ní existuje Francie jako Francie, Španělsko jako Španělsko, Británie jako Británie, každá se svými vlastními zvyky, tradicemi a identitou. Bylo by pošetilé snažit se je všechny nacpat do jedné škatulky jakéhosi evropského subjektu.“¹²⁰ Tato slova vyvolala velkou vlnu nesouhlasu, jež překvapila i samotnou jejich autorku. Schwarz pak uvádí, že projev v Bruggách znamenal zásadní střet mezi tzv. britským eurorealismem a evropským idealismem. Nakonec ale neměl velký vliv na prohlubování integrace ve federalistickém duchu, jež v následujících letech zdárně pokračovala. Jediným důsledkem projevu v Bruggách se stalo zostření rozporů ve vládnoucí britské Konzervativní straně. Tyto vnitřní spory se ale odrazily později ve vyjednávání o Maastrichtské smlouvě, kde bylo pro nástupce Margaret Thatcherové Johna Majora velmi obtížné vyjádřit jednotné stanovisko své rozpolcené strany a země.¹²¹

V prosinci 1985 se konal v Bruselu evropský summit, jehož výsledkem bylo schválení Jednotného evropského aktu, který obsahoval několik podstatných změn primárního práva ES¹²². Šlo především o odstranění práva veta při hlasování v Radě EU, rozšíření pravomocí Evropského parlamentu v legislativních otázkách či zakotvení Evropské rady do primárního práva ES. Hlavním deklarovaným cílem tohoto dokumentu bylo zavedení jednotného trhu (*Single Market*) do 1. ledna 1993, což bylo mnohými Brity považováno za vítězství Margaret Thatcherové a její

¹¹⁹ Childs 2006: 265–266.

¹²⁰ Booker; North 2006: 280; margareththatcher.com.

¹²¹ Schwarz 1997: 15; Forster 1999: 21; Booker; North 2006: 280–281; Fialová 19–20.

¹²² Primární právo ES se skládalo především ze zakládajících smluv. V roce 1985 se tedy jednalo o Pařížskou smlouvu z roku 1951, zakládající smlouvu ESUO a dále o Římské smlouvy, čili o smlouvu o Euratomu a smlouvu o založení Evropského hospodářského společenství. Srv. Fialová 2012: 21.

neoliberální politiky ve smyslu, že se ES nyní měla orientovat na budování jednotného trhu, zatímco sociální a měnové otázky zatím ustoupily do pozadí. Nicméně, nebylo to tak úplně pravdou, protože JEA dále stanovil potřebu vybudovat Hospodářskou a měnovou unii a propojit oddělené agendy Evropské politické spolupráce s institucionální strukturou ES, k čemuž později opravdu došlo. Díky problémům s ratifikací v některých zemích, především v Irsku, ne ovšem ve Velké Británii, vstoupil JEA v platnost až v roce 1987, i tak šlo ale o velký úspěch na poli evropské integrace.¹²³

Z důvodu velkých změn v ES rostl v letech 1983–1987 velmi rychle význam evropské politiky na domácí britské scéně. Dění uvnitř evropské integrace se stalo hlavním tématem kontroverzí uvnitř vlády i parlamentu.¹²⁴ Nakonec dokonce vedla diskuze o členství v Evropském mechanismu směnných kurzů společně s dalšími faktory k zásadním problémům vlády Margaret Thatcherové a k jejímu pádu.¹²⁵

¹²³ Forster 1999: 5; Schelle; Veselá; Vojáček; Hloušek 2007: 137–138; Fialová 2012: 18–21.

¹²⁴ Ve Velké Británii 80. let však existovaly i silně proevropské postoje. Dokazuje to mimo jiné informační dokument vydaný v roce 1983 Centrálním úřadem pro informace v Londýně, který shrnuje účast Británie na jednáních ES a velmi silně zdůrazňuje její kladnou roli nejen v budování tohoto společenství, ale například i v evropské politické spolupráci, kde mimo jiné poukazuje na jednotu všech deseti členských zemí při britské invazi na Falklandy. Srv. Central Office of Information 1983: 58.

¹²⁵ Fajmon 2010: 206–207; Fialová 2012: 21.

DRUHÁ KAPITOLA

Konec éry thatcherismu ve Velké Británii?

„... *however, no other candidate found greater favour with me.*“¹²⁶

Margaret Thatcher, 1993

Margaret Thatcherová skončila ve funkci ministerské předsedkyně Velké Británie díky neshodám ve vlastní straně. Neznamenalo to však, že by došlo k odklonu od jejích politik. Nástupcem premiérky se stal John Major, oficiálně podporovaný svou předchůdkyní. Jako nový ministerský předseda pokračoval v prosazování principů thatcherismu v domácí i zahraniční politice. Nicméně jeho styl vedení se výrazně od Margaret Thatcherové lišil. Na rozdíl od nekompromisní a direktivní „železné lady“ si Major zakládal na vedení diskuze a hledání konsenzu. Možná i z tohoto důvodu pak nebylo prosazování dalších privatizací, mnohem radikálnějších než za Thatcherové, vnímáno veřejností nijak negativně.¹²⁷

2.1 John Major jako nástupce Margaret Thatcherové

Ve všeobecných volbách v roce 1987 vyhráli navzdory intenzivní kampani labouristů pod vedením Neila Kinnocka¹²⁸ a vnitrostranickým problémům znovu konzervativci. Získali 375 křesel v dolní sněmovně proti 229 labouristickým, dvaadvacet poslaneckých postů připadlo alianci liberálů a sociálních demokratů.

¹²⁶ „... nicméně žádný jiný kandidát se mi nelíbil více.“

¹²⁷ Jenkins 2007: 164; Pillbeam 2012: 3.

¹²⁸ Neil Kinnock (*1942) se stal předsedou Labouristické strany v roce 1983. Jako předseda strany se Kinnock musel vypořádat s volební porážkou v roce 1983, po které dokonce hrozilo, že labouristé v příštích volbách skončí až na třetím místě za liberály. „Díky hluboké až fundamentalistické oddanosti labouristickému hnutí (spíše než její politice) a neotřesitelnému přesvědčení, že labouristé se pomalu vracejí k moci, hodlal zachránit stranu na pokraji propasti.“ Ve volbách v roce 1987 se podařilo dosáhnout alespoň druhého místa. Po další volební porážce v roce 1992 musel Neil Kinnock z pozice předsedy Labouristické strany odejít. V roce 1995 byl pak jmenován evropským komisařem. Srv. Ramsden 2006: 395–396; Blair 2011: 65.

„Margaret Thatcherová se tak stala po lordu Liverpoolovi v letech 1812–1827 prvním ministerským předsedou, který vyhrál troje všeobecné volby za sebou.“¹²⁹

Konzervativci zaměřili svou volební kampaň na dosažení národní prosperity a ochranu národní bezpečnosti, ve kterých „měli před svými konkurenty velký náskok“.¹³⁰ Naproti tomu labouristé neuspěli se svým programem jednostranného jaderného odzbrojení, protože téma obrany se stalo v předvolební kampani jedním z nejdůležitějších.¹³¹

Následovalo poslední funkční období vlády pod vedením Margaret Thatcherové, které se vyznačovalo mnohými vnitrostranickými problémy mezi konzervativci. Ministerská předsedkyně nakonec odstoupila v roce 1990 po prvním kole voleb lídra strany a vlády. Jejím nástupcem se stal její favorit v druhém kole volby, John Major.¹³²

2.1.1 Pád Margaret Thatcherové

Funkční období poslední vlády Margaret Thatcherové (1987–1990) nebylo z hlediska prosazování politiky thatcherismu jednoduché. Některé návrhy znovuzvolené premiérky narážely na odpor. Například pokusy zavést do vzdělávání a do zdravotnictví tržní principy nebo zavést obecní daň¹³³ vzbudily u veřejnosti velké rozhořčení. Těmto neúspěchům odpovídala i frekvence změn na ministerských postech v průběhu třetího funkčního období M. Thatcherové jako ministerské předsedkyně. Mezi červnem 1987 a listopadem 1990 byli, až na jednoho, všichni ministři buď přesunuti, anebo propuštěni z funkce. Navíc vzrůstaly v Konzervativní straně rozpory mezi euroskeptickým a eurooptimistickým křídlem. V tu samou dobu se začala proměňovat i Labouristická strana, která už nebyla tolik radikální, díky čemuž se

¹²⁹ Morgan 2010: 512.

¹³⁰ Fajmon 2010: 116.

¹³¹ Fajmon 2010: 116–117.

¹³² Judt 2010: 544.

¹³³ Jde o tzv. *poll tax*, česky také daň z hlavy. Jejím účelem bylo zdanit každého občana bez rozdílu. V letech 1989–1990 byla zavedena ve Skotsku, Anglii a Walesu jako kompenzace za jiné zrušené daně. Tato daň odhalila mnoho anomálií, a tak vyvolala všeobecný protest veřejnosti. Mnoho lidí ji odmítlo platit. Celá záležitost se stala hlavním motivem deziluze z vlády M. Thatcherové a také jedním z důvodů pádu této vlády. V roce 1991 pak byla za vlády Johna Majora nahrazena tzv. radniční daní, která byla vypočítávána podle hodnoty vlastněného domu. Srv. Ramsden 2006: 173; Major 1999: 169.

zvyšovaly její volební šance. Proto se v britské politice na prahu devadesátých let dvacátého století schylovalo k velkým změnám.¹³⁴

John Major se v rámci těchto změn stal v létě 1989 na několik týdnů ministrem zahraničí a následně v říjnu 1989 ministrem financí. Ve své autobiografii popisuje Major jmenování do funkce ministra financí v kapitole *An Ambition Fulfilled*.¹³⁵ Věnuje se zde především své snaze snížit inflaci, k čemuž dle jeho názoru mohlo pomoci členství v Evropském mechanismu směnných kurzů. S tím ovšem nesouhlasila Margaret Thatcherová. Pro toto řešení ale byla velká část odborné veřejnosti, především ze sektoru průmyslu. Major v tomto ohledu vyvinul velkou snahu. V březnu 1990, kdy inflace dosahovala 8 % a nadále stoupala, se setkal s ministerskou předsedkyní se záměrem přesvědčit ji o nutnosti vstupu do ERM, což se mu nakonec povedlo v říjnu 1990.¹³⁶

Naproti tomu Jenkins hodnotí Majorovo uvedení do funkce ministra financí spíše jako zaplnění volného místa v průběhu vládní krize.¹³⁷ Samotná ministerská předsedkyně ve svých pamětech vyjadřuje o Majorovi jako o ministru financí, který díky svému hlavnímu cíli, což bylo podle premiérky stmelení rozdělené strany, upřednostňoval politiku před ekonomikou, a proto chtěl vstoupit do ERM, aby snížil politické napětí. „Přestože mi byl systém ERM stále nesympatický a nevěřila jsem jeho účelu (...) byla jsem ochotna přistoupit na to, co si přeje John.“¹³⁸

I přesto, že britská ekonomika rostla v posledním funkčním období Margaret Thatcherové uspokojivým tempem a inflace a nezaměstnanost se držely na uspokojivé úrovni, premiérka se dostala do politických obtíží. Problémy, které mohly přímo ohrozit vedoucí postavení Konzervativní strany na britské politické scéně, začaly v červnu 1989, v době voleb do Evropského parlamentu, které konzervativci prohráli. V průzkumech veřejného mínění rostla popularita labouristů,¹³⁹ a i když se jejich náskok podařil v průběhu několika málo týdnů konzervativcům snížit, již nezískali znova převahu. Důvodem ztracené popularity byla především snaha o zavedení obecní

¹³⁴ Childs 2006: 267; Morgan 2010: 512–515.

¹³⁵ Ambice naplněna.

¹³⁶ johnmajor.co.uk ; Major 1999: 130–166.

¹³⁷ Jenkins 2007: 160.

¹³⁸ Thatcherová 1996: 490–491

¹³⁹ V březnu 1990 popularita konzervativců poklesla až na 30 % a u labouristů se vyšplhala na slušných 53 %. Srv. Fajmon 2010: 127.

daně, která byla součástí volebního programu Konzervativní strany z roku 1987, a spory ve straně ohledně ES. Ty vyústily až v odchod ministra financí Nigela Lawsona a ministra zahraničí Geoffreyho Howea.¹⁴⁰

V prosinci 1989 se jeden poměrně neznámý konzervativní poslanec, Sir Anthony Meyer, rozhodl vyzvat premiérku k souboji o vedení strany. Ačkoli nikdo neočekával, že tento poslanec se stane předsedou strany, a ani se tak nestalo, upozornil tímto na přetrvávající problémy týkající se jak domácí, tak zahraniční politiky.¹⁴¹

Od začátku roku 1990 klesala popularita Konzervativní strany i její předsedkyně rychlým tempem. V březnu zvítězili labouristé v doplňovacích volbách v Mid-Staffordshire a ten samý měsíc se uskutečnila na Trafalgarském náměstí v Londýně velká demonstrace proti obecní dani. V květnu pak labouristé dokonce zvítězili v komunálních volbách. V říjnu pak liberální demokraté porazili konzervativce v doplňovacích volbách v Eastbourne.¹⁴²

V listopadu 1990 se proti Margaret Thatcherové postavil Michael Heseltine, jeden z jejích bývalých ministrů.¹⁴³ Došlo k volbám předsedy Konzervativní strany. V prvním kole sice Thatcherová vyhrála se ziskem 204 hlasů proti 152 Heseltinovým, ale nezískala dostatečný počet hlasů k absolutnímu vítězství. Podle pravidel strany k tomu chyběly Thatcherové pouze čtyři hlasy. Ačkoli nejprve prohlásila, že bude bojovat dál, do čtyřiaadvaceti hodin se rozhodla rezignovat.¹⁴⁴

2.1.2 Zvolení Johna Majora

John Major a jeho spolupracovníci se dozvěděli o rezignaci premiérky dne 22. listopadu 1990 ráno. Podle Andersona sice nebylo v té době jasné, proč a kdy přesně se Margaret Thatcherová rozhodla, že John Major bude jejím nástupcem, nicméně tento fakt velkou měrou dopomohl Majorově kandidatuře do druhého kola voleb lídra Konzervativní strany. „Chtěla jsem – a možná i potřebovala – věřit, že on

¹⁴⁰ Fajmon 2010: 127–130.

¹⁴¹ Childs 2006: 267. Anthony Meyer získal 33 hlasů, Margaret Thatcherová 314.

¹⁴² Fajmon 2010: 131.

¹⁴³ Michael Heseltine byl v letech 1979–1983 ministrem životního prostředí a v letech 1983–1986 ministrem obrany. Srv. Ramsden 2006: 304–305.

¹⁴⁴ Childs 2006: 267–268.

je člověk, který zajistí a bude střežit můj odkaz a bude v naší politice pokračovat.“¹⁴⁵ Dalším kandidátem byl Michael Heseltine, vyzývatel Margaret Thatcherové z prvního kola volby, třetím se stal dosavadní ministr zahraničí Douglas Hurd.¹⁴⁶

První fáze Majorovy kampaně do vnitrostranických voleb byla zaměřena na dvě základní otázky – kdo by měl oficiálně nominovat Majora do voleb, a jak by měla být celá kampaň organizována. Sám budoucí ministerský předseda by sice rád upřednostnil minimum hierarchie s nominací podepsanou dvěma řadovými poslanci, ale nakonec byl budoucím manažerem kampaně a svým nadcházejícím ministrem financí Normanem Lamontem přesvědčen, že by měl být oficiálně nominován členy kabinetu. John Major se tak stal podle Lamontova návrhu oficiálním kandidátem na post předsedy Konzervativní strany a předvolební kampaň mohla začít. Jejím cílem bylo nejprve si zajistit převahu nad dalším účastníkem druhého kola Douglasem Hurdem a stát se tak hlavním konkurentem pro vyzývatele Margaret Thatcherové Michaela Heseltina. Tohoto cíle bylo dosaženo postupným přesvědčováním konzervativních poslanců už v den začátku kampaně, dne 22. listopadu 1990 večer, kdy už měl Majorův tým zajištěnu podporu více než jedné třetiny konzervativních poslanců. Mimo to bylo shledáno, že Michael Heseltine ztrácí hlasy ve prospěch Douglase Hurda.¹⁴⁷

Kampaň probíhala poměrně úspěšně i v dalších dnech. Do úterý 27. listopadu bylo získáno pro volbu Johna Majora předsedou Konzervativní strany okolo 175 poslanců z celkového počtu 372. Důležitým faktorem ve volbě nového premiéra byl také názor odstupující premiérky, která Johna Majora oficiálně podporovala.¹⁴⁸

Anderson rozděluje konzervativní poslance z hlediska jejich postoje k thatcherismu, potažmo k volbě Johna Majora novým předsedou, do pěti skupin. První skupinou bylo dvacet až třicet poslanců¹⁴⁹, kteří se odmítali smířit s odchodem své premiérky a pokládali se za thatcheristy. Majorův volební tým je považoval za jisté

¹⁴⁵ Thatcherová 1996: 587.

¹⁴⁶ Anderson 1992: 305.

¹⁴⁷ Anderson 1992: 306–331.

¹⁴⁸ Podle Andersona dokonce Margaret Thatcherová při stěhování ze sídla ministerského předsedy na *Downing Street* číslo 10 prohlásila, že pokud bude jejím pokračovatelem Michael Heseltine, tak si odnese co možná nejvíce věcí. Srv. Anderson 1992: 332.

¹⁴⁹ Přesná čísla nemohou být uvedena, protože ve volbě předsedy Konzervativní strany se používá metoda tajného hlasování. Srv. Anderson 1992: 333.

hlasy. Další byli ti, kteří Margaret Thatcherovou podporovali, a z jejichž řad velká část nakonec volila Majora. Jednalo se o přibližně sto dvacet poslanců. Dalších sto konzervativních členů Dolní komory považovalo za nejdůležitější otázku dalšího směřování jejich strany a především obnovení její jednoty. Narůstající vnitrostranické spory, týkající se hlavně evropské integrace, totiž podkopávaly popularitu strany u voličů. Z této skupiny získal nakonec John Major asi polovinu hlasů. Většina druhé poloviny pak připadla Douglasovi Hurdovi. U čtvrté skupiny poslanců byla podpora Margaret Thatcherové nevýhodou. Těchto přibližně sto poslanců už v prvním kole volilo Michaela Heseltina, protože bylo rozčarováno premiérčinou politikou a přístupem k vládnutí. K páté skupině se počítalo okolo pětadvaceti poslanců, kteří měli s bývalou premiérkou spory a kteří proto rozhodně nehodlali volit Johna Majora.¹⁵⁰

Kampaně Douglase Hurda a Michaela Heseltina nebyly rozhodně tak intenzivní, jako ta Majorova. Heseltine spoléhal na to, že kampaň vedl už před prvním kolem a že mu jeho voliči z tohoto kola zůstanou věrni. To se ovšem nestalo. Douglas Hurd sice vedl předvolební kampaň s týmem pod vedením Tristana Garel-Johnsona, od začátku však neměl velkou podporu a ani nebyl osobně přesvědčen, že by se měl stát ministerským předsedou.¹⁵¹

John Major nakonec zvítězil ziskem 185 hlasů oproti Heseltinovým 131 a Hurdovým šestapadesáti. I když zde existovala možnost třetího kola volby, oba dva Majorovi protivníci se rozhodli, že do něj nevstoupí.¹⁵²

Proč měl ale přinejmenším podle svých stranických kolegů, kteří pro něj hlasovali, ty nejlepší předpoklady stát se nástupcem Margaret Thatcherové? Dorey uvádí pět důvodů, proč konzervativci považovali Johna Majora za to nejlepší řešení po jedenácti letech „thatcherovského radikalismu“. Prvním důvodem, proč zvolit Majora za předsedu strany, bylo, že tento politik byl považován za zastávce tzv. sociálního liberalismu, což odpovídalo směřování Konzervativní strany před nástupem Margaret Thatcherové. Se sociální stránkou politiky souvisí i druhý důvod pro jeho zvolení. John Major ve svých proslovech vždy kladl důraz na sociální aspekty. Přál si, aby se

¹⁵⁰ Anderson 1992: 333–335.

¹⁵¹ Anderson 1992: 353–357.

¹⁵² Dorey 1999: 16.

v Británii vytvořilo společenství, které nazýval „*classless society*“, a kde by vládla rovnost příležitostí, sociální partnerství a jednota. Na tyto otázky nebyl za vlády Margaret Thatcherové kladen takový důraz, a proto hrozilo, že se mnozí dřívější voliči konzervativců přikloní v dalších volbách k labouristům. S odlišným vnímáním osobnosti Majora v kontrastu s Thatcherovou souvisí i třetí důvod. Poté, co premiérka opustila svou funkci, byl potřeba kandidát, který by se od její politiky odpoutal. Mnoho konzervativců z levého křídla strany považovalo Majora za odpůrce thatcherismu, i když se nakonec ukázalo, že tento předpoklad nebyl z hlediska prosazovaných politik vůbec správný. Dalším důvodem byly již zmiňované Majorovy osobní vlastnosti, výrazně kontrastující s osobností Margaret Thatcherové. Posledním důvodem pro zvolení Johna Majora předsedou Konzervativní strany a tím pádem i premiérem byly skromné poměry, z nichž pocházel.¹⁵³

John Major se narodil za druhé světové války, 29. března 1943 ve městě Walsallu. Jeho rodiče byli v té době už poměrně staří. Matce Gwen bylo téměř třicet osm let, otcí Tomovi dokonce šedesát čtyři. Potkali se v cirkuse, kde oba pracovali jako umělci. John měl dva starší sourozence – o deset let staršího Terryho a o třináct let starší Patricii.¹⁵⁴

Když se John narodil, jeho rodina se živila výrobou zahradních dekorací, především trpaslíků. Později však otec onemocněl a firma musela být prodána, což poněkud zhoršilo rodinnou finanční situaci. Budoucí premiér Velké Británie nebyl nijak dobrý žák a školu definitivně opustil už ve svých šestnácti letech. Potom vystřídal řadu zaměstnání, až se postupně propracoval k místu ve *Standard Chartered Bank*, která ho později vyslala na pracovní stáž do Nigérie. Ve svém životopise popisuje, jak na získání práce v bance tvrdě a cílevědomě pracoval především z toho důvodu, aby mu dobře placené a vážené zaměstnání mohlo umožnit vstup do vyšší politiky.¹⁵⁵

V období, kdy začínal pracovat ve výše zmíněné bance, Major vstoupil do místní politiky v londýnské čtvrti Brixton, kde v té době bydlela jeho rodina. Nejprve se stal členem mládežnické politické organizace Mladí konzervativci, a již

¹⁵³ Dorey 1999: xiii–xiv.

¹⁵⁴ Anderson 1992: 1.

¹⁵⁵ Major 1999: 27–65.

v jednadvaceti letech, v roce 1964, byl zvolen do městské rady. V roce 1974 pak poprvé kandidoval na post poslance v St Pancras, avšak nebyl úspěšný, protože šlo o tradičně labouristický obvod. V dalších všeobecných volbách v roce 1979 už byl úspěšnější a stal se poslancem za Huntingdon. V roce 1985 pak premiérka Margaret Thatcherová jmenovala Johna Majora státním podsekretářem na ministerstvu zdravotnictví a sociálních věcí a v následujícím roce ministrem. V roce 1987 John Major přešel na ministerstvo financí. O dvě léta později, v roce 1989, byl pak jmenován na jednu z nejvýznamnějších pozic v celém kabinetu, a to na post ministra zahraničních věcí. Zůstal zde ovšem pouze několik týdnů. Poté se stal ministrem financí. V této době došlo k událostem, které vyvrcholily demisí premiérky Margaret Thatcherové a jmenováním Johna Majora za nového premiéra Spojeného království Velké Británie a Severního Irska.¹⁵⁶

2.1.3 Výzvy domácí a zahraniční politiky v počátcích Majorovy vlády

John Major se tedy stal v sedmačtyřiceti letech ministerským předsedou Velké Británie. Jedním z hlavních důvodů jeho zvolení svými stranickými kolegy byl fakt, že ho považovali za schopného sjednotit rozdělenou Konzervativní stranu a vylepšit tak její veřejný obraz před nadcházejícími volbami, které se měly konat nejpozději za dva roky, v roce 1992.¹⁵⁷ John Major představoval směr, kterému se také říkalo „thatcherismus s lidskou tvář“ a popularita jeho strany se skutečně po jeho zvolení předsedou zlepšila. Zatímco v září 1990 podporovalo Konzervativní stranu podle průzkumů veřejného mínění 34 % voličů, v prosinci 1990, dva měsíce po výměně předsedy, už to bylo 44 %.¹⁵⁸

Podle Theakstona byl Major zvolen díky jeho stylu vedení zaměřeného na konsenzus a diskuzi, což byl pravý opak od autoritativního vládnutí Margaret Thatcherové. Tento autor se o Majorovi dokonce vyjadřuje v tom smyslu, že vzbuzoval dojem jakéhosi chameleona bez pevných zásad a názorů. Například

¹⁵⁶ johnmajor.com; Čermák 2010.

¹⁵⁷ Ve Velké Británii se na základě zákona o parlamentu z roku 1911 musí konat volby minimálně každých pět let, nicméně jejich termín není přesně určený a záleží na úvaze předsedy vlády. Po druhé světové válce je průměrný interval mezi všeobecnými volbami ve Velké Británii necelé čtyři roky. Srv. Rovná 2004: 201.

¹⁵⁸ Jenkins 2007: 160–161.

v sociálních otázkách byl více levicový, ale na druhou stranu byl zastáncem volného trhu. Ve většině otázek pak instinktivně zaujímal pozici zlaté střední cesty.¹⁵⁹

Není však pravda, že by nový ministerský předseda postrádal jakoukoli politickou vizi. Nutno ovšem podotknout, že převážná část jeho programu se týkala vnitřní politiky. Hned potom, co nový premiér nastoupil do úřadu, Konzervativní strana vydala dokument, který v pěti bodech shrnoval hlavní principy její politiky pro devadesátá léta dvacátého století.¹⁶⁰ Čtvrtým bodem byla tzv. Občanská charta (*Citizen's Charter*), která byla Majorovou konkrétní představou o veřejných službách a o zavedení principů volného trhu do tohoto sektoru.¹⁶¹

Naproti tomu Dorey považuje za hlavní faktor zvolení Majora evropskou otázkou. Eurooptimisticky naladěni konzervativci volili spíše Michaela Heseltina, zatímco euroskeptici se více přikláněli k Johnu Majorovi. Ze všech tří kandidátů byl totiž Major všeobecně považován za nejvíce euroskeptického.¹⁶²

K hlavním prioritám Johna Majora patřilo vyvedení země z hospodářských problémů a vytvoření „vlídnější a vůči občanům otevřenější vlády. Současně se pokusil přesvědčit voliče o tom, že má smysl zachovat při životě podstatnou část změn, k nimž došlo za jeho předchůdkyně, a to navzdory složité ekonomické situaci, celonárodní „špatné náladě“ a zjevnému odhodlání mnoha Britů skončit s thatcherismem jednou provždy“.¹⁶³

Rozdělené frakce Konzervativní strany se snažil usmířit taktickým manévrováním, spíše než otevřenou konfrontací. Pro některé konzervativce vypadal tento styl spíše jako slabost a jeho autorita se postupně oslabovala. V roce 1995 premiéra dokonce dovedly tyto problémy k rezignaci na předsedu strany a k novým

¹⁵⁹ Theakston 2012: 4.

¹⁶⁰ Tento dokument („*guiding principles for the 1990's*“) zahrnoval následujících pět hlavních bodů: 1) Konzervativní strana je národní stranou, 2) Konzervativní strana dává příležitost a moc lidu, 3) Konzervativní strana je zastáncem silné a stabilní ekonomiky s více rovnoměrným rozdělením bohatství, 4) Konzervativní strana chce prosadit Občanskou chartu za účelem zvýšení kvality ve všech oblastech veřejných služeb, 5) Konzervativní strana pracuje v dlouhodobém horizontu, který přinese benefity pro celý národ. Srv. Haigron 2009: 3–4.

¹⁶¹ Haigron 2009: 3–4.

¹⁶² Dorey 1999: 3–4.

¹⁶³ Kovář 2010: 516.

vnitrostranickým volbám, které ale nakonec vyhrál a potvrdil tak svou sice přetrvávající, ale stále upadající autoritu.¹⁶⁴

Jak již bylo naznačeno, samotní Britové vnímali Majorovu vládu rozporuplně. Zatímco popularita jeho strany kontinuálně klesala, on sám byl hlavně na počátku své vlády poměrně oblíbený. V roce 1994 dokonce z průzkumu veřejného mínění vyplynulo, že 45 % voličů podporuje osobně Johna Majora, ale pouze 17 % jeho politiky.¹⁶⁵ Britové oceňovali podle průzkumů především zmírnění ostrého thatcherovského stylu vládnutí, které bylo reprezentováno premiérovou představou otevřené společnosti se zmenšujícími se sociálními rozdíly. Zároveň ale přetrvávala mezi veřejností nechuť k politikům, kteří se drželi u moci už od sedmdesátých let a kteří rozohňovali čas od času veřejnost jak politickými, tak osobními aférami.¹⁶⁶

V této rozporuplné situaci musel navíc nový ministerský předseda čelit velkým výzvám mezinárodní politiky v období, kdy s pádem Sovětského svazu končilo bipolární rozdělení světa, začaly se transformovat bývalé centrálně plánované ekonomiky na ekonomiky tržní a schylovalo se k velkým změnám i na poli evropské integrace. O těchto výzvách budou pojednávat následující kapitoly.¹⁶⁷

2.2 Zahraniční politika v prvním funkčním období Majorovy vlády

Margaret Thatcherová skončila svou vládu ve velmi turbulentním období. Byla ukončena studená válka a mezinárodní vztahy už nemohly být vnímány jako implikace bipolárních vztahů USA versus SSSR. „Uvolnění dosavadních pout vyvolalo rychlou desintegraci sovětského impéria, konfliktní dělení Jugoslávie a zpřetrhání mnoha protektorských vazeb. V nacionalistické euforii opět ožily staré hraniční spory, nároky na „historická“ území, vzrostla animozita vůči sousedním státům a celková netolerance“.¹⁶⁸

¹⁶⁴ Theakston 2012: 4.

¹⁶⁵ Haigron 2009: 6.

¹⁶⁶ Kovář 2010: 516. O těchto aférách, v angličtině známých jako *sleaze*, pojednává podkapitola č. 3.2.3.

¹⁶⁷ Haugevik; Bratberg 2012: 14.

¹⁶⁸ Nálevka 2000: 244.

2.2.1 Přístup vlády Johna Majora k zahraniční politice

Jak již bylo naznačeno výše, John Major se sice zabýval ve velké míře spíše domácí politikou, ale vzhledem k mezinárodní situaci po konci studené války bylo nutné za jeho vlády řešit i otázky zahraniční politiky. Odkaz Margaret Thatcherové byl v této oblasti velmi silný a v mnoha oblastech Major pouze pokračoval v tom, co začala jeho předchůdkyně. Majorova vláda podle Haugevikové a Bratberga čelila především výzvě identifikovat nový směr britské zahraniční politiky po konci studené války a zrevidovat vztahy se svými partnery. Nejdůležitější pak bylo to, jaké vztahy by měla Británie udržovat s bývalými spojenci ze studené války – s USA a se západoevropskými státy.¹⁶⁹

Co se týče vztahů Majorovy vlády s USA, Británie s Američany úzce spolupracovala, především v rámci První války v Zálivu a války v Bosně. Zatímco ale v průběhu prvního zmíněného konfliktu existovala mezi USA a jejich spojenci, tedy i Británií, všeobecná shoda, v otázkách týkajících se války na Balkáně se objevily problémy.¹⁷⁰

Druhou důležitou oblastí zahraniční politiky Majorovy vlády byla Evropa, která stále více rozpolcovala britskou vládní stranu. Evropská integrace totiž v rámci začínající transformace východoevropských ekonomik, dříve závislých na Sovětském svazu, byla nucena změnit svou vnitřní strukturu tak, aby byla schopna vypořádat se s případnými novými členy. Proto došlo v roce 1993 po podpisu Maastrichtské smlouvy ke vzniku Evropské unie.¹⁷¹

John Major zdědil po své předchůdkyni v oblasti zahraniční politiky dvě důležitá rozhodnutí. Za prvé se jednalo o rozsáhlé škrty v obranné politice, které

¹⁶⁹ Haugevik; Bratberg 2012: 14.

¹⁷⁰ Tamtéž. Válka v Bosně začala v roce 1991 reakcí Jugoslávie na odtržení Slovinska, Chorvatska a Bosny a Hercegoviny. Zatímco po krátkém konfliktu Jugoslávie uznala nezávislost Chorvatska a Slovinska, v případě Bosny a Hercegoviny tomu tak nebylo a rozhořela se zde občanská válka mezi místními etniky. Bosenští Srbové, odstavující 31 % populace Bosny a Hercegoviny, byli silně podporováni Jugoslávií, která se mezitím zmenšila na území Srbska a Černé Hory. Navzdory rozsáhlým bojům a etnickým čistkám nebyl přístup západních zemí k tomuto konfliktu jednotný. Po leteckých zásahách NATO bylo nakonec v roce 1995 v americkém Daytonu podepsáno příměří a následně v Paříži mírová smlouva. Nejednotný přístup ke konfliktu se projevil i ve Velké Británii, kde ministerský předseda čelil jenom ve své straně dokonce čtyřem názorovým skupinám. Sám Major byl pro zapojení britské armády v konfliktu. Srv. Childs 2006: 287–288.

¹⁷¹ Karpová 2011: 50–54. Vznik EU a úloha Velké Británie v tomto procesu budou podrobněji rozebrány v další kapitole.

souvisely s ukončením studené války. V roce 1996 měly být britské náklady na obranu na úrovni 75 % těchto nákladů v roce 1986, s odpovídajícím poklesem podílu na HDP z 5 na 3 %. Za druhé šlo o závazek Margaret Thatcherové podílet se po boku USA na potrestání irácké agrese vůči Kuvajtu.¹⁷²

2.2.2 Operace Pouštní bouře jako příklad spolupráce Británie s USA

Agrese iráckého režimu Saddáma Husajna proti Kuvajtu a její následné potrestání aliancí spojeneckých vojsk na počátku devadesátých let byla prvním příkladem vážného konfliktu s mezinárodním dosahem po konci studené války.¹⁷³

Dne 2. srpna 1990 Irák pod vedením diktátora Saddáma Husajna napadl sousedící malé království Kuvajt¹⁷⁴, které vlastnilo 13 % tehdejších světových ropných zásob. Irácký režim byl velkou hrozbou v rámci procesu přeměny mezinárodních bezpečnostních vztahů po konci studené války. Invazi okamžitě odsoudila Organizace spojených národů i Arabská liga, USA a SSSR.¹⁷⁵

V srpnu 1990, kdy došlo k irácké invazi, byla premiérkou stále ještě Margaret Thatcherová, která okamžitě vyjádřila podporu záměru USA agresi zastavit. John Major pak v takto nastavené politice pokračoval.¹⁷⁶

Tzv. První válce v Zálivu ale předcházely důležité události týkající se vztahů mezi blízkovýchodními zeměmi na straně jedné, a USA s jejich spojenci na straně druhé. Především je nutno zmínit etapu spolupráce USA s režimem Saddáma Husajna v Iráku v osmdesátých letech. V roce 1979 propukla v sousedícím Íránu revoluce, která svrhla amerického spojence šáha Rézu Páhlavího. USA tak ztratily kontrolu nad jedním z největších tehdejších producentů ropy. Proto změnily i svůj přístup k Iráku, který byl až do té doby dokonce na listině teroristických států. Američané se obávali především možného rozšíření iránské revoluce přes šíitské menšiny do oficiálně nekonfesního Iráku. „Během irácko-iránské války do Bagdádu proudily úvěry v řádu

¹⁷² Lee 1996: 290–292.

¹⁷³ Eichler 2007: 111.

¹⁷⁴Podle sčítání lidu z roku 1986 měl Kuvajt 1,8 milionu obyvatel oproti šestadvacetimilionovému Iráku. Srv. Childs 2006: 273.

¹⁷⁵ Childs 2006: 273–275.

¹⁷⁶ Haugevik; Bratberg 2012: 14.

miliard dolarů, dodávky vojenského materiálu a v neposlední řadě i strategicky významné informace o pohybu iránských vojsk¹⁷⁷.

Po konci války v roce 1988 ale strategický význam Iráku klesl a další vývoj v oblasti byl plně v rukou Saddáma Husajna. Ten potřeboval především obnovit svou zničenou zemi po válce s Íránem. Když nedostal půjčku ani od USA, ani od zemí OPEC, rozhodl se zabrat sousedící Kuvajt, který vlastnil rozsáhlá ropná naleziště.¹⁷⁸

Mezitím se již začala formovat koalice států připravených proti této jednostranné agresi zakročit. Dne 16. ledna 1991, po několika měsících vyjednávání, tak mohla začít operace Pouštní bouře, ve které se účastnily jednotky Spojených států amerických, Saúdské Arábie, Francie, Egypta, Sýrie, Itálie a v neposlední řadě Velké Británie, která přispěla jednou silně obrněnou divizí a plukem speciálních sil. Británie tak vyslala do Iráku druhou největší armádu po USA.¹⁷⁹

Na rozdíl od války o Falklandy, První válka v Zálivu nebyla ničím pro Velkou Británii riskantní. Operace Pouštní bouře byla vedena v silné převaze spojeneckých vojsk a o výsledku téměř nikdo nepochyboval. Navíc byla tato událost velmi pozitivně vnímána britskou veřejností a bezpochyby přispěla i k vítězství konzervativců ve volbách na jaře 1992.¹⁸⁰

2.2.3 Evropská politika Johna Majora

Postoje Johna Majora k evropské integraci nebyly vždy jednoznačné. I když se snažil o získání výhodného postavení své země v ES, později v EU, ve stínu reálných problémů byly tyto snahy často zbytečné. John Major se ale každopádně oproti své předchůdkyni prokázal jako mnohem pružnější vyjednaváč a skoncoval se stylem otevřené konfrontace vůči svým partnerům. Podobně jako Thatcherová, i Major preferoval dokončení procesu vzniku jednotného vnitřního trhu ES, zároveň se stavěl tvrdě proti jakýmkoli mechanismům připomínajícím federativní strukturu. Dával před prohlubováním integrace přednost rozšiřování o nové členy. Dokonce spoléhal na to,

¹⁷⁷ Eichler 2007: 115.

¹⁷⁸ Eichler 2007: 111–128.

¹⁷⁹ Tamtéž.

¹⁸⁰ Lee 1997: 291.

že rychlé rozšíření ES o Rakousko, Švédsko, zbývající státy ESVO a bývalé státy východního bloku znemožní či zpomalí politickou integraci ES.¹⁸¹

„Obecně se evropská politika vlád Johna Majora držela linie zablokovat a vetovat jakékoli změny v EU.“¹⁸² Majorova vláda rovněž odmítala přijmout Sociální chartu¹⁸³ ani další obdobné normy, protože v duchu trendu nastaveného liberálně-ekonomickou politikou Margaret Thatcherové měla být Británie příznačná nízkými výrobními náklady, vysokou pracovní flexibilitou a minimální regulací ekonomiky. Konzervativní vláda totiž předpokládala, že díky tomu britský průmysl převládne nad svými evropskými konkurenty a do země se proto bude snažit dostat velké množství přímých zahraničních investic.¹⁸⁴

Vláda Johna Majora i přes relativně eurooptimistické názory svého předsedy a přes počáteční úspěchy ve vyjednávání o politické unii v roce 1991¹⁸⁵ působila „dlouhodobě a systematicky proti krokům vedoucím k prohlubování evropské integrace.“¹⁸⁶ Majorovi ministři byli proti pokusům dále rozšiřovat uplatňování rozhodování kvalifikovanou většinou namísto jednomyslnosti. Zamítali rovněž možnost vzniku společné evropské armády. Ani pod tlakem prohlubujících se konfliktů v bývalé Jugoslávii i sporů mezi Tureckem a Řeckem, které EU přes své snahy nedokázala nijak ovlivňovat, nehodlala konzervativní vláda připustit skutečné uplatnění principu společné zahraniční politiky. Byla ochotna tolerovat nanejvýš roli mluvčího EU pro zahraniční politiku, který by byl plně podřízen Radě ministrů EU. Ve

¹⁸¹ Goněc 2006: 127. Britská politika se tradičně staví proti evropskému federalismu. Podle Kasákové a Vášky se dodnes systém tvorby a koordinace britské evropské politiky v hlavních rysech neliší od původního mechanismu nastaveného v počátku sedmdesátých let, kdy Británie vstoupila do ES. Z dlouhodobého pohledu je podle těchto autorů přístup Britů k evropské politice poměrně kontinuální a vykazuje tři základní charakteristiky: preference mezivládního modelu spolupráce, důraz na transatlantickou vazbu a podpora liberalizace evropské ekonomiky a obchodu. Srv. Kasáková; Váška 2007: 169–170.

¹⁸² Goněc 2006: 129.

¹⁸³ Sociální charta, či protokol o sociální politice, byla součástí Maastrichtské smlouvy. Zavazuje členské státy EU k „podpoře zaměstnanosti, zlepšení životních a pracovních podmínek, náležité sociální ochrany, podpoře dialogu mezi vedením podniků a zaměstnanci a k rozvoji lidských zdrojů za účelem udržení trvalé zaměstnanosti a odstranění vyluky“. Ačkoliv byla Majorovou vládou odmítnuta, vláda Tonyho Blaira ji v roce 1997 podepsala. Srv. Ramsden 2006: 761.

¹⁸⁴ Goněc 2006: 129–131; Fialová 2012: 33–34.

¹⁸⁵ Viz další kapitola.

¹⁸⁶ Goněc 2006: 129.

většinu otázek souvisejících s vývojem evropské integrace se tedy nadále projevoval vliv politik Margaret Thatcherové.¹⁸⁷

2.3 Evropská integrace jako destabilizující prvek Majorovy vlády

Margaret Thatcherová byla díky tvrdému prosazování britských zájmů v ES vnímána v Evropě jako nepřítel evropské integrace. Její nástupce byl zpočátku své vlády mnohými, především zahraničními pozorovateli, vnímán jako proevropský.¹⁸⁸

Tento fakt byl velmi důležitý z hlediska dalšího rozvoje evropské integrace. Na přelomu osmdesátých a devadesátých let dvacátého století, kdy světová politika a ekonomika zaznamenaly velké množství změn, bylo nutné přizpůsobit těmto trendům i způsob evropské spolupráce. V roce 1993 tak došlo ke vzniku Evropské unie. Tyto změny se pak promítly rovněž do vnitřní britské politiky, protože vládnoucí Konzervativní strana byla ohledně Evropy rozdělena a euroskeptické křídlo pomalu získávalo převahu. Labouristé se naopak postupně začali stávat proevropskou stranou.¹⁸⁹

2.3.1 Členství v Evropském mechanismu směnných kurzů

Velký otřes ve vztahu Britů k evropskému integračnímu vývoji přineslo neúspěšné členství země v ERM, které trvalo pouze necelé dva roky a vyústilo v útok na britskou libru v září 1992.¹⁹⁰

V roce 1972 souhlasilo šest tehdejších členů ES s budoucím směřováním integrace k Hospodářské a měnové unii. Velká Británie, která do společenství přistoupila o rok později, neměla zprvu proti této formulaci námitky. Až později se objevila diskuze o tom, co vlastně tento termín znamená. Například Margaret Thatcherová považovala Hospodářskou a měnovou unii spíše za kooperaci mezi jednotlivými státy v těchto otázkách, než za vývoj směřující se společně měně. V roce 1979 byl zaveden Evropský měnový systém jako mechanismus vzájemný

¹⁸⁷ Goněc 2006: 129–131; Fialová 2012: 33–34.

¹⁸⁸ Dorey 1999: 92–93.

¹⁸⁹ Childs 2006: 265–266.

¹⁹⁰ Dorey 1999: 99.

evropské měny. Jeho fungování mělo být zajišťováno pomocí Evropského mechanismu směnných kurzů, který byl silně závislý na německé marce. Tehdejší britská labouristická vláda ale neschválila účast své země na této spolupráci. Debaty o možném vstupu do ERM se znovu otevřely až o několik let později, za vlády Margaret Thatcherové, kdy konzervativní politici Nigel Lawson a Geoffrey Howe za podpory guvernéra centrální banky začali silně podporovat vstup do ERM. Premiérka však byla silně proti, a tak ke vstupu mohlo dojít až později.¹⁹¹

Nakonec se Margaret Thatcherovou o výhodnosti ERM pro britskou ekonomiku¹⁹² podařilo za velkého přispění Johna Majora jako tehdejšího ministra financí přesvědčit a Británie vstoupila do ERM v říjnu 1990. Už v září 1992 však byla pod tlakem nepříznivého ekonomického vývoje nucena z tohoto uskupení odstoupit. Tato událost je známá jako černá středa.¹⁹³

Členství v ERM zavazovalo centrální banku Velké Británie, aby intervenovala na trhu libry v případě, že by se měnový kurz mezi britskou librou a měnami ostatních členů zvýšil, nebo snížil o 6 % od dohodnutého kurzu. Zpočátku se tyto podmínky dařilo dodržovat, avšak ekonomická krize počátku devadesátých let členství Británie v ERM velmi ztížila. Inlace v Británii byla v roce 1992 v porovnání s Německem třináásobná, úrokové sazby ale byly nižší než v Německu. Pokud by byl měnový kurz plovoucí, libra by oslabila a vyrovnala by tak existující nerovnováhu. Fixní měnový kurz v rámci ERM však nemohl tuto situaci přirozeně vyřešit oslabením libry. Investoři v čele s Georgem Sorosem¹⁹⁴ správně předvíдали, že tato situace není dlouhodobě udržitelná. Začali tedy libru prodávat, což vytvořilo tlak na její znehodnocení, který nemohla britská centrální banka dlouhodobě vydržet. Ve středu 16. září došla situace tak daleko, že *Bank of England* byla nucena zvýšit úrokové

¹⁹¹ Childs 2006: 256; Fialová 2012: 28–29.

¹⁹² Za výhody ERM bylo pro členy ES považováno možnost snadněji se vypořádat s inflací a s růstem úrokových měr. Dále členství v ERM implikovalo depolitizaci ekonomické politiky státu, která tímto přecházela na evropské instituce. Tím pádem vláda ztratila zodpovědnost za velkou část nepopulárních opatření. Srv. Kettell 2012: 13.

¹⁹³ Childs 2006: 286; Fialová 2012: 29. Černá středa je popisována mnoha autory jako jedna z největších ekonomických pohrom, které postihly Velkou Británii. Např. Elliot ji zařazuje mezi pět nejhorších britských ekonomických událostí 20. století, společně s opuštěním zlatého standardu v roce 1931 nebo ekonomickými následky 2. světové války. Srv. Elliot 2012; Dorey 1999: 99.

¹⁹⁴ George Soros (*1930) žije od roku 1957 v USA, kde v roce 1973 založil *Soros Fund Management*, který vydělává na finančních spekulacích. Pro účast na černé středě bývá nazýván jako „muž, který zlomil *Bank of England*“. Srv. Loth 2012.

sazby na 12 %, aby zastavila prodeje libry. Po několika hodinách se však ukázalo, že tento krok neměl žádný efekt. Týž večer vláda oznámila, že se Velká Británie vzdává členství v ERM a nebude už tedy nucena uměle udržovat svou měnu silnou.¹⁹⁵

Odhady ukazují, že tento jediný den stál britské daňové poplatníky až sedmadvacet miliard liber. Černá středa vážně poškodila obraz vládní strany na veřejnosti. Do té doby byla totiž ekonomická politika považována za silnou stránku konzervativců. Po debaklu s vystoupením Británie z ERM začalo z průzkumů veřejného mínění vyplývat, že voliči stále více pochybují o kompetentnosti Konzervativní strany řídit hospodářství země. Současně dala černá středa velký impuls další vlně konzervativního euroskepticismu, což se projevilo i v rámci procesu ratifikace Maastrichtské smlouvy.¹⁹⁶ „... na veřejnosti vše vypadalo jako série finančních přehmatů. Eurofobie lámala rekordy a Majorova pověst se už nevzpamatovala.“¹⁹⁷ Tato událost se tak stala dalším z důvodů postupného rozkladu vztahů mezi konzervativní vládou a EU v devadesátých letech.¹⁹⁸

Nicméně podle Kettella přineslo britské členství v ERM z ekonomického pohledu mnoho výhod. Ačkoliv probíhala v tomto období hospodářská krize s typickými projevy jako například pokles průmyslové produkce, bankroty firem a růst nezaměstnanosti, ostatní hlavní ekonomické ukazatele zůstávaly příznivé. Měnový kurz libry vykazoval v tomto období velkou stabilitu a inflace se držela pod hranicí 6 %, čehož nedokázala dosáhnout většina předchozích britských poválečných vlád. Díky nízké inflaci pak mohla vláda snižovat úrokové míry, čímž se pro soukromý sektor zlevnily půjčky a mohly tak být zmírněny důsledky hospodářské krize.¹⁹⁹

¹⁹⁵ Urban 2011; Fialová 2012: 29.

¹⁹⁶ Viz podkapitola 3.1.3.

¹⁹⁷ Wasson 2010: 359.

¹⁹⁸ Dorey 1999: 199–200; Leftly 2012. Dorey dokonce uvádí, že černá středa je v retrospektivě vnímána jako moment kdy se vláda vzdala své hospodářské strategie, díky čemuž její voliči ztratili důvěru ve schopnosti konzervativců vládnout Británii. Srv. Dorey 1999: 99–103.

¹⁹⁹ Kettell 2012: 12–13. Podle srovnání hospodářských krizí ve Velké Británii od Velké hospodářské krize (1930–1934) do současné světové finanční krize bylo vyrovnání se s krizí na počátku devadesátých let ze všech nejrychlejší. Srv. Rogers 2013.

2.3.2 Konzervativní strana a otázka role Británie v evropské integraci

Už na pádu vlády Margaret Thatcherové měli zásadní podíl konzervativci, kteří hodnotili evropskou politiku ministerské předsedkyně jako příliš jednostrannou a svéhlavou, a tudíž ve svých důsledcích poškozující Británii. V otázce, jakou roli má hrát jejich země v evropské integraci, zůstávala Konzervativní strana jak po pádu premiérky, tak ještě více po vystoupení Británie z ERM hluboce rozpolcená.²⁰⁰

John Major vystupoval navzdory svým proevropským názorům tak, že bylo obtížné ho zařadit k euroskeptickému či eurooptimistickému křídlu strany. I když byl zbylými státy ES považován za příznivce evropské integrace, „často nebylo jasné, co svými výroky myslí“.²⁰¹ Nejnázornějším příkladem v tomto ohledu je jeho první projev mimo Velkou Británii, který pronesl jako ministerský předseda. Prohlásil zde, že chce, aby jeho země byla tam, kam patří, totiž v „samém srdci Evropy“.²⁰² Jak ale uvádí ve své autobiografii, zamýšlel v podstatě pokračovat v již dříve nastavené evropské politice. Věřil, že je v ekonomických zájmech jeho země, aby byla členem ES, a později EU, a na rozdíl od své předchůdkyně měl vůli přijímat v tomto ohledu kompromisy, pokud by byly nutné.²⁰³ Holmes dokonce uvádí, že Major použitého spojení, že by Británie měla být v „samém srdci Evropy“, později litoval, a byl přesvědčen, že měl užít spíše výrazu „v srdci debaty o Evropě“.²⁰⁴

John Major měl při své evropské taktice na zřeteli zejména křehkou jednotu Konzervativní strany a rostoucí sílu euroskeptiků. Forster uvádí rozpory mezi konzervativci jako jeden z důvodů těžkostí při vyjednávání o Maastrichtské smlouvě. Dodává, že část Konzervativní strany byla proti členství Británie v ES už v době jejího přistoupení, a že tato nedůvěra podkopává soudržnost strany dodnes.²⁰⁵

²⁰⁰ Gonč 2006: 126; Fialová 2012: 30.

²⁰¹ Tamtéž.

²⁰² Childs 2006: 275.

²⁰³ Major 1999: 265.

²⁰⁴ Holmes 1997.

²⁰⁵ Forster 1999: 25–29; Fialová 2012: 30–31.

2.3.3 Britský euroskepticismus

Tzv. euroskepticismus na sebe vzal v průběhu existence evropské integrace více podob. Ve Velké Británii bývá definován za prvé jako nesouhlas veřejnosti, která se dlouhodobě necítí být identifikována s ES/EU, a za druhé jako opozice k evropským institucím na politické scéně. Britský politický euroskepticismus vznikl podle Kanioka v souvislosti s přeměnou ES na EU, kdy dosud převážně ekonomicky zaměřená ES dostala politickou dimenzi. Nicméně příčiny tohoto fenoménu hledá tento autor i v předchozích obdobích, a to obzvláště v souvislosti s rozšiřováním evropské integrace o nové členy, kteří se v první fázi odmítali do ES zapojit.²⁰⁶

Podle Forstera není ve Velké Británii euroskepticismus chápán jako čisté nepřátelství k evropské integraci, nýbrž jako skeptické myšlení ohledně britského zapojení do nadnárodní evropské integrace. Euroskepticismus je zřetelný napříč celým britským politickým spektrem a v osmdesátých a devadesátých letech dokonce rozdělil obě hlavní politické strany.²⁰⁷

Tento fenomén bývá ale zjednodušován tím, že se považuje za skutečnost vzniklou na základě projevu Margaret Thatcherové v Bruggách, nebo případně sporů týkajících se vyjednávání o Maastrichtské smlouvě, a že pochází výhradně z Konzervativní strany. Tyto předpoklady jsou podle tohoto autora nesmyslné.²⁰⁸

Forster také dále uvádí, že britský euroskepticismus se projevuje v mnoha podobách, od nezávazných otázek o přínosu britského zapojení se do EU, přes aktivní skepticismus, který se v jednáních EU snaží vydobýt pro svou zemi co možná nejvíce výhod, až po naprosté odmítání jakéhokoli zapojení Británie do evropských integračních procesů.²⁰⁹

²⁰⁶ Kaniok 2006: 9–14; Fialová 2012: 31.

²⁰⁷ Forster 2002: 2.

²⁰⁸ Tamtéž.

²⁰⁹ Forster 2002: 2; Fialová 2012: 31–32.

TŘETÍ KAPITOLA

Vzestup a pád Majorovy vlády

„I lead my party, he follows his.“

Tony Blair, 1995

V dubnu 1992 se konaly ve Velké Británii další všeobecné volby. John Major v nich dovedl Konzervativní stranu ke čtvrtému vítězství v řadě, což byl v Británii dvacátého století mimořádný úspěch. Ještě předtím ale Majorova vláda dosáhla jiného úspěchu, totiž rozhodného obhájení svých zájmů v rámci maastrichtského jednání o vzniku Evropské unie. V důsledku toho ale došlo k dalším rozkolům mezi konzervativci a vládní strana se dostávala do stále větších problémů.²¹⁰

Opoziční labouristé utrpěli i přes nadějná očekávání v roce 1992 další volební porážku s dalekosáhlými důsledky pro příští vývoj strany. Neil Kinnock byl donucen rezignovat na funkci předsedy. Jeho nástupcem se stal John Smith,²¹¹ který dokázal Labouristickou stranu navzdory vnitřním sporům udržet nadále jednotnou. O dva roky později ale tento politik nečekaně zemřel na infarkt a jeho nástupcem se stal Tony Blair, který díky modernizaci dovedl svou stranu k jednoznačnému vítězství ve volbách v roce 1997.²¹²

3.1 Maastrichtská smlouva a její následky pro Majorovu vládu

Agenda jednání o nové smlouvě o evropské integraci byla stanovena už v roce 1989 tzv. Delorsovou zprávou. Měla se týkat dvou hlavních oblastí – měnové a politické unie, a byla zamýšlena jako završení integračních procesů navržených již

²¹⁰ Jenkins 2007: 161.

²¹¹ John Smith (1938–1994) byl vůdcem Labouristické strany mezi lety 1992 a 1994. Od roku 1983 působil jako královnin rada. Zastával proevropské postoje a prosazoval mnohostranné jaderné odzbrojení. Jako poslanec byl oceňován pro svou názorovou stálost a debatérské schopnosti. V červenci 1992 se stal předsedou Labouristické strany, když získal ve volbě do této funkce 91 % hlasů. Pokračoval pak v modernizaci strany. S ohledem na její jednotu ale postupoval opatrně a pomalu. Po náhlé smrti v roce 1994 se stal vůdcem strany Tony Blair, který modernizační proces Labouristické strany výrazně urychlil. Srv. Ramsden 2006: 750–751; 89–90.

²¹² Kovář 2010: 516–517; Blair 2011: 53–57.

v Římských smlouvách v padesátých letech. Jednání probíhala od roku 1989 a byla zakončena konferencí v Maastrichtu v zimě na přelomu let 1991 a 1992. John Major se obával především toho, že rozhovory o dalším směřování evropské integrace ještě více zhorší přetrvávající rozkol v Konzervativní straně a zapříčiní problémy ve vztazích Británie s evropskými státy. Ačkoliv nechtěl další omezování britské státní suverenity, považoval členství v Evropských společenstvích za ekonomicky výhodné a byl ochotný jednat o kompromisech.²¹³

3.1.1 Jednání o měnové unii

Na rozdíl od souběžného jednání o politické unii mělo jednání o Evropské měnové unii pevně danou strukturu, která byla určena již zprávou Delorsova výboru z roku 1989 a podle které se jednání skutečně řídila. Dalším rozdílem od rozhovorů o politické unii byl vliv Evropské komise a jejího předsedy Jacquesa Delorse, jenž byl v případě měnové unie velmi silný.²¹⁴

Velká Británie byla od jednání o měnové unii ve velké míře izolována. Britští představitelé byli totiž zpočátku obzvláště neochotní diskutovat o možnosti jejího vzniku, především protože vzbuzovala otázky o národní suverenitě. Třetí plochou byla i odlišná struktura britské ekonomiky od zbytku členských států ES. Neshody ohledně těchto témat mezi britskými konzervativci způsobily to, že Británie v důsledku neměla na jednání o měnové unii podstatný vliv. Nakonec byli Britové nuceni uznat, že ostatní členské státy ES mohou využít nových institucí EU k zavedení a udržování jednotné měny. Jediné, co si byla nakonec Británie schopna zaručit, byla výjimka z tohoto procesu.²¹⁵

Jak již bylo naznačeno, Velká Británie nesouhlasila s mnoha aspekty návrhu Delorsova výboru z roku 1989. Nejsilnější byl britský odpor proti automatickému členství v navrhované EMU, které mělo navazovat na členství v ERM. Proto v roce

²¹³ Major 1999: 264–265.

²¹⁴ Forster 1999: 46. Delors aktivně pomáhal uzavírat dohody mezi zástupci jednotlivých členských států a sám dokonce navrhoval články budoucí smlouvy. Srv. tamtéž.

²¹⁵ Forster 1999: 46–47; Fialová 2012: 23.

1991 na setkání Rady ministrů financí a hospodářství²¹⁶ navrhl Jacques Delors, že by Británie mohla být vyňata z povinnosti přijmout jednotnou měnu, tedy nemusela by podléhat podmínce automatického členství v EMU.²¹⁷ V té době totiž byla Británie členem ERM. Tento procedurální nástroj navíc přesvědčil některé konzervativní kritiky měnové unie, aby změnilí svůj názor. Nicméně jiné britské politiky to ještě více utvrdilo v odmítavém postoji. Např. Margaret Thatcherová kritizovala EMU velmi vytrvale. Díky jejím snahám dokonce proběhla v listopadu 1991 v britském parlamentu debata o možnosti referenda o EMU. To se ovšem nakonec nekonalo, protože proevropští ministři Majorovy vlády prosadili odmítnutí tohoto návrhu.²¹⁸

V říjnu 1991 byl vydán kompletní formální návrh smlouvy o EMU, který kodifikoval dosavadní pokroky v jednání. Byl do něj zahrnut návrh na vznik Evropského systému centrálních bank, Evropského měnového institutu a byla definována role Rady ministrů financí a hospodářství v tomto procesu. Problémové články, které měly být projednány na nadcházející vrcholné konferenci ES v Maastrichtu, byly definovány tři. Za prvé to byla otázka stanovení procesu přechodu k třetí fázi EMU, dále způsob vyrovnání se s britským a dánským váhavým postojem ohledně závazku přijmout jednotnou měnu a za třetí zbývalo dořešit otázku sociální soudržnosti členských států.²¹⁹

Záměrem vlády Johna Majora bylo podílet se na tvorbě konkrétních mechanismů fungování EMU, ale zároveň využívat každé záminky k odkládání rozhodnutí o přistoupení své země. Když byly zveřejněny přísné podmínky členství v EMU, britská vláda je charakterizovala jako nerealistické. Předpokládala totiž, že pro polovinu tehdejších členů EU budou nesplnitelné. Také ale stále odkládala rozhodnutí, zda Británie vstoupí, či nikoli.²²⁰

²¹⁶ Rada ministrů financí a hospodářství (ECOFIN) je zodpovědná především za koordinaci ekonomických politik členských zemí ES/EU. Jde o jeden z nejdůležitějších orgánů Rady Evropské unie podle Maastrichtské smlouvy. Srv. consilium.europa.eu.

²¹⁷ Doporučení bylo zahrnuto do nadcházejícího návrhu smlouvy o EU, který byl prezentován holandským předsednictvím v září 1991. Bylo zde navrženo, aby se do smlouvy zahrnula možnost projednat přijetí společné měny parlamentem pro jakýkoli členský stát, čímž měl mít každý možnost pozdržet své členství v EMU tak dlouho, jak se zdálo být potřebné. Žádný členský stát nemohl být nucen vstoupit do EMU, ale zároveň nikdo neměl právo tento proces zastavit. Srv. George 1998: 242.

²¹⁸ George 1998: 242–243; Fialová 2012: 23–24.

²¹⁹ Forster 1999: 14–15; Fialová 2012: 24.

²²⁰ Goněc 2006: 131; Fialová 2012: 24.

3.1.2 Jednání o politické unii

V lednu 1990 navrhl Jacques Delors Evropskému parlamentu, že kromě plánované mezivládní konference o EMU by se mělo konat ještě jedno vrcholné setkání, které by se týkalo fungování a pravomocí institucí budoucí EU.²²¹ Přípravná jednání probíhala na třech úrovních a byla velmi komplikovaná.²²² V jejich průběhu vzniklo několik názorových skupin a vytvořily se dvě široké koalice. Vlády Belgie a Nizozemska považovaly tato jednání za příležitost ke kodifikaci mnoha již existujících praktik a ke sjednocení činností ES do jednotného rámce. V tomto ohledu byli Belgičané a Nizozemci podporováni Evropskou komisí a Parlamentem, neboť obě tyto instituce chtěly zvýšit svůj podíl na vytváření společné bezpečnostní a zahraniční politiky. Naproti tomu zde byla aliance Francie a Velké Británie. Tyto dvě země se přes mnohé neshody v jiných oblastech obávaly evropské smlouvy, která by mohla omezit jejich zájmy v zahraniční politice. Británie a Francie totiž byly jedinými jadernými mocnostmi v ES.²²³

Neshody těchto dvou koalic měly být vyřešeny na jaře 1991 plánem lucemburského předsednictví, které představilo návrh smlouvy, jenž zřetelně odděloval kompetence EHS a EU. Namísto jednotného souboru procedur a institucí, které existovaly v rámci ES, měla mít budoucí EU tři jasně oddělené pilíře spolupráce. První měl být ekonomický, založený na nadnárodním způsobu spolupráce, přičemž v rámci jednotlivých institucí se mělo většinou využívat většinové hlasování. Druhý pilíř se měl týkat zahraniční a bezpečnostní politiky a třetí spolupráce v oblasti spravedlnosti a vnitra. Tyto dva pilíře měly být založeny na mezivládním způsobu

²²¹ V tomto stanovisku se Jacques Delors podle Bookera a Northa ještě více utvrdil po tom, co Evropský parlament v březnu 1990 přijal návrh britského socialistického europoslance Davida Martina, jehož cílem bylo vytvoření „Evropské unie federálního typu“. Prosazoval zařazení spolupráce v zahraniční politice do sféry působení ES, přál si větší pravomoci v sociální oblasti a v otázkách ochrany životního prostředí. Také požadoval začlenění charty základních práv do zakládajících smluv, systematické používání většinového hlasování v Radě ministrů a posílení pravomocí Evropské komise, což dle jeho představ implikovalo i zvýšení rozpočtu Evropských společenství. Srv. Booker; North 2006: 292.

²²² Za prvé se jednou týdně scházeli zástupci vyslaní jednotlivými vládami členských zemí, kteří byli zodpovědní za běžné projednávání praktických otázek. Cokoliv nebylo možné vyřešit na této úrovni, bylo postoupeno na měsíční schůzky ministrů zahraničí, druhou úroveň vyjednávání. Nejvyšší stupeň pak představovala setkání hlav států a vlád na summitech Evropské komise v Lucemburku a v Maastrichtu. Srv. Forster 1999: 9–10.

²²³ Forster 1999: 12; Fialová 2012: 26.

spolupráce, hlasovat se mělo na základě jednomyslnosti. I když byl tento návrh v souladu s britskými cíly, vláda Johna Majora bedlivě zkoumala všechna možná propojení prvního a druhých dvou pilířů, a tím „prakticky dávala najevo nesouhlas s lucemburským návrhem.“²²⁴

Většina ostatních členských států pod vedením Německa také s návrhem smlouvy plně nesouhlasila, ovšem z jiných důvodů než Británie. Proto lucemburské předsednictví vytvořilo v červnu 1991 svůj druhý návrh smlouvy, který se vrátil k jednotnému institucionálnímu rámci EU, posílil roli prvního pilíře jako hlavní části Unie, podporované dvěma dalšími pilíři. Na summitu v Lucemburku na konci června 1991 se sice tento návrh projednával, byl ale zastíněn závažnou mezinárodní situací na Balkáně, kam byla vyslána tzv. trojka²²⁵, aby podpořila další existenci federativní Jugoslávie.²²⁶

V druhé polovině roku 1991 předsedalo Radě ministrů Nizozemsko, které v září vydalo další návrh smlouvy, jenž odstranil třípilířovou strukturu. Místo toho navrhl limitované rozšíření kompetencí ES a jeho nadnárodních institucí, což ale vyvolalo nesouhlas Velké Británie, vždy podporující mezivládní spolupráci. Tak zůstala třípilířová struktura zachována. Nicméně úspěchem tohoto návrhu byla již zmíněná dohodnutá podoba třetí fáze EMU.²²⁷

Těsně před konáním vrcholné konference ES v Maastrichtu nebyly dořešeny tři otázky týkající se institucionálního uspořádání budoucí EU. Za prvé šlo o rozsah, ve kterém měly být propojeny první a druhé dva pilíře evropské spolupráce, za druhé o federalistické poslání Unie a za třetí o možnost budoucích revizí smlouvy.²²⁸

²²⁴ Tamtéž.

²²⁵ Dne 25. června 1991 vyhlásily Slovinsko a Chorvatsko nezávislost na Jugoslávské federaci, jejíž představitelé však reagovali vysláním Jugoslávské národní armády do Slovinska. „Když se zprávy o těchto bojích donesly na jednání Evropské rady, byly přijaty jako takřka z nebe seslaná příležitost. Konečně se našla krize v srdci Evropy, v níž mohla ES zasáhnout jako evropská velmoc a předvést společnou zahraniční politiku v akci. Rada okamžitě vyslala zástupce „trojky“ jako vyjednavče v čele s lucemburským ministrem zahraničí.“ Cílem „trojky“ bylo zachování federace. V červenci 1991 pak svolali ministři ES vrcholnou schůzku čelních představitelů Slovinska a Srbska za účelem zprostředkování míru. Výsledkem byla tzv. Brionská dohoda, která ale znamenala v podstatě pouze formální uznání rozpadu federace. Celá tato záležitost se stala pro ES ostudným fiaskem. Srv. Booker; North 2006: 309–311.

²²⁶ Forster 1999: 12–13; Fialová 2012: 25–26.

²²⁷ Forster 1999: 12–13; Fialová 2012: 26.

²²⁸ Tamtéž.

3.1.3 Následky Maastrichtské smlouvy pro vládu Johna Majora

V průběhu samotného jednání na konferenci v Maastrichtu, která se konala od prosince 1991 do února 1992, dávali britští zástupci zřetelně najevo svůj záměr působit jako integrační brzda. Byly posíleny role Evropské komise a Evropského parlamentu a zavedeno většinové hlasování v Radě EU. Británii se tak podařilo zabránit komunitarizaci spolupráce v oblastech zahraniční politiky a vnitřních věcí. Pro Brity nepřijatelný termín „federální“ byl v preambuli nakonec nahrazen formulací „stále užší svazek“ a zdůrazněn princip subsidiarity.²²⁹ Navíc byly vyjednané dvě trvalé výjimky, vnímané později jako největší úspěch Johna Majora na konferenci. První výjimka byla ze třetí kapitoly Hospodářské a měnové unie a druhá ze sociální kapitoly. Na druhou stranu ale ostatní země v těchto ohledech výrazně postoupily kupředu. Vítězství Britů bylo proto velice sporné, protože následující léta se ocitli v mnoha ohledech na okraji evropského integračního procesu.²³⁰

Rozporuplnost britského vítězství z Maastrichtu dokládá také Forster, který porovnává výsledky jednání s cíli britské evropské politiky, stanovenými před samotným vyjednáváním. Tyto cíle, či zásady jednání, byly tři: preference mezivládní spolupráce, nesouhlas s dvourychlostní Evropou a přijetí principu subsidiarity. Mezivládní spolupráce byla Maastrichtskou smlouvou omezena v podobě posílení role Evropského parlamentu. Princip dvourychlostní Evropy byl podpořen samotnými Brity, když přijali možnost výjimky ze sociální kapitoly a ze třetí kapitoly Hospodářské a měnové unie. A nakonec princip subsidiarity byl z britského pohledu také narušen, když byly do evropské legislativy přesunuty např. některé otázky týkající se školství či výzkumu a vývoje.²³¹

Po návratu z Maastrichtu byl Major britským tiskem téměř oslavován díky úspěšnému odmítnutí Sociální charty a díky vyjednané výjimce z Hospodářské

²²⁹ Princip subsidiarity je „základní zásadou pro fungování Evropské unie, přesněji pro rozhodování o evropských záležitostech. Zvláště umožňuje určovat, kdy je EU kompetentní vydávat zákony, a přispívá k tomu, aby rozhodnutí byla přijímána co nejbližší občanům Unie (...). Zásada subsidiarity stanovuje nejvhodnější míru intervence v oblastech pravomocí sdílených mezi EU a členskými státy. Může se jednat o činnost v měřítku evropském, vnitrostátním nebo místním. Ve všech případech smí EU zasáhnout jen tehdy, když je schopná jednat účinněji než členské státy.“ Srv. europa.eu.

²³⁰ Kasáková; Váška 2007: 173–174; Fialová 2012: 27.

²³¹ Forster 1999: 160–172; Fialová 2012: 27.

a měnové unie. Tyto úspěchy byly rovněž pozitivně přijaty v Dolní sněmovně. Sám ministerský předseda byl podle svých pamětí rovněž spokojen.²³²

Ratifikace Maastrichtské smlouvy probíhala v Británii po volbách z roku 1992. I přesto, že v nich konzervativci získali malou převahu, vypadalo zpočátku schválení Smlouvy o EU jako poměrně jednoduchá záležitost. Ve druhém čtení v Dolní sněmovně na konci května 1992 získal návrh většinu hlasů. Situaci však zkomplikovalo dánské referendum o Smlouvě, které proběhlo 2. června 1992 a které ji odmítlo. Jednání v britském parlamentu bylo z tohoto důvodu odloženo.²³³

Mezitím vyzvalo čtyřiaosmdesát konzervativních poslanců k revizi dosavadní vládní evropské politiky.²³⁴ Ještě předtím, než mohla být zahájena další jednání, došlo v září k nucenému odchodu Británie z ERM, což dále rozšířilo euroskeptické nálady. Nicméně i přes další problémy v průběhu zimy 1992–1993 a jara 1993 byla nakonec Maastrichtská smlouva za podpory liberálních demokratů v srpnu 1993 ratifikována.²³⁵

3.2 Poslední konzervativní kabinet po třinácti letech vlády

Majorova vláda se musela po vítězství ve volbách vyrovnávat s problémy, které se nahromadily na konci éry thatcherismu. Především ekonomické ukazatele nebyly úplně příznivé. Londýnská *City* pomalu ztrácela pozici největšího finančního centra světa, mnoho britských firem přecházelo do vlastnictví zahraničních majitelů,²³⁶ klesala úroveň vzdělání a zdravotnictví a rostla míra kriminality. K tomu všemu v září 1992 došlo k útoku na britskou libru a k dalšímu zhoršení ekonomické situace.²³⁷

²³² Major 1999: 287–288.

²³³ Dorey 1999: 8.

²³⁴ Tato výzva byla uskutečněna pomocí parlamentní procedury *Early day motion*, která umožňuje skupinám poslanců vyvolat pozornost o vybraných tématech. Srv. parliament.uk.

²³⁵ Dorey 1999: 8–9.

²³⁶ Zahraniční majitele měly na počátku devadesátých let například firmy jako výrobce čokolády Cadbury, obchodní dům Harrods, výrobce aut Rover nebo producent motorů Rolls-Royce. Srv. Childs 2006: 282.

²³⁷ Viz. podkapitola 2.3.1. Kovář 2010: 517–518.

3.2.1 Předvolební kampaň v roce 1992

Přes nepříznivé předvolební průzkumy volby na jaře 1992 vyhrála Konzervativní strana, když získala o dva miliony více hlasů než labouristé. Tento výsledek byl považován za velký osobní úspěch premiéra Johna Majora. Díky britskému volebnímu systému ale dosáhli konzervativci v Dolní sněmovně na většinu pouhých jednadvaceti hlasů.²³⁸

Předvolební kampaň byla silně zaměřena na Majorovu osobnost. Ministerský předseda objížděl Británii s cílem tváří v tvář přesvědčit voliče o své politice. Důležitá byla také podpora velké části národních novin a přetrvávající nedůvěra některých voličů k ekonomické politice Labouristické strany.²³⁹

Předvolební program Konzervativní strany vycházel ze zásad thatcherismu. Zdůrazňoval především nízké zdanění za účelem podpory podnikání, potřebu nízké inflace, privatizaci, deregulaci, odvrácení socialismu, vlastnická práva či právo a pořádek.²⁴⁰ Zahraniční politice se věnoval hned první článek předvolebního programu, který nejprve zdůraznil dosavadní úspěchy konzervativní zahraniční politiky a dále sliboval větší zapojení země do boje proti světové chudobě a rozvoje demokracie. V oblasti obrany se program věnoval novým hrozbám po rozpadu Sovětského svazu. Čelit jim zamýšlela Konzervativní strana pomocí posílení Západoevropské unie jako evropského pilíře NATO, zvýšenou spoluprací s ES v této oblasti nebo podporou Ruska při demontáži bývalých sovětských jaderných zbraní.²⁴¹

Naproti tomu labouristé slibovali například zvyšování státních investic do průmyslu a veřejných služeb, zavedení „spravedlivých“ daní a zrušení obecní daně. V jejich předvolebním programu byl rovněž zmíněn boj s kriminalitou nebo podpora emancipace žen. Co se týče zahraniční politiky, labouristé se vymezili vůči konzervativcům hlavně v otázce evropské integrace, protože hodlali přijmout Sociální chartu.²⁴²

²³⁸ Mustad 2012: 6–7.

²³⁹ Tamtéž.

²⁴⁰ Haigron 2009: 2.

²⁴¹ 1992 Conservative party general election manifesto.

²⁴² Labour party manifesto, 1992.

Sám Major ve svých pamětech píše, že čím více obyčejných Britů v rámci předvolební kampaně potkal, tím více byl přesvědčen o vítězství své strany. Daleko od Londýna cítil, že se konají dvoje všeobecné volby. Jedny reálné a druhé z předvolebních průzkumů.²⁴³

3.2.2 Rozporuplný výsledek voleb

Labouristé očekávali úspěch, protože v průběhu roku 1991 získali v doplňovacích volbách na úkor konzervativců dva poslanecké mandáty. Další dva pak konzervativci ztratili ve prospěch liberálních demokratů. K tomu byla ekonomika v té době v těžké recesi, která postihla především majitele domů a drobné podnikatele postižené vyššími úrokovými měrami, čili tradiční voliče konzervativců. Navzdory pro labouristy příznivým předvolebním průzkumům ale nakonec překvapivě opět vyhrála Konzervativní strana. Získala ovšem malou většinu jednadvaceti poslanců, což později způsobovalo těžkosti v prosazování některých zákonů.²⁴⁴

Kromě snížení většiny v Dolní sněmovně měly podle Doreyho volby pro Konzervativní stranu ještě jeden významný důsledek. Po volbách se totiž výrazně změnilo složení parlamentní strany. Z tří set šedesáti osmi konzervativních poslanců v roce 1992 čtvrtina odešla buď do důchodu, anebo složila svůj mandát v důsledku volební porážky. Nahradilo je čtyřiapadesát nových poslanců, kteří zastávali euroskeptičtější názory než jejich předchůdci. Tento fakt přispěl k dalšímu prohlubování vnitrostranické krize.²⁴⁵

Tony Blair se o neúspěchu své strany píše: „Po třinácti letech toryovské vlády a uprostřed recese, kterou alespoň zčásti konzervativci „způsobili“, jsme stejně ve dvaatřiceti procentech narazili na strop. Proč? Někteří viděli šanci v reformě volebního systému. Protože mezi jednotlivými volbami jsme si častokrát vedli docela dobře, ale přišlo hlasování a země se zase přiklonila k toryům. Tak uvažovala převážná část labouristů a v takovém tónu se nesla většina komentářů. Z mého

²⁴³ Major 1999: 289–291.

²⁴⁴ Childs 2006: 276–277.

²⁴⁵ Dorey 1999: 6–7.

pohledu byl takový defétismus špatný, dokonce absurdní (...) Dávno předtím (...) jsem pochopil, že labouristé si za své problémy mohou sami.“²⁴⁶

Všeobecné volby z roku 1992 měly tedy nakonec zásadní vliv na změny v Labouristické straně. John Major k tomu řekl: „V první řadě volby z roku 1992 zabily socialismus v Británii (...). Naše vítězství znamenalo, že se Labouristická strana musela mezi lety 1992 a 1997 změnit. Británie už není v zajetí dvou stran, z nichž každá vehementně ruší to, co schválila ta předchozí. To je bezpochyby pro naši zemi velmi dobré.“²⁴⁷

3.2.3 Vyústění problémů Majorovy vlády v rezignaci a novou volbu předsedy Konzervativní strany

Podle Mustada bylo pro Majorovu vládu s křehkou většinou jednadvaceti poslanců pouze otázkou času, než se vláda po doplňovacích volbách stane menšinou. Major byl tudíž nucen „bojovat válku na třech frontách – na domácí scéně s ekonomickou recesí, uvnitř rozdělené Konzervativní strany a v Dolní sněmovně se stále se zmenšující vládní většinou ve prospěch labouristů.“²⁴⁸

Vláda tedy čelila těžkostem jak vnějším, tak vnitrostranickým. Například plánované uzavření jednatřiceti zastaralých uhelných dolů v říjnu 1992 muselo být odloženo, protože někteří konzervativní poslanci hlasovali v rozporu se svou stranou. V dalších letech se tyto „vzpoury“²⁴⁹ pravidelně opakovaly, třeba při snaze vlády zvýšit daň z přidané hodnoty z domácích paliv v prosinci 1994, či při hlasování o novele zákona o střelných zbraních.²⁵⁰

V roce 1994 se také konaly volby do Evropského parlamentu. Ačkoliv tyto volby běžně vykazují velmi nízkou účast a ani v červnu 1994 tomu nebylo jinak²⁵¹, ukázaly odklon voličů k reformujícím se labouristům. Ti získali 40,1 % hlasů, konzervativci pak 34,7 %. V přepočtu na křesla v Evropském parlamentu získali

²⁴⁶ Blair 2011: 56.

²⁴⁷ Major 1999: 311, Jenkins 2007: 162.

²⁴⁸ Mustad 2012: 7. „V roce 1997 skončila Majorova vláda s „většinou“ minus tři hlasů.“ Srv. Dorey 1999: 7.

²⁴⁹ V anglicky psané literatuře jsou označovány jako „*rebellions*“. Srv. Dorey 1999: 13.

²⁵⁰ Dorey 1999: 13–14.

²⁵¹ Volební účast byla 36,1 %. Nižší z EU15 byla jen v Nizozemí a v Portugalsku. Srv. Childs 2006: 278–279.

labouristé dvašedesát poslaneckých postů a konzervativci osmnáct. V labouristickém předvolebním programu byla zahrnuta podmínka referenda, pokud by měla být zavedena v Británii společná měna. Program konzervativců byl vnímán jako euroskeptický.²⁵²

Zároveň s volbami do Evropského parlamentu se konaly patery doplňovací volby. Labouristé v nich obhájili čtyři svá dosavadní poslanecká křesla. Liberální demokraté pak v jednom volebním okrsku získali poslanecký post na úkor konzervativců.²⁵³ V průběhu funkčních období Majorových vlád bylo deset konzervativních poslanců buď připraveno o svůj mandát v doplňovacích volbách, anebo rezignovali sami. Další čtyři odešli k jiným politickým stranám. Všechny tyto ztráty byly zevrubně sledovány médii, což nijak nepřispělo popularitě vlády.²⁵⁴

Díky problémům vlády se objevovaly zvěsti o tom, že by někdo mohl vyzvat Majora k souboji o vedení strany, stejně jako se to stalo jeho předchůdkyni v roce 1990. Například v září 1993, když Major vedl úspěšnou zahraniční obchodní misi do Japonska a Malajsie, se britský tisk zabýval spekulacemi o tom, že by ministerský předseda mohl být ve své funkci nahrazen. Sám Major popisuje chování tisku v průběhu této cesty jako velmi frustrující a bránící mu v práci.²⁵⁵

Premiér se nakonec sám rozhodl iniciovat proces, který vedl k volbám lídra konzervativců. Dne 22. června 1995, po několika dalších prohraných doplňovacích volbách a po vyostření sporů ve straně²⁵⁶, podal John Major demisi na post předsedy Konzervativní strany. Vyzval tak své stranické rivaly, aby se s ním utkali ve vnitrostranické volbě a aby tak buď ukončili, anebo potvrdili Johna Majora jako předsedy. Nakonec Major vyhrál se ziskem dvou set osmnácti hlasů oproti devětaosmdesáti hlasům ve prospěch jeho vyzývatele Johna Redwooda.²⁵⁷

²⁵² Childs 2006: 278–279.

²⁵³ Childs 2006: 279.

²⁵⁴ Dorey 1999: 14–16.

²⁵⁵ Major 1999: 512–513.

²⁵⁶ Spory byly iniciovány především skupinou poslanců *Fresh Start group*, která se zformovala na základě nesouhlasu s Maastrichtskou smlouvou a která měla v polovině devadesátých let okolo padesáti členů. Srv. Forster 2002.

²⁵⁷ Dorey 1999: 17–18. John Redwood (*1951) byl ministrem pro Wales v Majorově vládě. Po neúspěchu ve volbách na lídra strany se musel místa v kabinetu vzdát. Do vysoké politiky se vrátil o dva roky později jako člen stínové vlády. Srv. Ramsden 2006: 686–687.

Major sám si stanovil přijatelnou hranici dvou set patnácti hlasů, kterou se mu podařilo překonat o pouhé tři. V odlišném případě byl podle svých pamětí připraven odejít z vlády. Každopádně mu tento krok zajistil pozici ve své straně, o kterou se nemusel obávat až do nadcházejících voleb. Na druhou stranu ale přiznává, že se mu takto sice podařilo ukončit nejhorší příznaky problémů ve straně, ne ale konflikt samotný.²⁵⁸

Ačkoliv si John Major udržoval po celou dobu své vlády poměrně velkou popularitu na veřejnosti a cílevědomě pracoval na svém image, veřejný obraz jeho vlády se kontinuálně zhoršoval. V roce 1992 se objevil první ze série skandálů, známých jako „*sleaze*“, což v angličtině znamená „špína“ či „hnus“. Skandály se týkaly obsazování míst v dozorčích radách zprivatizovaných státních podniků a sexuálních afér některých konzervativních politiků, dokonce i ministerského předsedy samotného.²⁵⁹ Podle Nessheimové tyto události, které se velmi často objevovaly především v bulvárním tisku, zapříčinily dokonce ve svém důsledku volební prohru konzervativců v roce 1997.²⁶⁰

3.3 Pád Majorovy vlády a zhodnocení jeho zahraniční politiky

Jedním z důvodů nepřetržité osmnáctileté vlády konzervativců mezi lety 1979 a 1997 byla stagnující Labouristická strana, která se jevila díky lpění na socialistických myšlenkách pro mnoho Britů jako prakticky nevolitelná. V roce 1995 se novému předsedovi labouristů Tonyemu Blairovi podařilo zvrátit labouristický slib věrnosti socialistickým principům. Jeho cílem bylo získat podporu voličů ze střední třídy, v čemž byl velmi úspěšný. Ve volbách v roce 1997 získala Labouristická strana 419 křesel, konzervativci 165. „...což byl tak špatný výsledek, že se dokonce spekulovalo o úplném rozpuštění Konzervativní strany a vytvoření nového politického seskupení.“²⁶¹

²⁵⁸ Major 1999: 644–647.

²⁵⁹ Pod tento pojem byla zařazována i krize monarchie související s rozvodem následníka trůnu Charlse s lady Dianou, který se udál v srpnu 1996. Srv. Childs 2006: 291 a 293–295.

²⁶⁰ Nessheim 2012: 8–9; Haigron 2009: 8.

²⁶¹ Wasson 2010: 360.

3.3.1 Důvody prohry Konzervativní strany ve volbách v roce 1997

V roce 1997 postihla Konzervativní stranu nejhorší volební prohra od roku 1832.²⁶² Ve Skotsku a ve Walesu nebyl zvolen dokonce ani jeden konzervativní poslanec. Dorey definuje pět základních důvodů tohoto neúspěchu. Za prvé, strana ztratila své tradiční voliče ze střední třídy, na které úspěšně oslovila zreformovaná Labouristická strana Tonyho Blaira. Rovněž byl pozorován pokles voličů z dělnických profesí a také žen.²⁶³

Druhým důvodem byla ztráta kompetence strany řídit hospodářskou politiku jako následek černé středy na podzim 1992, anebo alespoň fakt, že veřejnost tuto ztrátu vnímala. Ve skutečnosti si totiž Majorova vláda v oblasti ekonomiky vůbec nevedla špatně. Inlace se po většinu trvání vlády držela pod hranicí 3 %, hrubý domácí produkt se v roce 1997 zvýšil o 2,6 % a nezaměstnanost klesla. Nicméně podle průzkumu veřejného mínění z roku 1997 pouze 25 % voličů se domnívalo, že se jejich životní úroveň od roku 1992 zvýšila. Celých 38 % si dokonce myslelo, že se snížila.²⁶⁴ Podle zprávy Evropské komise z roku 1996 žilo v Británii 17 % obyvatel pod hranicí chudoby.²⁶⁵

Jako třetí příčinu volební prohry konzervativců uvádí Dorey změny v prioritách britské společnosti, respektive odklon od témat tradičně považovaných konzervativci za důležitá. Podle předvolebních průzkumů bylo pět nejdůležitějších témat podstatných pro rozhodování voličů zdravotní péče, vzdělávání, právo a pořádek, boj s nezaměstnaností a důchodová politika, přičemž bylo zároveň zjištěno, že ve všech těchto tématech voliči více věřili labouristům. Evropská unie, v rámci níž spoléhal Major na euroskeptické voliče, skončila v průzkumu až na devátém místě.²⁶⁶

Čtvrtou překážkou výhry ve volbách byla nejednotnost strany, která zůstala faktem i přes velké snahy předsedy po celou dobu Majorovy vlády. Konzervativní

²⁶² Šlo o nejhorší volební prohru co do podílu přijatých hlasů. Co do počtu poslaneckých mandátů dosáhli konzervativci v roce 1997 nejhoršího výsledku od roku 1906. Srv. Dorey 1999: 240,

²⁶³ Dorey 1999: 240–241.

²⁶⁴ Dorey 1999: 241–244.

²⁶⁵ Childs 2006: 298. Domácnosti pod hranicí chudoby byly podle této zprávy ty, které nedosahovaly 50 % příjmů průměrné domácnosti toho kterého státu. Pro srovnání v Německu žilo pod touto hranicí 11 % obyvatel a v zemích Beneluxu 5 %. Španělsko bylo na stejné úrovni jako Velká Británie. Srv. tamtéž.

²⁶⁶ Dorey 1999: 244–246.

strana byla v roce 1997 hluboce rozdělená, především ohledně otázky Evropské unie.²⁶⁷ Dalším negativně vnímaným aspektem britského členství v EU bylo rozšíření tzv. nemoci šílených krav, jež na jaře 1996 postihla britský hovězí dobytek. Následný zákaz vývozu hovězího masa do Evropy, který prosadila EU, měl vliv na zhoršení pověsti britské vlády v Evropě i v samotné Británii. Tento zákaz byl totiž vnímán jako projev neschopnosti britské vlády řešit krizi vlastními prostředky.²⁶⁸ Pátým důvodem prohry bylo odlišné vnímání ideologie konzervatismu na veřejnosti a ve vládě. Lidé zkrátka podle průzkumů nesouhlasili s většinou vládních politik.²⁶⁹

3.3.2 Severní Irsko jako úspěch Majorovy zahraniční politiky

Přes všechny problémy a krize není možné opomenout úspěchy, které Majorova vláda dosáhla v oblasti zahraniční politiky. Efektivně řešila například situaci v Severním Irsku. Deklarace z *Downing Street* z roku 1993 umožnila zapojení teroristických skupin do rozhovorů o budoucnosti ostrova. V roce 1994 pak došlo k vyhlášení příměří ze strany do té doby nesmiřitelné Irské republikánské armády.²⁷⁰

V době, kdy Major nastoupil do úřadu ministerského předsedy, konflikt v Severním Irsku nabýval na intenzitě. Jenom v roce 1990 zemřelo v samotném Severním Irsku šestasedmdesát lidí a šest dalších v jiných oblastech. Dne 7. února 1991 podnikla Irská republikánská armáda dokonce útok na sídlo britského ministerského předsedy, ale nikdo nebyl zraněn. Napětí se stupňovalo až do prosince 1993, kdy byla po dlouhých jednáních Johnem Majorem a Albertem Reynoldsem podepsána Deklarace z *Downing Street*, která umožnila uzavření příměří o necelý rok později. Nicméně IRA stále odmítala definitivně složit zbraně a uzavřít mír, čímž Major podmiňoval další jednání s politickou odnoží IRA *Sinn Fein*. I přesto byl rok 1995 pro Severní Irsko poměrně klidný, byl snížen počet přítomných britských vojáků a ekonomika začala vzkvétat. Nicméně mírové rozhovory neprobíhaly podle původních představ. Unionisté měli obavy, že by takto nastavená jednání mohla vést

²⁶⁷ V předvolebním průzkumu celých 84 % voličů řeklo, že vnímá Konzervativní stranu jako hluboce rozdělenou. Srv. Dorey 1999: 246.

²⁶⁸ Childs 2006: 285.

²⁶⁹ Dorey 1999: 246–249.

²⁷⁰ Kovář 2010: 517–518.

ke sjednocenímu Irsku. Předseda Severoirské unionistické strany James Molyneaux z tohoto důvodu v srpnu 1995 rezignoval na svou funkci. Jeho nástupce David Trimble se přes počáteční obavy Irska a Británie projevil jako pružnější vyjednávač. V listopadu 1995 navštívil Severní Irsko americký prezident Bill Clinton. Dostalo se mu společné uvítání od katolíků a protestantů, což bylo považováno za bezprecedentní. Byla ustanovena mezinárodní komise, které předsedal americký senátor George Mitchell. Jejím cílem bylo oboustranné odzbrojení a zprostředkovávání dalších mírových rozhovorů, což bylo vnímáno jako krok k úplnému vyřešení konfliktu. Nicméně zahrnutí komise vedené Američany do problému, který byl považován za vnitrostátní záležitost Velké Británie, odkrylo jistou slabost britské vlády.²⁷¹

Přes relativní úspěchy v jednání mezi unionisty a republikány v Severním Irsku byl konflikt obnoven již v roce 1996, kdy byly Irskou republikánskou armádou provedeny bombové útoky v Londýně a Manchesteru. Klid zbraní byl ale vyjednáán až za vlády Majorova nástupce v červenci 1997. Nová mírová smlouva, *Good Friday Agreement*, byla podepsána v dubnu 1998.²⁷²

Majorův hlavní přínos v mírovém procesu v Severním Irsku tkvěl v tom, že byly poprvé v historii zahrnuty do jednání *Sinn Féin* a Irská republikánská armáda. Major totiž věřil, že cílem republikánů není eskalace konfliktu, nýbrž jeho mírové ukončení.²⁷³

3.3.3 Odkaz Majorovy vlády

Za Majorovy vlády nedošlo k žádnému odklonu od předchozího období thatcherismu. Za hlavní rozdíl mezi Majorem a Margaret Thatcherovou je považován styl vládnutí. Podle Doreyho byl Major osobně přesvědčen o správnosti thatcheristického přístupu. V jeho prosazování byl však ve velké míře v průběhu celé své vlády omezován vnějšími okolnostmi.²⁷⁴

²⁷¹ Childs 2006: 284.

²⁷² Hroneš 2012: 30–36.

²⁷³ Dorey 1999: 231.

²⁷⁴ Dorey 1999: 226.

Majorova vláda pokračovala v programu své předchůdkyně v oblasti reforem státních institucí a veřejného sektoru. Například tempo reforem státní správy se navzdory očekávání úředníků ještě více zrychlilo. Naproti tomu změnil přístup k místním samosprávám, které se staly předmětem stejných reforem, k jakým mělo dojít v centrální vládě. K reformě vzdělávání bylo přistupováno podle procesů nastavených za Margaret Thatcherové. Odbory po odchodu premiérky očekávaly zmírnění reforem, nicméně Major její přístup k této otázce zachoval.²⁷⁵

Ačkoliv Major věnoval domácí politice velmi mnoho úsilí a zdůrazňoval své sociální cítění v kontrastu s Thatcherovou, na konci jeho vlády statistiky ukazovaly, že rozdíly mezi chudými a bohatými se v Británii od konce osmdesátých let ještě zvětšily. Například zatímco v roce 1991 nejbohatší jedno procento populace vlastnilo 17 % prodejného majetku Británie, v roce 1994 už to bylo 19 %. Nejchudších 10 % obyvatelstva vydělávalo na konci Majorovy vlády pouhá 3 % celostátních příjmů.²⁷⁶

Pravděpodobně největších zvrátů zažila Majorova vláda v otázkách týkajících se evropské integrace. Přes počáteční úspěch v podobě vyjednaných výjimek z Maastrichtské smlouvy rozpory ohledně přístupu Británie k Evropské unii způsobovaly stále větší rozkol v Konzervativní straně. „Sovětský svaz a Moskva byly nahrazeny Evropskou unií a Bruslem jako Britskými vnějšími nepřáteli.“²⁷⁷

Jeden z nejkrizovějších momentů Majorovy vlády, odstoupení Británie z Evropského mechanismu směnných kurzů, se rovněž týkal zapojení této země do evropské integrace. Od tohoto okamžiku nabývala na intenzitě kritika euroskeptických konzervativců Johna Majora. Nakonec přispěla k Majorovu pádu ta samá otázka, jako k pádu Margaret Thatcherové.²⁷⁸

²⁷⁵ Dorey 1999: 226–232.

²⁷⁶ Dorey 1999: 236.

²⁷⁷ Dorey 1999: 234.

²⁷⁸ Dorey 1999: 232–233.

ZÁVĚR

Cílem této diplomové práce bylo přispět ke studiu soudobých dějin Velké Británie odkrytím hlavních trendů zahraniční politiky dvou vlád Johna Majora mezi lety 1990 a 1997. Protože se jedná o přelomové období na konci dvacátého století, kdy skončila studená válka a kdy došlo ke změně uspořádání mezinárodních vztahů, byla tímto vývojem silně ovlivněna i politická a ekonomická situace ve Velké Británii. Majorova vláda se proto musela vypořádat s mnoha problémy a výzvami jak zahraniční, tak i domácí politiky.

Stanoveného cíle jsem se snažila dosáhnout studiem převážně britské odborné literatury týkající se nejen vlády Johna Majora, ale i předchozích období po konci druhé světové války. Velká Británie totiž v této době prošla velkými politickými a sociálními změnami, když ztratila impérium a také postavení světové velmoci, a byla tak nucena hledat svou novou roli ve světové politice a ekonomice. Tu našla jednak v tzv. zvláštním vztahu se Spojenými státy americkými, tak také v zapojení do evropské integrace, přičemž tyto dva vztahy se v průběhu sledovaného období vzájemně ovlivňovaly.

Ve vztahu k USA byla Británie vždy slabším partnerem. Nicméně kontakty s Američany přinesly Britům mnoho výhod, jako byla například podpora v jaderném výzkumu či spolupráce v obraně. Zvláštní vztah s USA rovněž determinoval i vztahy k ostatním členským státům evropské integrace, protože zahraniční politika Británie měla odlišné zájmy než společná evropská zahraniční politika. Britové rovněž upřednostňovali provádění této politiky na principu mezivládních jednání. Naproti tomu v evropské integraci se především po změnách zakládajících smluv na konci osmdesátých let a v letech devadesátých přistupovalo stále více k nadnárodnímu způsobu spolupráce. To znamenalo zvyšování pravomocí evropských institucí, které byly k této spolupráci určeny, což bylo Velkou Británií velmi často vnímáno jako ohrožení národní suverenity.

I přes všechny neshody o fungování evropské spolupráce a přes názorové rozdíly ohledně tohoto problému ve vládnoucí Konzervativní straně ale Majorova

vláda a ministerský předseda sám považovaly členství Velké Británie v Evropských společenstvích a později v Evropské unii za ekonomicky výhodné a ve velké míře se snažila v Maastrichtu podílet se na jednání o jejich další podobě. Nakonec se jí s velkým přispěním samotného ministerského předsedy podařilo vyjednat dvě výjimky z evropského integračního procesu, což bylo sice nejprve vnímáno jako nepopiratelný úspěch britské delegace, později to však zapříčinilo další zhoršení stávajících rozporů mezi konzervativci.

Britské hospodářství na počátku devadesátých let dvacátého století bylo negativně ovlivněno světovou ekonomickou krizí. Kromě toho v důsledku neoliberálních reforem předchozích vlád Margaret Thatcherové rostlo v zemi sociální napětí. Konzervativci se ale přes všechny problémy stále drželi u moci, z části z toho důvodu, že druhá nejsilnější strana, Labouristická, byla pro velkou část obyvatel nevolitelná, například protože integrální součástí její kultury byl na počátku devadesátých let stále ještě socialistický slib věrnosti. To se ale v důsledku neočekávané volební výhry konzervativců na jaře 1992 změnilo a v Labouristické straně došlo k personálním a ideologickým změnám. V roce 1994 byl zvolen jako předseda Labouristické strany Tony Blair se svým reformním programem, a nakonec dovedl stranu k porážce konzervativců v nadcházejících volbách v roce 1997.

Co se týče zahraniční politiky a projevu již zmíněného zvláštního vztahu s USA za Majorovy vlády, země byla hned po nástupu Johna Majora do funkce ministerského předsedy zapojena do První války v Zálivu. Británie se zde po boku svého silnějšího partnera zapojila do mezinárodní vojenské akce, která měla potrestat akt jednostranné agrese iráckého režimu proti ropnému Kuvajtu. Tato spolupráce se Spojenými státy ale byla vyústěním předchozích snah Margaret Thatcherové. Stejně tak jako jeho předchůdkyně, Major rovněž udržoval nadstandardní osobní vztahy s americkými prezidenty Georgem Bushem starším a následně Billem Clintonem.

Mimo to Major vedl Konzervativní stranu, která byla už od dob vlád Margaret Thatcherové názorově rozdělena v otázce přístupu Británie k evropské integraci. V průběhu Majorovy vlády získalo na převaze tzv. euroskeptické křídlo strany. V názoru na Evropská společenství se nově nastupující premiér od své předchůdkyně lišil. Již jako ministr financí v posledním funkčním období vlády Thatcherové

přesvědčil váhající ministerskou předsedkyni o nutnosti přistoupit do Evropského mechanismu směnných kurzů a navázat tak britskou libru na ostatní evropské měny. Nicméně na podzim 1992, již ve funkci premiéra, byl nucen s velkými škodami z tohoto uskupení odstoupit.

Tento neúspěch pak vedl k dalším problémům Majorovy vlády. V roce 1995 se proto rozhodl rezignovat na svou funkci a vyzvat k vnitrostranickým volbám, aby v případě výhry mohl upevnit své poškozené postavení ve straně a ve vládě. To se mu nakonec podařilo a s poměrně velkou převahou opět získal post předsedy Konzervativní strany. Díky několika prohraným doplňovacím volbám se ale nakonec jeho vláda dostala v parlamentu do menšiny, a bylo tak stále těžší prosazovat své politiky, především ty, které se týkaly vnitrostátních záležitostí.

Naproti tomu ale v zahraniční politice zaznamenal John Major jeden velmi důležitý úspěch, když se mu podařilo přispět k mírovému procesu v Severním Irsku. Vedl také několik úspěšných obchodních misí, které přispěly k dalšímu rozvoji mezinárodního obchodu Velké Británie.

John Major, který vládl Británii v období po Margaret Thatcherové a před Tonym Blairem, bývá vnímán často spíše v negativním smyslu slova jako nevýrazný ministerský předseda bez vlastní vize. Zatímco o jeho předchůdkyni a nástupci existuje nespočetné množství literatury a studií, Major se jeví jako poněkud opomíjený. Rozhodně však není pravdou, že by šlo o neschopnou a nevýraznou osobnost. I když byl omezován problémy ve vlastní straně, podařilo se mu prosadit rozhodné názory například ohledně evropské integrace, privatizace železnic a pošty či situace v Severním Irsku.

Protože období, které studovala tato diplomová práce, uplynulo poměrně nedávno, je možné, že se ještě ukážou nové skutečnosti a dopomohou tak k rozšíření odkazu Johna Majora jako ministerského předsedy Spojeného království Velké Británie a Severního Irsku. Například hlavní politický komentátor internetového deníku *The Telegraph* v roce 2012 napsal, že Majorova vláda nebyla dosud dostatečně doceněna a že je v této oblasti do budoucna velký prostor ke změně.²⁷⁹

²⁷⁹ Osborne 2012.

Ostatně sám Major se dodnes aktivně vyjadřuje k politické scéně ve Velké Británii a dále pracuje na jejím dalším rozvoji. V únoru 2013 například podpořil současného britského ministerského předsedu Davida Camerona v záměru uspořádat referendum o členství Velké Británie v Evropské unii.²⁸⁰

²⁸⁰ Wintour 2013.

PRAMENY A LITERATURA

Prameny

- 1992 Conservative Party General Elections Manifesto, *The Best Future for Britain* [online]. [2013-7-12]. Dostupné z: <<http://www.conservativemanifesto.com/1992/1992-conservative-manifesto.shtml>>
- BLAIR, T., *Moje cesta*. Praha: Práh 2011
- Central Office of Information: *Britain in the European Community*. London: Central Office of Information 1983
- Internetová encyklopedie Britannica [online]. [2013-7-2]. Dostupné z: <<http://www.britannica.com/>>
- Internetové stránky *Margaret Thatcher Foundation* [online]. [2013-7-3]. Dostupné z: <<http://www.margaretthatcher.org>>
- Labour party manifesto, 1992, *It's time to get Britain working again* [online]. [2013-7-12]. Dostupné z: <<http://www.politicsresources.net/area/uk/man/lab92.htm>>
- MAJOR, J., *The Autobiography*. London: Harper Collins Publishers, 1999
- Oficiální stránky britského parlamentu [online]. [2013-7-15]. Dostupné z: <<http://www.parliament.uk/>>
- Oficiální stránky Evropské unie [online]. [2013-7-3]. Dostupné z: <http://europa.eu/index_cs.htm>

-
- Oficiální stránky Johna Majora [online]. [2013-7-3]. Dostupné z: <www.johnmajor.co.uk>
 - Oficiální stránky kanceláře britského ministerského předsedy [online]. [2013-5-19]. Dostupné z: <<http://www.number10.gov.uk/>>
 - Oficiální stránky Rady Evropské unie [online]. [2013-7-13]. Dostupné z: <<http://www.consilium.europa.eu/homepage?lang=en>>
 - ROGERS, S., UK GDP since 1955 [online]. *Guardian.co.uk*, 25. 4. 2013. [2013-7-13]. Dostupné z: <<http://www.guardian.co.uk/news/datablog/2009/nov/25/gdp-uk-1948-growth-economy>>
 - THATCHEROVÁ, M., *Roky na Downing Street*. Praha: Naše vojsko 1996

Literatura

- ANDERSON, B., *John Major. The acclaimed biography*, London: Headline Book Publishing 1992
- BIČ, J., Rozpočet Evropské unie. In: CIHELKOVÁ a kol., *Evropská ekonomická integrace: procesy, politiky, governance*. Praha: Oeconomica 2011, s. 87–119
- BOOKER, Ch.; NORTH, R., *Skryté dějiny evropské integrace od roku 1918 do současnosti*. Brno: Barrister & Principal 2006
- BOULTON, J.: Sir Edward Heath [online]. *Number 10 – The official site of the British Prime Minister's Office*, Crown copyright 2013. [2013-7-17]. Dostupné z: <<http://www.number10.gov.uk/past-prime-ministers/sir-edward-heath/>>
- ČERMÁK, J.: John Major – Ve stínu železné lady [online]. *Listy ODS 6/2010*. [2013-7-1]. Dostupné z: <<http://www.cevro.cz/cs/221876-jakub-cermak-john-major-stinu>>
- DAVIS, R.: The „Problem of de Gaulle“: British Reactions to General de Gaulle's Veto of the UK Application to Join the Common Market [online]. *Journal of Contemporary History*, Vol. 32, No. 4, Oct. 1997, s. 453–464. [2013-7-17]. Dostupné z: <<http://www.jstor.org/stable/261110?seq=2>>
- DOREY, P., *Major Premiership, 1990–1997: Politics and Policies under John Major*. London: Palgrave Macmillan 1999
- EICHLER, J., Války za účasti USA a jejich spojenců – 90. léta 20. století. In: EICHLER, J., *Terorismus a války na počátku 21. století*.

Univerzita Karlova v Praze: Nakladatelství Karolinum 2007, s. 111–141

- ELLIOT, L.: Black Wednesday, 20 years on: five worst economic disasters of the 20th century [online]. *The Guardian.co.uk*, 13. 9. 2012. [2013-7-1]. Dostupné z: <<http://www.guardian.co.uk/business/2012/sep/13/five-economic-disasters-20th-century-black-wednesday>>
- ERVA, M., Znárodnění – nástroj státní regulace jako jeden z předpokladů pro vybudování sociálního státu ve Velké Británii v letech 1945–1951. In: KOVÁŘ, M., *Velká Británie a svět v 18.–20. století*. Soubor vědeckých statí. Metropolitní univerzita Praha 2008, s. 27–57
- FAJMON, H., *Margaret Thatcherová a její politika*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury 2010
- FERGUSON, N., *Britské impérium – cesta k modernímu světu*. Praha: Prostor 2007
- FERRO, M., *Dějiny kolonizací. Od dobývání až po nezávislost, 13.–20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2007
- FIALOVÁ, B., *Velká Británie – odpadlík, nebo zachránce Evropské unie?* Diplomová práce. Vysoká škola ekonomická v Praze, Fakulta mezinárodních vztahů, Katedra světové ekonomiky. Vedoucí práce Prof. Ing. Eva Cihelková, CSc. 2012 Dostupné z: <https://isis.vse.cz/zp/portal_zp.pl?podrobnosti=116910>
- FIALOVÁ, B., *Vliv kolonialismu na současnou ekonomiku Společenství národů*. Bakalářská práce. Vysoká škola ekonomická

v Praze, Fakulta mezinárodních vztahů, Katedra světové ekonomiky. Vedoucí práce Prof. Ing. Eva Cihelková, CSc. 2010. Dostupné z: <http://library.vse.cz/F/7NKGIFLADYIN8F1XLJERH1YBNSYFFFI74YERQ55P1UMMDDRFY9-25988?func=service&doc_library=UEP01&doc_number=000173140&line_number=0002&func_code=WEB-FULL&service_type=MEDIA>

- FORSTER, A., *Britain and the Maastricht Negotiations*. London: Macmillan 1999
- FORSTER, A., *Euroscepticism in Contemporary British Politics*. London: Routledge 2002
- GEORGE, S., *An Awkward Partner – Britain in the European Community*. Oxford: Oxford University Press 1998
- GERBET, P., Úspěch a krize Šestky v Evropě (1958-1969); Rozšíření Evropské společnosti a obtíže spojené s jeho posílením (1968–1983). In GERBET, P., *Budování Evropy*. Praha: Karolinum 2004, s. 157-216
- GONĚC, V., Rozšiřování v procesu evropské integrace; Velká Británie. In: GONĚC, V., *Od „malé Evropy“ k „velké Evropě“: Dějiny rozšiřování Evropských společností/Evropské unie 1950–2002*. Brno: Brněnské centrum evropských studií 2006, s. 7–142
- HAIGRON, D., “Caring“ John Major: portrait of a Thatcherite as One-Nation Tory. *Observatoire de la société britannique*, 7 (2009)
- HANSEN, R. G., The Difficult Road to Union. In: HANSEN, R. G., *The Relationship between Britain and France in the years of Charles de Gaulle as the leader of France* [online]. Odense: Institute of Language and Communication, University of Southern Denmark 2008,

s. 48-70. Dostupné z: <<http://pure.au.dk/portal-asb-student/files/3118/speciale8.pdf>>

- HAUGEVIK, K.; BRATBERG, O., Major and British foreign policy in the post-Cold War era. *British Politics Review – Journal of the British Politics Society*, Norway 2012. Volume 7, s. 14
- HOLMES, M., John Major and Europe: The Failure of a Policy 1990–97. *The Bruges Group, Paper No. 28, 1st May 1997* [online]. [2013-7-8]. Dostupné z: <<http://www.brugesgroup.com/eu/john-major-and-europe-the-failure-of-a-policy-1990-7.htm?xp=paper>>
- HORČIČKA, V.; KOVÁŘ, M., *Dějiny evropské integrace I*. Praha: Triton 2005
- HORČIČKA, V.; KOVÁŘ, M., *Dějiny evropské integrace II*. Praha: Triton 2006
- HRONEŠ, M., *The IRA and the Northern Ireland Peace Process, c. 1990–2008*. Bakalářská práce, Metropolitní univerzita Praha, vedoucí práce Gerald Power, Ph.D. 2012
- CHILDS, D., *Britain since 1945 - A Political History*. London: Routledge 2006
- JENKINS, S., *Thatcher & Sons. A Revolution in Three Acts*. London: Penguin Books 2007
- JOHNSON, P., *Dějiny 20. století*. Praha: Rozmluvy 1991
- JOHNSON, P., *Dějiny anglického národa*. Praha: Leda 2012

-
- JUDD, D., *Vzestup a pád britského impéria*. Brno: BB Art 1999
 - JUDT, T., *Postwar. A History of Europe since 1945*. London: Vintage 2010
 - KANIOK, P., Stranický euroskepticismus: Teoretické modely klasifikace politických stran podle opozičních postojů k evropské integraci. In: HAVLÍK, V.; KANIOK, P.; LEŠKOVÁ, E.; PAVLOVSKÁ T.; STANKOV, D., *Euroskepticismus a země střední a východní Evropy*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav 2006, s. 9–22
 - KARPOVÁ, E., Vývoj evropské ekonomické integrace po 2. světové válce. In: CIHELKOVÁ a kol., *Evropská ekonomická integrace: procesy, politiky, governance*. Praha: Oeconomica 2011, s. 42–60
 - KASÁKOVÁ, Z.; VÁŠKA, J., Velká Británie a EU. Váhavý člen i efektivní administrátor. In: ROVNÁ, L.; KASÁKOVÁ, Z.; VÁŠKA, J., *Evropská unie v členských státech a členské státy v Evropské unii*. Praha: VIP Books 2007, s. 168–200
 - KETTELL, S., Austerity is not enough: the coalition government and the lessons of the ERM. *British Politics Review – Journal of the British Politics Society*, Norway 2012. Volume 7, s. 12–13
 - KOVÁŘ, M., Velká Británie na přelomu tisíciletí (1991–2007). In: MORGAN, K. O. a kol., *Dějiny Británie*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny. Edice Dějiny států 2010, s. 456–531
 - LEE, S., Foreign Policy and Defence 1970 – 1995. In: LEE, S., *Aspects of British Political History, 1914–1995*. Oxon: Routledge 1996, s. 284–293. Dostupné z: <<http://site.ebrary.com/id/10099230>>

-
- LEFTLY, M., The six men behind Black Wednesday [online]. *Independent.co.uk*, 16.9.2012. [2013-7-1]. Dostupné z: <<http://www.independent.co.uk/news/uk/home-news/the-six-men-behind-black-wednesday-8142455.html>>
 - LOTH, R.: The Greatest Investors: George Soros [online]. *Investopedia.com* [2013-7-1]. Dostupné z: <<http://www.investopedia.com/university/greatest/georgesoros.asp>>
 - LUKÁŠ, R., *Jaderná politika Velké Británie v období po konci studené války*. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, Katedra mezinárodních vztahů a evropských studií. Vedoucí práce PhDr. Petr Suchý, Ph.D. 2009. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/134590/fss_m/rlukas-britska-jaderna-politika.pdf>
 - MORGAN, K. O. a kol., Dvacáté století (1914–1991) In: MORGAN, K. O. a kol., *Dějiny Británie*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny. Edice Dějiny států 2010, s. 456–531
 - MOYNAHAN, B., *Velká Británie XX. století*, Praha: Odeon 1997
 - MURAVCHIK, J., Sociální demokracie: Attlee volí postupnou cestu. In: MURAVCHIK, J., *Nebe na zemi. Vzestup a pád socialismu*. Brno: BB Art 2003, s. 160–182
 - MUSTAD, J. E., An underrated prime minister? *British Politics Review – Journal of the British Politics Society*, Norway. Volume 7, 2012, s. 6–7
 - NÁLEVKA, V., *Světová politika ve 20. století*. Praha: Nakladatelství Aleš Skřivan ml. 2000

-
- NESSHEIM, R. V., The press versus John Major. *British Politics Review – Journal of the British Politics Society*, Norway 2012. Volume 7, s. 8–9
 - OBORNE, P., It's time to give John Major the credit we so cruelly denied him [online]. *The Telegraph*, 4. 4. 2012. [2013-7-17]. Dostupné z: <<http://www.telegraph.co.uk/news/politics/conservative/9185917/Its-time-to-give-John-Major-the-credit-we-so-cruelly-denied-him.html>>
 - PAJAS, P.; ROSSITER, T. a kol., *O Evropské unii*. Praha: MZV ČR 2000
 - PETTINGER, T., UK National Debt [online]. *UK Economy*, 21. 9. 2012. [2013-5-17]. Dostupné z: <<http://www.economicshelp.org/blog/334/uk-economy/uk-national-debt/>>
 - PILLBEAM, B., John Major: a compassionate Conservative? *British Politics Review – Journal of the British Politics Society*, Norway 2012. Volume 7, s. 3
 - RAMSDEN, J. a kol., *Oxfordský průvodce britskou politikou 20. století*. Praha: Prostor 2006
 - ROVNÁ, L., *Kdo vládne Británii?* Praha: SLON 2004
 - SHARP, P., British Foreign Policy under Margaret Thatcher. In: OTTE, T.G., *The Makers of British Foreign Policy. From Pitt to Thatcher*. Houndmills: Palgrave 2002, s. 261–285

-
- SCHELLE, K.; VESELÁ, R.; VOJÁČEK, L.; HLOUŠEK, J., Poválečný vývoj mezinárodní integrace. In: SCHELLE, K.; VESELÁ, R.; VOJÁČEK, L.; HLOUŠEK, J., *Historie integračních koncepcí a jejich vyústění v realitě EU*. Ostrava: Key Publishing 2007, s. 89-192
 - SCHWARZ, K., *Englands Probleme mit Europa*. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft 1997
 - STŘEDA, L.; ŠTANGL, M., Jaderné odzbrojení – aktuální problém 21. století [online]. *Mezinárodní vztahy*, únor 2001, s. 5–32. [2013-5-17]. Dostupné z: <<http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:1cfsPCDLn8J:www.mezinarodnivztahy.com/article/download/679/724+&cd=3&hl=en&ct=clnk>>
 - ŠLOSARČÍK, I., Přechodná období jako nástroj flexibility při rozšiřování Evropské unie [online]. *Mezinárodní vztahy*, leden 2004, s. 50-69. [2012-10-8]. Dostupné z: <http://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=4&sqi=2&ved=0CDoQFjAD&url=http%3A%2F%2Fwww.mezinarodnivztahy.com%2Farticle%2Fdownload%2F104%2F102&ei=Un9yULqgI4zptQa57oGQCQ&usg=AFQjCNE72B_6qH7y1zUADEGXLU6Pjz5e8w>
 - THEAKSTON, K., John Major as prime minister and political leader. *British Politics Review – Journal of the British Politics Society*, Norway. Volume 7, 2012, s. 4–5
 - URBAN, P., Miliardový obchod George Sorose [online]. *FXstreet.cz*, 26. 4. 2011. [2013-7-17]. Dostupné z: <<http://www.fxstreet.cz/miliardovy-obchod-george-sorose.html>>
 - WASSON, E., *Dějiny moderní Británie od roku 1714 po dnešek*. Praha: Grada Publishing 2010

-
- WINTOUR, P., John Major backs David Cameron over referendum on EU membership [online]. *The Guardian*, 14. 2. 2013. [2013-7-20]. Dostupné z: <<http://www.guardian.co.uk/politics/2013/feb/14/john-major-david-cameron-referendum-eu>>